

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EĞİTİM DÜZEYİ FARKLILIKLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özgür ŞENERGİN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Serap PALAZ

Balıkesir, 2010

T.C. BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı'nda 200712505013 numaralı Özgür Şenergin'in hazırladığı "Eğitim Düzeyi Farklılıklarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye Örneği" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 16.08.2010 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan ...Prof. Dr. Cemil ERTUĞRUL.....

ÜyeDoç. Dr. Serap PALAZ.....

Üye.....Doç. Dr Oktay ÖKSÜZLER.....

Üye.....

Üye.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Oya SEYMEN

M ü d ü r

..... / / 2010

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Eğitim, iktisadi ve sosyal anlamda toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi ve gelişmesini sağlayan bir olgudur. Eğitim, bireylerin işgücü piyasasındaki niteliklerini geliştirerek ve farklılaştırarak, gelir dağılımını etkilemektedir. Bu anlamda mevcut gelir dağılımının eğitime erişim olanakları üzerindeki etkisinin yanı sıra, farklı eğitim düzeylerinin gelir dağılımına etkisini araştırmak, eğitime ayrılan kaynakların ve politika hedeflerinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, eğitim ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemek ve farklı eğitim düzeylerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

Bu çalışmanın konusunun ve çerçevesinin belirlenmesinde ve araştırmalar aşamasında bana rehberlik eden tez danışmanım Doç. Dr. Serap Palaz, eleştiri ve fikirleriyle destek olan Prof. Dr. Cemil Ertuğrul ve Doç. Dr. Oktay Öksüzler şahsında tüm hocalarıma; anlayışı için kızım Doğa Öykü'ye; maddi ve manevi destekleri için eşim M. Faik Şenergin'e ve tüm aileme teşekkür ederim.

Özgür Şenergin

ÖZET

EĞİTİM DÜZEYİ FARKLILIKLARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ŞENERGİN, Özgür
Yüksek Lisans, İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Serap PALAZ
2010, 127 Sayfa

Bu çalışmada, eğitim ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi araştırmak ve Türkiye'deki dinamiklerini incelemek amaçlanmıştır.

Gelir dağılımı kavramı, farklı iktisat ekollerinin tarihsel süreçte teorik yaklaşımlarına göre ele alınmıştır. Gelir dağılımı ölçüm yöntemleri ve gelir dağılımı sorunlarına neden olan faktörler üzerinde durulmuş, Türkiye'de gelir dağılımı istatistikleri yöntemsel farklılıkları ve bulguları açısından değerlendirilmiştir.

Eğitim ve gelir dağılımı ilişkisine dair literatür incelenmiş, istatistikler değerlendirilmiştir. Türkiye'de eğitim harcamalarının bütçedeki ve milli gelirdeki paylarının yıllara göre seyri incelenmiş. Eğitim harcamalarına ayrılan payın önemli bir oranının personel harcamalarına gittiği, eğitim yatırımlarına ayrılan payın yetersiz olduğu görülmüştür.

Aynı eğitim kademesi için okul türleri arasındaki eğitim kalitesi ve standartları arasındaki farklılığın boyutları ele alınmıştır. Türkiye'de okul türleri arasındaki öğrenci başarısı farklılıkları önemli boyutlardadır.

TÜİK tarafından hazırlanan 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri ile, 15 yaş üzerindeki bireylerin yalnızca çalışarak elde ettikleri gelirler baz alınarak, Türkiye'de farklı eğitim seviyelerindeki gelir gruplarının gelir dağılımına etkileri genelleştirilmiş entropi ayrıştırma yöntemi ile araştırılmıştır. Bulgulara göre toplam gelir eşitsizliğinin % 20,51'lik oranı grup içi, % 79,51'lik oranı ise gruplar arası gelir eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Gelir

dağılımını bozucu en yüksek etki ilkokul düzeyinde iken, bu etkinin, ortaokul ve sekiz yıllık ilköğrenim düzeyi için azaldığı görülür. Bu bulgu sekiz yıllık temel eğitimin gelir dağılımına olan olumlu etkisinin önemine işaret etmektedir. Genel liseler ile meslek liselerinin grup içi eşitsizlikleri hemen hemen aynı orandadır. 4 yıllık yükseköğrenim gören grubun gelir eşitsizliği, 2 yıllık yükseköğrenim mezunlarından fazladır. Bu bulgu, yükseköğrenim mezunlarının işgücü piyasasına girişte yaşadıkları sorunlar, işgücü piyasasının talepleri ile eğitimle edinilen vasıfların farklı niteliklerde oluşu, kamu ve özel sektör arasındaki ücret farklılıklar gibi etkenlerle ilişkilendirilebilir. Okuma yazma bilmeyen nüfusun grup içi gelir eşitsizliğinin çok düşük oluşu ise, ortalama geliri zaten düşük bu kesimin, ücret farklılaşmasına neden olabilecek işlerden çok emek yoğun ve vasıf gerektirmeyen işlerde çalışması ile açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Harcamaları, Gelir Dağılımı.

ABSTRACT

THE EFFECT OF DIFFERENCES IN EDUCATIONAL LEVEL ON INCOME DISTRIBUTION: THE CASE OF TURKEY

ŞENERGİN, Özgür
Master's Thesis, Department of Economics
Adviser: Assoc. Prof. Serap Palaz
2010, 127 pages

The aim of the study is to research the relationship between education and income distribution and to investigate its dynamics' in Turkey.

The idea of income distribution was handled for different theoretical approaches which belong to different schools of economics thought in historical process. While it has been dwelled on the methods of measurement income distribution and the factors which cause to income distribution questions, the income distribution statistics in Turkey have been evaluated for procedural differences and findings depending on it.

The literature regarding the relationship between education and income distribution was examined, and the statistics related to the subject-matter was investigated. Also the course in time series of the education expenditure shares on education in budget and national income of Turkey was examined and made international comparisons. As a result it has been seen that appropriated share for education is used for personnel expenditures a considerable amount that appropriated share for education is inadequate.

The dimensions of differences between the norms and quality of education in between types of school for the same educational level were handled in the study. It was seen that the differences of student success between types of school in Turkey are in important dimensions. It was seen that the discrepancies quality of education incites socio-economic

inequalities, and cause to inequalities in academic selectivity and for access to the pursuing career possibilities.

In our study, the impacts of income groups in different levels of education in Turkey on income distribution were searched with the generalized entropy decomposition method by using Household Budget Survey data 2008, is prepared by TUIK and only earned incomes of those over 15 years old years included. According to the findings, 20.49 per cent of total income inequality result from intra-group income inequality, but 79.51 per cent of it proceeds from intergroup income inequality. It has been seen that while the disturbing effect on income distribution is in highest level in primary school, which it decreases for level middle school and primary education. This finding implies positive effect of eight years basic educations on income distribution. The intergroup inequalities of general high schools and vocational high schools are nearly in the same proportion. The income inequality of four years collage trainees is more than that of two years college graduates. This finding might be associated with parameters like problems which are lived by high education graduates at the entry into the labor market, the being in different qualifications of demands of labor market and acquired qualification via education, and the wage differentials between private and public sector. As for the income inequality of illiterate population is very low, the average income of this social section, which is already low, might be expanded by they work in unqualified and labor intensive jobs more than jobs which can cause to wage differentiations.

Key words: Education, Education Expenditure, Income Distribution

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	3
1.2. Amaç.....	3
1.3. Önem.....	4
1.4. Tanımlar.....	4
1.5. Sınırlılıklar.....	4
2. İLGİLİ ALANYAZIN.....	5
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	5
2.1.1. Gelir Dağılımı; Tanımı ve Önemi.....	5
2.1.2. Gelir Dağılımı Türleri.....	6
2.1.2.1. Kişisel gelir dağılımı.....	7
2.1.2.1.1. Yüzde Paylar Analizi.....	7
2.1.2.1.2. Lorenz Eğrisi.....	8
2.1.2.1.3. Gini Katsayısı.....	9
2.1.2.1.4. Atkinson Ölçütü.....	10
2.1.2.1.5. Pareto Katsayısı.....	11
2.1.2.1.6. Ters U Hipotezi.....	12
2.1.2.1.7. Theil İndeksi.....	13
2.1.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	13
2.1.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı.....	14
2.1.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı.....	14
2.1.3. İktisadi Akımlarda Gelir Dağılımı Üzerine Yaklaşımlar.....	15
2.1.3.1. Klasik İktisat Ekolünde Gelir Dağılımı.....	15
2.1.3.2. Sosyalist Düşünce ve Marksizm.....	23
2.1.3.2.1. Emek-Değer Teorisi.....	24
2.1.3.2.2. Artı-Değer Teorisi.....	25
2.1.3.3. Neoklasik İktisat.....	27
2.1.3.4. Keynesyen Teori ve Gelir Dağılımı.....	31
2.1.3.5. Neokeynesyen Teoride Gelir Dağılımı.....	33
2.1.3.6. Kurumcu Okul.....	36
2.1.3.7. Monetarizm.....	38
2.1.4. Gelir Eşitsizliğine Neden Olan Faktörler.....	39
2.1.4.1. Servet dağılımı.....	39
2.1.4.2. Sosyal Yapı ve Sosyal Statü Farklılıkları.....	40
2.1.4.3. Nüfus Yapısı.....	41
2.1.4.5. Enflasyon.....	43
2.2. İlgili Araştırmalar.....	44
2.2.1. Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi.....	44

2.2.1. Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi	44
2.2.1.1. Evrensel Bir Hak Olarak Eğitim Kavramı.....	44
2.2.1.2. Eğitim Harcamalarının Dışsallıkları ve Kamusal Niteliği	46
2.2.1.3. Küresel Ölçekte Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi.....	49
2.2.1.4. Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi Üzerine Literatür	51
2.2.2. Türkiye’de Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi	63
2.2.2.1. Gelir Dağılımı Araştırmalarının Değerlendirilmesi	63
2.2.2.2. Gelir Dağılımı Ölçüm Sonuçları.....	64
2.2.2.3. Eğitim Harcamalarının Seyri.....	71
2.2.2.4. Eğitim Durumuna Göre Gelir ve Yoksulluk Oranları.....	81
2.2.2.5. Gelir Eşitsizliğinin Eğitime Erişim Olanaklarına Etkisi.....	83
2.2.2.5.1. Okullaşma Oranları	84
2.2.2.5.2. Eğitim Kalitesinde Eşitsizlik.....	87
2.2.2.5.3. Akademik Seçicilik ve Dershaneleşme.....	90
2.2.2.5.4. PISA ve ÖSS Sonuçlarına Göre Sosyoekonomik Eşitsizliklerin Öğrenci Başarısına Etkisi	93
3. YÖNTEM	100
3.1. Araştırmanın Modeli	100
3.2. Evren ve Örneklem	102
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	103
3.4. Verilerin Analizi.....	104
3.5. Bulgular ve Yorumlar	104
4. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	109
KAYNAKÇA	115

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1.	Gelir Dağılımı ve Eksik Beyan.....	63
Çizelge 2.	Çeşitli Araştırmalarda Gelir Gruplarının % 20'lik Dilimlere Göre Karşılaştırılması	65
Çizelge 3.	Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirine (Eşdeğer Fert Başına Düşen Gelir) Göre Sıralı % 20'lik Gruplar, 2006- 2007	66
Çizelge 4.	Gelir Türlerine Göre Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirlerinin Oransal Dağılımı	67
Çizelge 5.	İşgücü Ödemelerinin Toplam Gelire ve İşgücünün Toplam İstihdama Oranları	69
Çizelge 6.	Yıllar İtibariyle Çeşitli Bütçe Büyüklüklerinin GSMH'ye Oranları	73
Çizelge 7.	Eğitim Bütçesinin Konsolide Bütçeye ve GSYH'ye Oranı	75
Çizelge 8.	Ekonomik Sınıflandırmaya Göre MEB Bütçesi (TL).....	79
Çizelge 9.	MEB Yatırımlarının Konsolide Bütçe Yatırımlarına Oranları ..	80
Çizelge 10.	Net Okullaşma Oranları	84
Çizelge 11.	Gelire Göre Sıralı % 20'lik Gruplara Göre Eğitim Harcamalarının Dağılımı (%).....	86
Çizelge 12.	Okul Problemleri (Yüzdelenmiş Raporlar).....	90
Çizelge 13.	2005'de ÖSS'ye İlk Kez Girenlerin Net Doğru Sayıları.....	96
Çizelge 14.	Yıllara Göre Dershane, Öğretmen, Öğrenci Sayıları.....	98
Çizelge 15.	Eşitsizlik İndeksleri	105
Çizelge 16.	Eğitim Seviyelerine Göre Gelir Alt Gruplarının Ayrıştırma Sonuçları	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	Lorenz Eğrisi.....	9
Şekil 2.	Ülkelere Göre Bireysel Eşdeğer Gelir Dağılımı Eşitsizliği (2006).....	70
Şekil 3.	İlk ve Ortaöğretimde Finansman Kaynağına Göre Eğitim Harcamaları.....	76
Şekil 4.	Yıllara Göre Öğrenci Sayıları (İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Toplamı).....	77
Şekil 5.	Öğrenci Başına Kamu Eğitim Harcamaları (2006).....	78
Şekil 6.	Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları (%).....	81
Şekil 7.	Eğitim Basamaklarına Göre Kullanılabilir Gelir.....	82
Şekil 8.	Eğitime Göre Yıllık Brüt Kazançlar.....	83
Şekil 9.	2008 Yılında Lisans Programlarına Başvuran Adayların Okul Türlerine Göre Yerleştirilme Oranları.....	92
Şekil 10.	Eğitim Gruplarına Göre Eşitsizliğin Dağılımı.....	106

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ERG	Eğitim Reformu Girişimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
ÖZ-DE-BİR	Özel Dershaneler Birliği
PISA	Programme of International Student Assessment (Uluslar arası Öğrenci Değerlendirme Programı)
TÜSİAD	Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği
UNICEF	The United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
UNESCO	The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNDP	Universal Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
YÖK	Yükseköğrenim Kurumu

1. GİRİŞ

Gelir dağılımı, insanlık tarihi boyunca, sosyal adaletin sağlanması, toplumsal barışın ve moral değerlerin korunması açısından önemli bir kavram olmuştur. Gelir dağılımı sorunları sosyo-ekonomik eşitsizlikleri derinleştirerek ve aynı zamanda onlardan da beslenerek, ekonomik gelişmenin refahı artırıcı etkisinin toplumun geniş kesimlerine ulaşabilmesini önlemektedir. Gelirin dağılımına etki eden pek çok ekonomik ve sosyal etken söz konusudur. Bireylerin üretim ilişkilerinde oynayacakları rolü, gelir seviyelerini ve sosyal koşullarını belirleme gücü açısından eğitim, gelir dağılımıyla yakından ilişkili bir olgudur.

Eğitim, ekonomik ve sosyal sistemlerin hem devamlılığını sağlaması, hem de değişimine ve gelişimine zemin hazırlaması yönüyle temel bir toplumsal ihtiyaç olagelmiştir. Bu nedenle tarih boyunca eğitim sisteminin yapısı, eğitimin içeriği, eğitimin topluma sunuluş biçimi farklı yaklaşımlara sahne olmuştur. 1950'lerin ortalarında, eğitim harcamaları fiziksel üretim artışının bir nedeni olarak, üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Emek yalnızca nicel anlamda açıklanan bir olgu olmanın ötesine geçmiş, eğitim sayesinde üretimde nitelik artışı sağlayarak ekonomik büyümeyi sağlayan bir girdi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle eğitim harcamaları, doğrudan ekonomik büyümeyi etkileyen bir yatırım olarak görülmeye başlanmıştır.

1960'ların başlarında eğitimin ekonomi ile olan ilişkisini açıklamaya dönük olarak "insan sermayesi kuramı" (beşeri sermaye kuramı) geliştirilmiştir. Buna göre ekonomide üretim sürecine katılan fiziki sermayenin yanında, eğitim, sağlık, sosyal koşullar, mesleki tecrübe gibi etkenlerle belirlenen ve geliştirilebilen "insan sermayesi" de söz konusudur. Bireyler mevcut piyasa koşullarında gelecekte elde edecekleri potansiyel kazançları

ile eğitim için katlanacakları maliyetleri karşılaştırıp kendilerine maksimum faydayı sağlayacak seçimi yaparlar.

Ancak 1980'lerle birlikte İnsan Sermayesi Kuramına dönük sorgulama ve eleştiriler yoğunlaşmıştır. Eleştirilerin temelinde beşeri sermaye yatırımı olması yönüyle, eğitim ile kazançlar arasındaki ilişkinin var olan sosyoekonomik yapıdan ötürü kuramın varsayımlarına uygun sonuçlar geliştirmedeği görüşleri vardır. İşgücü piyasasının yapısı, toplumsal yaşamda var olan ayrımcılık, işsizlik gibi sorunlar, benzer işlerde çalışan kişilerin aldıkları ücretleri farklılaştırmaktadır. Ayrıca gerçek yaşamda piyasaların neoklasik iktisadi yaklaşımın tam rekabet varsayımından uzak oluşu diğer bir eleştiridir.

1980'li yıllarla birlikte bilgi-iletişim teknolojilerinde devrim sayılacak gelişmeler, üretimin bilgi ve teknolojiye bağlı olarak geliştiği yeni bir dönemi başlattı. Küreselleşme sürecinde ulusal üretim yerine uluslar arası ölçekte üretim zincirlerinin kurulması, teknolojik gelişmelere ve uzmanlaşmaya verilen önemin artışı, bilgi iletişim teknolojilerinin eğitim sürecinde oynadığı rolün önem kazanması gibi gelişmeler, eğitimden beklenen niteliklerdeki değişime neden oldu. Eğitimin ekonomik anlamda değeri, dolayısıyla gelir dağılımıyla olan ilişkisine yeni boyutlar getirdi.

Bu çalışmada eğitim ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin Türkiye'deki dinamiklerini ve etkileşim derecesini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla tezin ilk bölümünde öncelikle gelir dağılımı kavramı tanımı ve önemi açısından ele alınmış, ardından gelir dağılımı ölçüm yöntemleri ve gelir dağılımını etkileyen faktörler incelenmiştir. İkinci bölümde eğitim kavramına ve dışsallıklarına değinilmiş, eğitim ile gelir dağılımı ilişkisi üzerine küresel ölçekte yapılan araştırma bulguları ele alınmış ve ampirik araştırmalar ve bulgular sunulmuştur. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de eğitim ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi belirleyen faktörleri değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu nedenle öncelikle Türkiye'deki gelir dağılımı araştırma ve sonuçları değerlendirilmiş, ardından eğitim harcamalarının seyri üzerinde

durulmuştur. Bu bölümde son olarak Türkiye’de gelir eşitsizliğinin eğitime erişim olanaklarına etkisi çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Son bölümde ise, TÜİK tarafından hazırlanan 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi Veri Seti bulguları ile genelleştirilmiş entropi ayrıştırma analizi yöntemi kullanılarak, farklı eğitim gruplarının kendi içlerinde ve gruplar arasındaki gelir eşitsizliklerini ölçmek amaçlanmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın bulguları ve değerlendirmeler yer almaktadır.

1.1. Problem

Eğitim-gelir dağılımı ilişkisinin anlaşılması, iki olgu arasındaki etkileşimin ne yönde ve nasıl belirlendiğinin ölçülmesi, pek çok ekonomik ve sosyal dinamikten etkilendiğinden göreceli ve tartışmalı bir konudur. Küreselleşme, ekonomik krizler, siyasal ve sosyal gelişmeler eğitimin sunumunu ve eğitim sisteminin yapısını etkilemektedir. Diğer yandan eğitimin yanı sıra gelir dağılımı ve dağılıma etki eden pek çok dinamik söz konusudur. Aynı zamanda bu faktörler, eğitim ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiye dair araştırmaların yöntemlerini ve sonuçlarını da etkilemektedir. Nitekim bu alanda oldukça geniş bir literatür mevcuttur.

Araştırmanın problemi, eğitim ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ve Türkiye’de aynı eğitim düzeyinde kazanç farklılıkları nedeniyle oluşan gelir eşitsizliğinin toplam eşitsizliğe etkisini araştırmaktır.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı eğitim ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi araştırmak ve bu ilişkinin Türkiye’deki dinamiklerini incelemektir.

Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’de gelir eşitsizliğinin niceliksel ve niteliksel anlamda eğitime erişim olanaklarına etkisi, Türkiye’de kamu

harcamaları içinde eğitime ayrılan payların gelir dağılımına etkisi ve aynı eğitim seviyesindeki bireylerin gelir düzeylerindeki farklılıkların toplam gelir eşitsizliğine olan etkisi araştırılacaktır.

1.3. Önem

Gelir eşitsizliğinin eğitime erişim olanakları üzerinde ne boyutta etkili olduğu eğitim politikalarının gelir dağılımı üzerinde olumlu etkilerinin yansiyabilmesi açısından önemli bir sorundur. Bu nedenle, Türkiye’de farklı gelir dilimlerinin eğitime erişim olanakları ve erişilen eğitimin kalite farklılıkları incelenecektir.

Aynı eğitim seviyesinden mezun kişilerin kazanç farklılıklarına dair bulgular eğitim ve istihdam politikalarının belirlenmesi açısından önemlidir.

1.4. Tanımlar

Gelir Dağılımı: Temelde gelir farklılıklarının açıklanmasına yönelik olan gelir dağılımı, bir ekonomide belli bir dönemde yaratılan gelirin kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesini ifade etmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, [DPT], 2001, s.3).

1.5. Sınırlılıklar

- Bu araştırma, kuramsal çerçeve açısından yalnızca ulaşılabilen alanyazınla sınırlıdır.
- Uygulamalı araştırmada kullanılan veri kaynağı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinde yer alan 15 yaş üstü bireylerin çalışarak elde ettikleri kazançlarla sınırlı tutulmuştur.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde öncelikle gelir dağılımı kavramının tanımına, ekonomik ve sosyal yaşamdaki önemine değinmek amaçlanmıştır. Daha sonra gelir dağılımı kavramını açıklamaya yönelik iktisadi yaklaşımlar ve gelir dağılımı sorunlarının oluşmasında ve derinleşmesinde etkili olabilecek faktörlere değinilecektir.

2.1.1. Gelir Dağılımı; Tanımı ve Önemi

Temelde gelir farklılıklarının açıklanmasına yönelik olan gelir dağılımı, bir ekonomide belli bir dönemde yaratılan gelirin kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesini ifade etmektedir (DPT, 2001, s.3). Mal ve hizmet üretimine katılan işgücü ve sermayenin, bu süreçte yaratılan değer artışını kendi aralarında nasıl bölüşecekleri, teknik, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutları olan, çok yönlü ve karmaşık bir konudur (Kepenek ve Yentürk, 2007, s. 539).

Gelişme süreci içerisinde toplam refahın artışı ve yaratılan gelirin toplumun tüm kesimi tarafından kullanılması, sosyal adaletin gerçekleşmesi ve toplumsal barışın oluşabilmesi açısından oldukça önemlidir. Gelir dağılımından görece olarak daha düşük pay alan kesimlerin ülke nüfusu

içerisinde ağırlıkta olması da bu kesimlerin sosyal refah devletinin temel hizmetlerinden sayılan eğitim, sağlık ve beslenmeden daha az faydalanmalarına sebep olmaktadır. Böylece ülkenin gelişme sürecinde gerekli olan insan kaynakları niteliklerinde de gerekli olan gelişmeler sağlanamamaktadır. Bu durum ise ülke gelişmesini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Karaman ve Özçalık, 2007).

Gelir dağılımı bir ülkedeki tüketim, tasarruf hacmini ve tüketimin bileşenlerini etkilemekte ve bu nedenle gelir dağılımının veya gelir dağılımındaki bozulmanın derecesinin ve nereden kaynaklandığının bilinmesi gerekmektedir. Bölüşüm sorunu yalnızca var olanı paylaşmak olarak görülmemeli, ülkedeki toplam kaynakların dengeli dağıtılması sonucunda piyasa genişlemesinin sağlanacağı, ekonomide üretim potansiyelinin artacağı unutulmamalıdır (DPT, 2001, s.3). Gelir dağılımı, gelir elastikiyetleri dolayısıyla mal ve hizmetlerin talebinin kompozisyonunu tayin ettiği için nelerin, ne kadar üretileceğini de belirler. Ayrıca gelirin tasarruf ile yatırımla olan ilişkisi nedeniyle büyüme ve gelir dağılımı arasında bir bağ bulunduğu açıktır (Akalın, s.283).

2.1.2. Gelir Dağılımı Türleri

Gelir dağılımı ya da gelir eşitsizliği türleri, dağılıma hangi etkenlerin nasıl ve ne derece etki ettiğini anlama amacına göre farklılaşabilir. Örneğin; eğitim durumuna, cinsiyete, sektörel farklılıklara göre gelir eşitsizliği araştırmaları, eşitsizliğin hangi alanda ne ölçüde ve hangi nedenlere bağlı olarak gerçekleştiği hakkında farklı analiz olanakları sunar. Ancak temelde gelir dağılımı kişisel ve fonksiyonel olmak üzere iki şekilde ölçülmektedir. Bunların yanı sıra bölgesel ve sektörel gelir dağılımı türleri de yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.1.2.1. Kişisel gelir dağılımı

Kişisel gelir dağılımları, çeşitli gelir büyüklüklerine ve gelir dilimlerine düşen birey, aile veya tüketici birimi sayılarını gösteren frekans dağılımlarıdır.

Kişisel gelir dağılımında gelir eşitsizlikleri, fertlerin ya da hanelerin gelirlerinin büyüklüğüne göre belirlenir. Hane ya da kişisel gelirin dağılımı, gelir büyüklüğü dışında gelirin türüne, sosyo-ekonomik gruplara, mesleklere, sektörler, bölgelere, yaş ve cinsiyete, eğitim durumlarına vb. göre sınıflandırılmaktadır. Kişisel gelir dağılımı araştırmalarının, bir ülkede belirli bir sürede yaratılan tüm gelirin haneler veya kişiler arasında nasıl bölüştüğüne ortaya konulması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında zaman içinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi açısından önemli çalışmalar olma özelliği de bulunmaktadır (DPT, 2001, s.4).

Ekonomik eşitsizliklerin oldukça iyi bir göstergesi olan kişisel gelir dağılımından beklenen ilk hedef hane halkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin belirlenmesidir. Kişisel gelir dağılımı bireysel ve statiktir. (DPT 8. Kalkınma planı ÖK, syf.4) Kişi başına değerlerin esas alınmasıyla ülkenin zaman içinde nüfusunun değişmesinden kaynaklanabilecek yanılgılar ortadan kalkacak ve farklı nüfus büyüklüğüne sahip ülkelerin karşılaştırılması mümkün olacaktır (Yıldırım, Karaman, Taşdemir; 2008, s.54).

Kişisel gelir dağılımının ölçülmesi için yaygın olarak kullanılan temel yöntemler; yüzde paylar analizi, Gini katsayısı, Lorenz eğrisi, Pareto α katsayısı ve Atkinson indeksidir.

2.1.2.1.1. Yüzde Paylar Analizi

Ülke nüfusu, en düşük gelirli grup ile en yüksek gelirli gruba doğru beş eşit gruba ayrılır. Her gruba ait milli gelir hesaplanır. Gruplara denk gelen milli gelirin toplam milli gelire olan yüzdesi hesaplanarak beş grup arasında karşılaştırma yapılır. En düşük gelirli % 20 ile en yüksek gelirli % 20'lik kesim

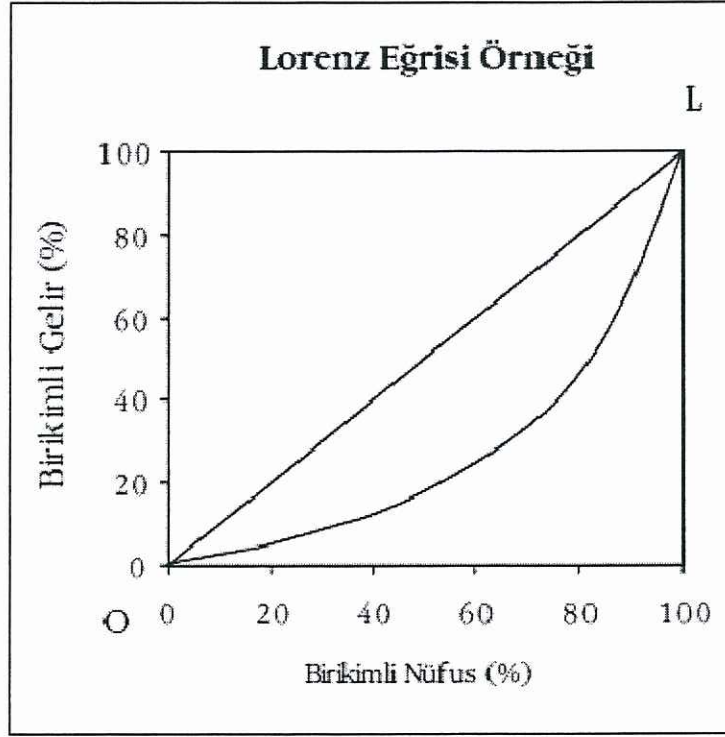
arasındaki gelir düzeyi farkı büyüdükçe gelir eşitsizliğinin de arttığı anlaşılır. Aynı biçimde yine gelir düzeylerine göre % 1'lik ve % 5'lik, % 10'luk nüfus gruplarının gelir payları saptanabilir (Akalın, 1981, s. 259).

2.1.2.1.2. Lorenz Eğrisi

Gelir dağılımı eşitsizliğinin çizim ile gösterilmesinde kullanılan Lorenz eğrisini Amerikalı istatistikçi Max Lorenz (1905) geliştirmiştir (Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği, [TÜSİAD], 2000, s.176). Lorenz eğrisi, gelir dağılımındaki eşitsizliği yatay ekseninde nüfusun kümülatif oranlarıyla, dikey ekseninde de bu nüfusun elde ettiği gelirin kümülatif oranlarıyla gösteren diyagramdır (DPT, 2001, s.7).

Lorenz eğrisi, yüzde olarak ülkedeki toplam gelirin ne kadarını kaç kişinin aldığını, diğer bir deyişle; gelirin paylaşım şeklini göstermektedir. Lorenz eğrisi, eğer gelirin dağılımında bir eşitlik söz konusu ise herkesin gelirden eşit ölçüde pay aldığını ifade etmek için 'tam eşitlik doğrusu' adını alır. Başka bir deyişle, gelirler bireyler arasında eşit olarak dağılmışsa Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile çakışarak 45°'lik bir doğru biçimini alacaktır. Lorenz eğrisinin tam eşitlik doğrusundan uzaklaşmaya başlayarak daha çukur hale gelmesi gelir paylaşımında eşitsizlik olduğu anlamına gelmektedir ve gerçek hayatta kişisel gelir dağılımı mutlak eşitlikten oldukça uzakta yer almaktadır (DPT, 2001. S.7).

Gelir dağılımında eşitsizlik var olduğu sürece, en alt gelir grubu örneğin nüfusun en az gelirlisi % 20'si, toplam gelirin % 20'sinden azını alacaktır. Nüfusun en yüksek gelirlisi % 20'si ise toplam gelirin % 20'sinden büyük bir kısmını alacaktır. Bu nedenle Lorenz eğrisi her zaman tam eşitlik doğrusunun altında yer alır (TÜSİAD, 2000, s. 177).

Şekil 1. Lorenz Eğrisi

Kaynak: TÜSİAD, 2000, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, s.176.

2.1.2.1.3. Gini Katsayısı

Gelir eşitsizliğini tek bir değerde özetleyen Gini katsayısı, kişisel gelir dağılımını ölçmede en çok kullanılan ölçülerden biridir. Gini katsayısı ‘0’ ile ‘1’ arasında değişen bir katsayı olma özelliğine sahiptir. Bir toplumda gelir adaletli olarak paylaşılmışsa (herkes eşit bir gelir elde ediyorsa) Gini katsayısı ‘0’ değerini almakta, toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından alınmışsa Gini katsayısı ‘1’e eşit olmaktadır. Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır (DPT, 2001, s.7).

Gini katsayısının istatistiksel ifadesi, bütün gelir ikilileri arasındaki farkların $(Y_i - Y_j)$ işaretlerine bakılmaksızın alınmış aritmetik ortalamasına (farkların adedi, gözlem sayısının karesi kadardır) bağlı olarak tanımlanabilir (Tüsiad, 2000, s.178).

$$G = \frac{1}{2n^2 \mu} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j|$$

Gini oranı, Lorenz eğrisine bağlı olup Lorenz ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alana oranına eşittir. Gini oranının artması eşitsizliğin arttığını, azalması ise eşitsizliğin azaldığını gösterir (DPT, 2001. s. 7).

2.1.2.1.4. Atkinson Ölçütü

Değişik gelir dağılımları çeşitli eşitsizlik ölçülerine göre sıraladığımız zaman ortaya düzgün olmayan bir sıralama çıkabilir. Bunun nedeni eşitsizliğe verilecek ağırlıkların farklı olmasıdır. Bu ağırlıklar değer yargılarından bağımsız olmadıklarından Atkinson bir sosyal refah fonksiyonu varsayarak çeşitli eşitsizlik ölçülerini bu sosyal refah fonksiyonuna göre yeniden sıralamaya çalışmıştır (DPT, 2001, s.8).

Atkinson endeksi aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$A \varepsilon = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{Y_i}{\mu} \right)^{1-\varepsilon} \right]^{1/1-\varepsilon}$$

ε = Eşitsizlik parametresi, $0 < \varepsilon < 1$

ε ' nin değeri ne kadar artarsa toplum eşitsizliğe o ölçüde duyarlı hale gelir ya da başka bir ifadeyle toplum o ölçüde eşitsizdir. Endeksin 0.26 değerini alması, toplam gelir 100 birim iken, gelirler eşit dağılmış olsaydı bu 100 birimlik gelirin 74 birimiyle mevcut toplumsal refaha ulaşabileceğini ve

dolayısıyla gelirlerin eşit dağılmaması nedeniyle 26 birimlik refah kaybının söz konusu olduğunu gösterir (Aktan ve Vural, 2002). Atkinson ölçüsünü, gelirlerin eşit dağılması halinde belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin yeniden dağılımından doğan potansiyel kazançların bir ölçüsü olarak yorumlamak mümkündür (DPT, 2001, s.8).

Toplumsal refah fonksiyonundan hareketle türetilen indeks toplumun gelir eşitsizliğine olan duyarlılığını yansıtan eşitsizlik parametresine (ϵ) bağlı olarak farklı sonuçlar verir. Eşitsizliğe verilecek ağırlıkların farklı olması, her toplumun gelir eşitsizliğine olan duyarlılığının farklılığından kaynaklanır. Bu nedenle bir topluma ait Atkinson indeksi yorumlanmadan önce ϵ 'un seçimi önem kazanır. ϵ 'un büyümesi toplumun eşitsizliğe daha duyarlı hale gelmesi demektir. Bu parametre toplumun gelir eşitsizliğine duyarlılığını veya başka bir şekilde söylenirse eşitsizlikten kaçınma isteğinin derecesini gösterdiğinden bir ülkeden diğerine çeşitlilik gösterebilir. Eşitsizlikten kaçınma isteğinin derecesi (ϵ) veriyken, iki gelir dağılımından (farklı ülkeler, aynı ülke içinde farklı yıllar) Atkinson indeksi büyük olanın gelirleri daha eşitlikten uzak dağılır (TÜSİAD, 2000, s. 181).

2.1.2.1.5. Pareto Katsayısı

İtalyan ekonomisti Vilfredo Pareto'ya göre, ulusal gelirin aileler arasında bölüşümü, hemen her toplumda piramit benzeri bir dağılım göstermektedir. Piramidin tepesinde, yani en sivri noktasında, o toplumun en yüksek gelir düzeyine ulaşmış birkaç aile; piramidin tabanına doğru inildikçe, yani daha düşük gelir düzeylerine geldikçe genişleyen gruplar; ve nihayet en düşük gelir grubunda, yani piramidin tabanında en yüksek sayıda aile bulunmaktadır (Karakayalı, 2010).

Pareto, gelir bölüşümünün bireylerin çeşitli kapasitelere sahip bulunmaları nedeniyle kişiler arasında eşit bir bölüşüm göstermeyeceğini ileri

sürmüştür. Bu bir yasa niteliğindedir ve değişmezliğe sahiptir. Dolayısıyla gelir bölüşümü, gönenç (refah) maksimizasyonunu etkilemeyen bir veri durumudur (Karakayalı, 2010).

Pareto katsayısı, belirli bir gelir düzeyiyle bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu katsayı, gelir düzeyi yükseldikçe kişilerin üst gelir grubuna yükselme olasılığının nasıl arttığını yaklaşık olarak gösteren bir ölçü olarak da yorumlanabilir. Eğer gelir (x) yatay eksene, geliri bir minimum veya daha fazla olan kişilerin sayısı diğer eksene (y) koyulacak olursa gelir dağılımı;

$$Y = e^{\frac{A}{(x-a)^{\delta}}}$$

Denklemleri ile gösterilen bir parabol verir. e değişmez bir parametredir. (a) ise eğrinin başladığı en düşük gelir seviyesini verir. (A) ve (δ) pozitif parametredir. (δ)'nin değeri gelir dağılımının eşitsizlik derecesini gösterir. (Copkur, 1996, s.13, akt. Ersezer, 2004, s.7)

2.1.2.1.6. Ters U Hipotezi

Kuznets tarafından 1955 yılında geliştirilen bu yöntemin temel hipotezi, gelir düzeyi arttıkça eşitsizliklerin önce artacağı sonra da azalacağı biçimindedir. Gelir düzeyi ile eşitsizlik arasındaki bu ilişki ters U hipotezi ve gelir dağılımı ile gelir düzeyini gösteren eğri ise, Kuznets eğrisi olarak ifade edilmektedir. Kuznets'e göre tarım dışı sektörlerdeki verimlilik tarım sektöründen daha yüksektir. Bu durum tarımdan tarım dışı sektörlerle doğru bir istihdam akışına neden olacaktır. Söz konusu akış nedeniyle ortaya çıkan göç ile birlikte ilk etapta üretim artacak ancak buna karşılık gelir dağılımı bozulacaktır. Fakat elde edilen üretim artışının ilerleyen aşamaları, gelir dağılımının düzelmesini veya iyileşmesini beraberinde getirecektir (Doğan ve Tek, 2007, s. 100).

2.1.2.1.7. Theil İndeksi

Theil indeksi, bilgi teorisindeki entropi kavramından 1967 yılında geliştirilmiş bir gelir eşitsizliği ölçüsüdür. Özellikle ülkelerin gelir dağılımlarının birbirleriyle karşılaştırılmasında yaygın olarak kullanılır. Theil indeksi aşağıdaki gibi hesaplanır (TÜSİAD, 2000, s.180).

$$T = \left[\sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{\mu} \log \left(\frac{Y_i}{\mu} \right) \right] / n$$

Theil indeksi kişiler arasındaki gelir değişmelerine karşı duyarlıdır. gelir oranları aynı olan herhangi iki kişi arasındaki transfer, dağılımın hangi noktasında bulunulduğuna bakılmaksızın Theil indeksinde aynı ölçüde küçülmeye yol açar. Örneğin geliri 2 milyar olandan 1 milyar olana yapılan küçük bir gelir transferinin Theil indeksi üzerindeki küçültücü etkisi, geliri 200 milyon olan bir kişiden geliri 100 milyon olan bir kişiye yapılacak aynı miktar bir gelir transferinin etkisiyle aynıdır (TÜSİAD, 2000, s.180).

2.1.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Hane halkının, ekonomik etkinliğinin karşılığı olarak elde ettiği gelire ilişkin çözümler, gelir bölüşümünün bir başka yönünü oluşturur (Kepenek ve Yentürk, 2007, s.544). Gelirin faktörel dağılımı olarak da ifade edilen fonksiyonel gelir dağılımında, ülke içinde milli gelirin, üç temel üretim faktörü olan işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında nasıl bölüşüldüğü gösterilmektedir. Bu bölüşümde üretimin ne kadarının emek sahiplerine ücret, sermayedarlara faiz, toprak sahiplerine rant olarak dağıtıldığı ve ne kadarının müteşebbislere kar olarak kaldığı incelenmektedir (DPT, 2001, s.4). Ancak bu tür bir çözümler, üretim sürecinde, emek ve sermayenin ayrışma derecesiyle doğru orantılıdır. Genellikle bu ayrışmanın belirgin olduğu gelişmiş ekonomilerde, toplam gelirin bu ayırım çerçevesinde ele alınması, ayrışmanın sınırlı kaldığı gelişmekte olan/azgelişmiş ekonomilere göre çok daha kolaydır (Kepenek ve Yentürk, 2007, s.537).

2.1.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Gelirin sektörel dağılımı, bir ekonomide yaratılan toplam hasılanın iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımını ifade eder. (DPT, 2001, s:19). Çeşitli üretim sektörlerinin sosyal hasıladan aldıkları payları gösterir. Başka bir ifadeyle, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin ulusal gelirden aldıkları payları, bunların uzun vadedeki seyirlerini, ulusal gelir dağılımındaki değişikliklerin hangi sektörlerin lehine ya da aleyhine geliştiğini ortaya koyar (Aktan ve Vural, 2002, s.2).

Sektör kavramı üretim araçlarının mülkiyeti ile ilişkilendirilirse, sektörel gelir dağılımı, milli gelirin kamu ve özel sektör arasında dağılımını verir. Bu şekilde devletin ekonomiye müdahale derecesine, ekonomik sistemin karakteristiğine ulaşılabilir (Tepecik, 2000, s: 5).

2.1.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin ulusal gelirden ne oranda pay aldıklarını gösterir. Bu gelir dağılımı bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları tespit etmeye yarar (Aktan ve Vural, 2002, s.2).

Bölgesel gelir dağılımındaki eşitsizlikteki temel faktör, bölgenin sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı pazara ve tedarik kaynaklarına uzak olmasının doğurduğu ulaştırma problemleridir. Bu problemler, müteşebbislerin o bölgeye yatırım yapmasını engellemektedir (Altınışık ve Peker, 2008, s.103).

Bu dört farklı gelir dağılımı türünün her biri açısından “birincil dağılım” ve “ikincil” dağılım” ayrımının yapılması da mümkündür. Birincil dağılımda, belirli bir dönem süresince piyasa sürecinin meydana getirdiği gelir dağılımı, ikincil dağılımda ise, devletin piyasa mekanizmasının işleyişine çeşitli

araçlarla yaptığı müdahaleler sonucunda oluşan gelir dağılımı söz konusudur (Aktan ve Vural, 2002, s.2).

2.1.3. İktisadi Akımlarda Gelir Dağılımı Üzerine Yaklaşımlar

Bu bölümde, gelir dağılımı kavramının ve gelir dağılımı sorunlarının farklı iktisadi akımlarda nasıl değerlendirildiğine değinilecektir.

2.1.3.1. Klasik İktisat Ekolünde Gelir Dağılımı

Geleneksel ekonomide topraktan gelen zenginliği elinde bulunduranlar ile siyasi gücü elinde bulunduranlar; siyasi güç sahibi ile iktisadi güç sahibi birbirinden ayrılmıyordu. (Koray, 2005, s.183) Diğer bir deyişle zenginliğin belirli ellerde toplanması, gelir eşitsizliği *ekonomi dışı zora* dayalı idi (Çelik, 2004). Piyasa sisteminin ortaya çıkması, feodalizmin sonunun başlangıcı olmuştur. Piyasa sistemi ile birlikte oluşmaya başlayan orta sınıf; feodalizm döneminin aristokrat kalıntılarını ve büyük çiftlik sahiplerini güçsüzleştirip, gelişen ticaret ve sanayi için daha elverişli koşulları yaratmaya yönelmiştir (Koray, 2005, s.183).

Gelir dağılımı ve yoksulluk problemleri, sermaye birikiminin ve teknolojik yatırımların önem kazandığı, buna karşın ücret politikalarında yalnızca hayatta kalmaya yetecek bir miktara karşılık gelen “geçimlik ücret” uygulamalarının görüldüğü, sağlıksız ve denetimsiz çalışma koşullarının yaygın olduğu bu dönemde çok yakıcı şekilde görülmekteydi. Gerçekten üretim ve zenginlik artışına karşın özellikle kentler sefalet yuvaları olmakta, oy hakkı da bulunmayan yığınların kendilerini anlatacak ve dinletecek mercileri bulunmamaktadır (Koray, 2005, s.183). Bu dönemde, giderek güç toplayan sanayi girişimcilerinin karşısında meşrutiyet bir engeldi. Girişim ve mülkiyet haklarının “doğal haklar” olduğu, herhangi bir gerekçeyle ekonomiye

ve siyasal yaşama devletin müdahalesinin yersiz olduğu yönündeki söylemler, bu dönemde sanayiciler tarafından şiddetle savunuldu. Liberal iktisadi felsefenin yaygınlaşmasına zemin sunan bu ekonomik gelişmeler, yeni ortaya çıkan burjuvazinin meşalesi haline geldi. Ekonomik ilişkilerin farklılaşması, zenginleşmesiyle ve yaygınlaşmasıyla ekonomi alanındaki düşünceler de çeşitlenmiş ve bugün klasik okul olarak adlandırılan iktisatçılarla ekonomi biliminin ilk temelleri atılmıştır (Koray, 2005, s.53).

Klasik iktisatçılara göre, üretim, “kapital”, “emek” ve “doğal kaynaklar”ın kullanımı yoluyla elde edilen çıktı kapital, emek ve doğal kaynakların sahipleri arasında, sırasıyla, faiz, ücret ve rant olarak paylaşılır. Faktör piyasasında her üretim faktörü, üretime katkısı kadar pay alır. Böylece, rekabetin kusursuz varsayıldığı pazar sürecinde, üretim ve bölüşüm adil koşullarda kendiliğinden gerçekleşir. Bu nedenle devletin ekonomiye; dolayısıyla üretim ve bölüşüm sürecine müdahale etmemesi gerekir (Akyıldız, 2005, s.27).

Toplumdaki sınıfları yansıtan üç üretim girdisinden (kapital, emek, toprak) biri olan emek ve bunun geliri olan ücretlerin artışı, nüfus artışına zemin hazırlar. Nüfusun artması emek arzının artışı anlamına gelir. Yani emek arzı, ücretler arttıkça artar. Ancak burada emeğin karşılığı olan ücret, yaşamı devam ettirmeye yetecek –nüfus artışına ya da yaşamsal ihtiyaçların giderilememesi nedeniyle nüfusun azalışına neden olmayacak- kadardır ve buna “geçimlik ücret” denmektedir.

Geçimlik ücret ise, kapital stokundaki birikime bağlı olan “ücret fonu”ndan karşılanır. (Ücret fonu/işçi sayısı). Belirli bir zamanda ücretleri ödemeye ayrılan sermaye bir önceki dönemde üretilen malların satışından doğmaktadır. Emek talebi, ücret fonundaki, ücret fonu da kapital stokundaki artışa bağlı olarak artar. Kapital stokundaki artış, geçimlik ücret artışını telafi edemiyorsa, emek talebi azalır. Bu durumda da ücret haddi düşer. Bu bağlamda ücretler ancak karların azalması pahasına artırılabilir. Fakat karların azalması da tasarrufları azaltacağından bu durum, ücret fonlarının

ana kaynağını oluşturan sermaye miktarının azalmasına yol açmaktadır (Öztürk, 2005, s.33).

Klasiklerde, fiyat, kısa ve uzun dönem ayrımları yapılarak tanımlanmıştır. Kısa dönem fiyatı olan “piyasa fiyatı” talep koşullarından ve ekonomideki diğer içsel değişkenlerden etkilenirken, uzun dönemde meydana gelen “doğal fiyat”lar, talepten etkilenmez ve üretim maliyetlerini yansıtır. Kar ise, üretim maliyetleri kavramı ile yakından ilişkilidir. Çünkü doğal fiyat, üretim girdilerini yansıtır (kapital, emek ve toprak). Kar ise genel olarak ücret ödemelerinden sonra geriye kalan bir artık olarak değerlendirilmektedir (Özel, 2002. s.148).

Klasik düşüncenin en ünlü temsilcisi Adam Smith’e (1723-1790) göre, serbest rekabet sürecinde, piyasada genel denge, üretim ve bölüşüm otomatik olarak kendiliğinden gerçekleşir (Akyıldız, 2005, s.27). Her birey kendi çıkarını güderken “görünmeyen bir el” tarafından, kendi dileği olmaksızın toplum yararına da hizmet etmeye yöneltilir. Öyle ki, toplum yararını korumak için hareket ettiği zamana oranla daha büyük bir toplumsal yararın gerçekleşmesini sağlar (Kazgan, 2008. s.59). Bütün piyasalarda ve aynı zamanda, tam rekabet koşulları geçerli değilse, görünmez elin işlemesi mümkün değildir (Savaş, 2008, s.92). Piyasalarda tam rekabet vardır ve fiyatlar esnektir. Bu nedenle yüksek fiyat ya da düşük ücret, kısa bir sürede “normal” seviyelerine dönmek zorunda kalacaktır.

Smith, Ulusların Zenginliği (1776) isimli eserinde, özel mülkiyetin henüz başlamadığı ilkel toplumlarda mallar arasındaki değişimin, bu malları üretmek için harcanan emek süresine göre belirlendiğini belirtmiş, ancak yine aynı eserinde özel mülkiyetin, işbölümünün geliştiği kapitalizmin ileriki aşamalarında, bütün malların reel değerinin ücret, kar ve ranta ayrılabilceğini; bunların, sadece üç toplumsal sınıfın geliri değil, mübadele değerinin üç ilksel kaynağı da sayıldığını gösterir. Ancak yine de emeğin, her dönemde gerçek bir değer ölçütü olma özelliğini kaybetmediğini de belirtmiştir. Değer için standart ölçüler geliştirilse ve bunlar yaygınlaşsa bile,

bu ölçü değerlerinin kendilerinde meydana gelecek olan dalgalanmalar karşısında emek “kalıcı” bir değer ölçütüdür. “Fakat değişen, malların değeridir; onları satın alan emeğin değeri değil. Her zaman, yer yerde, kavuşulması güç ya da ele geçirilmesi çok emeğe mal olan şey, pahalıdır. Kolayca yahut az emekle edinilen ucuzdur. Şu halde, kendi değeri hiç değişmeyen emek, her yerde her zaman, bütün malların değerine paha biçilmesinde ve bunların kıyas edilmesinde son sözü söyleyecek gerçek ölçüdür. Emek, bunların gerçek fiyatıdır. Para ise, onların yalnızca itibari fiyatıdır” (Smith, 1776 / 2009, Milletlerin Zenginliği, s.35).

Değeri gelirlerden oluşturan Smith, her bir gelirin doğal oranının nasıl oluştuğunu, yani tekil metanın ve bütün ürününün değerinin toplumun sınıfları arasında hangi yasaya göre bölüştürüldüğünü incelemeye karar vermiştir (Anikin, 2008, s.226-227). Emeğin meta olduğunu ve sonuç olarak doğal bir fiyatının olduğunu varsaymıştır. Ama bu doğal fiyatı, tam da Marx’ın işgücünün değerini tanımladığı gibi, işçinin ve ailesinin geçimi için gereken araçların değeri olarak tanımlanır (Anikin, 2008, s.227). Emek ücretleri, ekonomik gelişme oranı ile doğru orantılıdır. En zengin ülke değil en çok “gelişmekte” olan ülkede ücretler daha yüksektir. Emeğin fiyatı olan ücretin, piyasada emek talebi ve arzı arasındaki dengelenme mekanizmasıyla belirlendiğini söyleyen Smith, “Yöneten ya da kullanan kimsenin mal mevcudundan elde ettiği gelir” olarak tanımladığı kar (Smith, 1776 / 2009, s. 57) ile ücret arasındaki mücadelenin bu süreci açıkça etkilediğini belirtmiştir. Smith, iş adamlarının gizli ya da açık ittifaklarla, ücret oranları üzerinde baskı kurabildiğini ve bu mücadelede iş adamlarının her zaman daha avantajlı olduklarına işaret etmiştir (Smith, 1776 / 2009, s.72-73).

Mallar, ilerlemiş toplumlarda biriktirmeye başlayınca kar ortaya çıkmaktadır. Kar ise, malların değerini belirlemede yer alan ayrı bir öğedir. Bunun için emekçi, üretimini mal sahipleri, sermaye sahipleri ile paylaşmak zorundadır. Bu paylaşmaya toprak sahipleri de katılmak zorundadır. Böylece bir yandan stok ve sermaye sahipleri kar sağlamakta, toprak sahipleri de topraklarının kirası karşılığı bir gelir elde etmektedirler. O halde, malların

gerçek değeri üç öğeden oluşacaktır. Bunlar, ücret, kar ve kiradır (rant) (Talas, 1999, s.73) .

Smith'e göre karı, "özel" türden bir emeğe, yani işletmeyi yönlendiren ve denetleyen emeğe yapılan bir ödeme olarak düşünmemek gerekir. Çünkü bu tür bir emeğin, çalışmanın yol açtığı zahmet ile herhangi bir ilgisi yoktur. Smith'e göre (kar), kullanılan kapital birikiminin (stok) kıymeti tarafından belirlenir ve kapital birikiminin büyüklüğüne göre az veya çok olabilir (Savaş, 2007, s.283).

Smith, dünyanın çeşitli bölgelerindeki ücret farklarını incelerken, bir başka önemli konuyu yani, ücret seviyesi ile nüfus artışı arasındaki ilişkiyi de ele almıştır. Ona göre "Her canlı türü, geçimleri için mevcut araçlarla çoğalır." (Smith, Milletlerin Zenginliği, s. 79-80). Böylece ücretler yüksek olduğu zaman, Kuzey Amerika'da olduğu gibi, nüfus artışı hızı da yüksek olur. Buna karşılık düşük ücretler, durağan nüfusa neden olur. Bu ilişki, daha sonra Thomas Malthus'un ünlü nüfus teorisinin konusu olacaktır.

İktisat teorisinde genellikle, nüfus teorisinin kurucusu ve efektif talep yetersizliği kavramını ilk defa kullanan iktisatçı olarak tanınan Malthus (1776-1834), mülk ve toprak sahiplerinin çıkarlarını savunmuş, Sanayi Devrimi'nin gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk ve sefalet gibi sorunlarına tanık olmuş ve bunların çözüm yollarını araştırmıştır. Ancak Malthus, toplumdaki gelir eşitsizliğini doğal hukukun varlığına bağlarken, fakirlik ve sefalet sorunlarını ise, "kader" ve "şans" gibi kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca, devletin bu olumsuzlukları gidermek için bir yardım fonu oluşturması, fakirlik sorununun devamına neden olacaktır. Fakirlik sorunu, nüfus artışından kaynaklanmaktadır. Nüfus artışının nedeni ise fakir kimselerin davranışlarında aranmalıdır. Ona göre bu kimseler cinsel dürtülerini kontrol altına alamayan cahil ve dar görüşlü kimseler olup, çocuk sayısındaki artışın, gelir seviyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceğini düşünemezler (Savaş, 2008, s.103).

Kapitalistler ile işçi sınıfı arasındaki çatışmayı ele alan Malthus, daha sonra toprak sahiplerinin ekonomideki önemi ve kapitalistlerle olan çatışmasına odaklanmıştır. 1818 yılında İngiltere’de tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüşle baş gösteren ekonomik krizin nedenlerini anlamak ve çözüm önerileri sunmak için çalışan Malthus, *İlkeler* isimli kitabında, ekonomide “harcanmayan gelir”in depresyona neden olduğunu belirtmiştir. Malthus böylece, toplam tasarrufların toplam harcamalara denk geldiği ve ekonominin her zaman dengede olduğu görüşünü eleştirmiştir. Malthus’a göre bu durumda efektif talebi artıracak tek çare, toplumdaki gelir dağılımını, toprak sahipleri lehine değiştirmek olacaktır (Savaş, 2008, s.104).

Ricardo (1772-1823), *üretim* koşullarından ve çıkarlarından hareket ederek *bölüşümün* yasalarını şekillendirmeye çalıştı. Öncelikle, sistemini, metaların değerinin üretim sürecinde emek tarafından yaratıldığını ve emeğin miktarı ile ölçüldüğünü savunan teorinin üstüne temellendirdi. Daha sonra, üretimi somut kapitalist biçimi içinde inceledi ve üretim araçları toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin (fabrikalar, makineler, hammaddeler) elindeyken değer nasıl oluştuğu ve gelirlerin nasıl bölüştüğü sorusunu ortaya attı. Son olarak, maddi malların genişleyen üretimini kapitalizmin ana işlevi olarak ortaya attı (Anikin, 2008, s.255).

Üretim sürecinin katılımcıları, Ricardo’ya göre üç sınıfta gruplandırılmıştır: toprağı sunan toprak sahipleri, sermayeyi sunan kapitalistler ve emeğini sunan işçiler. Toplam üretim tamamen teknik koşullar altında belirlenir, fakat bu üç sınıf arasındaki bölüşüm – kira, kar ve ücret şeklinde-, pek çok teknik, ekonomik ve demografik faktörün etkileşimi ile belirlenir. Piyasadaki doğal fiyat seviyesinden uzaklaşmalar, geçici ve önemsiz sapmalar olarak kabul edilmiştir (Pasinetti, 1978, s.4).

Ricardo, emeğin doğal fiyatının, emekçilerin soylarında bir azalma ya da artmaya neden olmayacak, yani, yaşamlarını sürdürmelerine yeterli olan mal sepeti fiyatına karşılık geldiğini ortaya koyar. Emekçinin kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayacak olan besin-ihtiyaç-keyif maddelerinden oluşan

bu mal sepetinin fiyatı arttıkça emeğin doğal fiyatı da artar ve tersi (Ricardo, 1817/2008, s.67). Emeğin piyasa fiyatı ise “arz ve talep” koşullarınca belirlenir. Piyasa fiyatı doğal fiyatın üzerinde çıktığında, emekçilerin yaşam koşullarındaki iyileşmeyle birlikte nüfusları da artar, bu nedenle piyasa fiyatı doğal fiyata yaklaşır. Piyasa fiyatı, doğal fiyatın altına düştüğünde ise emekçilerin nüfusu azalır ve denge böylelikle yine sağlanır.

Ricardo'ya göre kendine has karakterleriyle birbirinden ayrılan üç toplumsal sınıftan – toprak sahipleri, işçiler ve kapitalistler- toprak sahipleri giderek daha ve daha zengin olan varlıklı insanlardan oluşan “üretici olmayan” ve gelirlerini daima “lüks mallar”a harcayan sınıftır. İşçiler de her şeylerini harcarlar ama farklı bir mal grubu için –ihtiyaçlar-, yaşamak için. Diğer taraftan kapitalistler sistemin *girişimcileridir*. Onlar çok tutumlu, elde ettiklerinin küçük bir bölümünü harcayan ve karlarını sermaye birikimine adayan ‘üretken sınıfı’ temsil ederler (Pasinetti, 1978, s.5).

Ricardo, toprak sahiplerinin üretken olmamalarına karşın, giderek nasıl zenginleştiklerini “azalan verimler” ve “rant” kavramı ile açıklar. Ricardo'ya göre, toprağın –tekrar yaratılması olanaksız anlamında- ilksel ve tüketilemez verim gücü, kıt bir üretim girdisidir. Ne var ki, tabiatın bağısladığı bu ilksel ve tüketilemez verim gücünün miktarı sabittir. Ekonomi gelişirken, talep artarken, nüfus ile kapital miktarı da, bu kıt girdiye oranla artar. Bunun bir sonucu, üretimin tabii verimi daha düşük topraklara doğru (Ricardo sonrası yayınlardaki deyimle, dış marjın) genişlemesi dolayısıyla, bu alanlarda üretim maliyetinin yükselmesidir. Ürünün fiyatı, marjinal (yani, tabii verimi en düşük) topraklarda çalışan tarımsal firmaların emek ile kapitali kapsayan birim maliyetini karşılayacak yükseklikte olur. Öyleyse, ürünün fiyatı, tabii verimi daha yüksek topraklardaki üreticilerin birim maliyetinden daha yüksektir. Fiyat ile marjinal üstü topraklarda birim maliyet arasındaki fark, Ricardo'gil (veya farklılaşmış) rantı oluşturur. Marjinal topraklar ise, hiç rant getirmez. Rant üreticilere değil, tabii verimi marjinal topraklardan daha yüksek olan toprakların sahiplerine aittir; tarımda üreticiler arasındaki rekabet, rantın toprak sahiplerine gitmesini sağlar (Kazgan, 2008, s.82).

Rant, fiyatların belirlenmesine girmez; öyleyse bölüşüm sorunu (ürün eksi rantın) kapitalle emek arasındaki bölüşüme dayanır (Kazgan, 2008, s.77). Rantın kardan çıkarıldığı fikri önemlidir. Buna göre kar gelirin temeli, ana biçimdir, gelirin temeli de sermaye, yani artı-değerdir (Anikin, 2008, s.266).

Kar, gelir toplamından ücret ödemeleri ve kiralara çıkarılmasından sonra geriye kalan miktardır. Kar oranı ücrete bağlıdır; işçi en azından, geçim ücretini alacak, kalan da kapitaliste kar olarak gidecektir. Kar oranı, kapitalistlerin tasarrufa ve yatırım yapmasına yetecek kadar yüksek olursa, kapital arzı ve dolayısıyla ücret fonu artacaktır. Karlar, iktisadi gelişmenin esas kaynağını oluşturan net yatırımı ya da sermaye birikimi olan kar oranını belirlediklerinden ve sermaye birikimini olanaklı kılan tasarrufun kaynağı olduklarından son derece önemli bir etmendirler (Aktan, 2002. s.2).

Şu halde, Ricardo'ya göre, gene tıpkı Adam Smith gibi ücret ve kar birbirine ters orantılıdır. Kar ancak ücret düştüğü zaman yükselebilir. Ücret artınca kar azalmaya başlar. O halde, kapitalistin ve emekçinin çıkarları uyumlu değildir.

Bu duruma göre, a) sayısal ücret artabilecek, fakat gerçek ücret düzeyinde bir değişiklik olmayacaktır. b) Kapitalistin karı azalmaktadır. c) Toprak sahibinin rantı sürekli olarak artma eğilimi gösterecektir. Şu halde toprak sahiplerinin çıkarları hem işçilerin hem de kapitalistlerin çıkarları ile çatışmaktadır (Talas, 1999, s.82). Ricardo'ya göre "toprak sahiplerinin çıkarı, daima toplumun diğer sınıflarının çıkarına aykırıdır". Bunun için, dış ticaret serbest bırakılmalıdır; ranta konan vergi toprak sahibine yansıtacağı için, rant vergilendirilmelidir (Kazgan, 2008, s.84).

2.1.3.2. Sosyalist Düşünce ve Marksizm

Sosyalizm, ana çizgileriyle, üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyeti getirmeyi ve insanın insanı sömürmesini önlemeyi amaçlar. Buna göre, üretim kar değil, fakat, toplumsal ihtiyaçların tatmini için planlı şekilde yapılmalı, kişi özgürleşmelidir. 19. yy'da bu öğretinin gelişmesinde, kapitalizmin geniş halk kitleleri üzerindeki olumsuz sonuçlarına karşı liberalizmin vaadettiği olumlu koşullar, büyük ölçüde etkili oldu (Kazgan, 2008, s.288).

18. ve 19. yüzyılda sanayileşmenin yarattığı yeni ekonomik ve toplumsal düzen, yarattığı işçi sınıfının beklentilerine yanıt verememişti. Hukuki düzlemde özgürlüğe sahip, serbest iş sözleşmesi yapma hakkı olan işçiler, son derece düşük ücretlerle yaşamda kalmaya çalışırken, diğer taraftan makineleşme ve teknik gelişmeler karşısında işsizlik oranlarının da giderek artması kapitalizme olan güvenin sarsılmasına ve yeni bir düzen arayışına zemin hazırlamıştır.

Kapitalizmin teorik bakımdan tutarlı ve sistemli eleştirisini, toplum kanunlarıyla sistemin sosyalizme evrilmesinin açıklanmasını, K. Marx (1818-1883) yapmıştır. Marx, kurduğu teoriyi kendisinden önce gelen hiçbir şeyi almaksızın, boşlukta geliştirmiş değildir. Kurduğu sistemin bir ayağı Klasik iktisatta ise, bir ayağı da kapitalist sistemi eleştirerek, daha "iyi" bir toplum düzeni düşünen daha önceki Fransız ve İngiliz sosyalistlerindedir (Kazgan, 2008, s.289).

Karl Marx'ın ekonomik görüşlerinin çoğunun çıkış noktası D. Ricardo'dur. Ricardo, "emek-değer teorisi"ni açıklarken, uzun vadede her malın değerinin, onu elde etmek için harcanan emek miktarına eşit olacağını söylemiş, toprağın maliyet unsuru sayılmaması gerektiği ve sermayenin de "birikmiş emek" sayılabileceği görüşünü ortaya koymuştu. Marx, Ricardo'nun bu görüşlerini bazı değişiklikler yaparak geliştirmiş ve bilimsel sosyalizmin

temel taşlarından biri olan “emek-değer teorisi”ni ve ona bağlı olarak da “artık değer” (surplus value) teorisini ve kapitalist sömürü tezini ortaya koymuştu.

2.1.3.2.1. Emek-Değer Teorisi

Bir şeyin yararlılığı, onu bir kullanım-değeri haline getirir. (Marx, 1867/2009, s.48) Metanın, kendiliğinden yani sadece varoluşu nedeniyle taşıdığı bu değer, metanın yararlı nitelikleri için gerekli olan emek miktarına bağlı değildir. Değişim değerinin anlaşılabilmesi için ise, farklı metaların aynı türden bir özelliikle –ortak ‘şey’- ile birbirleri cinsinden ifade edilmeleri gerekir. Bu ‘ortak şey’, metaların geometrik, kimyasal ya da başka bir doğal özelliği olamaz. Metaların kullanım değerleri yalnızca kendilerine has farklılıklarını ortaya koyar, oysa değişim değerini anlatan ve tüm metalara özgü tek bir olgu vardır; “emek”. Bunların üretimleri sırasında, insan emek-gücü harcamıştır ve bunlarda insan emeği cisimleşmiştir. Metalar değiştirildikleri zaman bunları değişim değerleri kendisini, kullanım değerlerinden tamamen bağımsız bir şey olarak koyar (Marx, 1867 / 2009, s.50).

Kullanım değerinin soyutlandığı metalarda geriye kalan “değişim değeri”dir. Bu ise bu metanın üretimi için harcanan emek-zamandır. Emeğin niceliği, onun süresiyle ölçülür, ve emek-zamanın ölçütü de hafta, gün ve saat olarak ifade edilir.

Yetenek, bilimsel gelişmeler ve üretim tekniklerinin gelişmiş olması, harcanan emek süresini değiştirebilir. Bu ise malların değişim değerlerinde kendini gösterecektir. “Eğer biz, az emek harcayarak, kömürü elmasa dönüştürmeyi başarabilseydik, elmasın değeri, tuğlanın değerinin altına düşebilirdi. Genel olarak, emeğin üretkenliği ne kadar büyük olursa, bir malın üretimi için gerekli emek-zamanı o kadar kısa, o malda billurlaşan emek miktarı o kadar az, ve değeri de o kadar küçük olur; tersine, emeğin üretkenliği ne kadar azsa, bir malın üretimi için gerekli olan emek-zamanı o

kadar çok, malın değeri o kadar büyük olur. Bu nedenle, bir metanın değeri, o metada maddeleşmiş emeğin miktarı ile doğru orantılı, üretkenliği ile ters orantılı olarak değişir.” (Marx, 1867 / 2009, s.52).

2.1.3.2.2. Artı-Değer Teorisi

Emek, farklı şekillerde ve zaman dilimlerinde üretimi gerçekleştirse de, toplumsal niteliği açısından aynı özü taşır, bu anlamda türdeşdir. Buna “toplum emek gücü” denir. Toplumsal olarak gerekli emek-zamanı, bir malı, normal üretim koşulları altında, o sıradaki ortalama hüner derecesi ve yoğunluğu ile elde edebilmek için gerekli zamandır (Marx, 1867/ 2009, s.51). Emek-gücü de diğer metalar gibi, değeri, üretimi ve üremesine giren “toplumsal bakımdan gerekli emek-zaman” ile ölçülen metadır; yani emek-gücünün mübadele- değeri, emekçinin geçimlik tüketiminin içerdiği “toplumsal bakımdan gerekli emek zaman” ile belirlenir. Marx, emeğin geçimlik ücretini “işçilerin yaşamda kalmalarına yetecek ya da çoğalmalarını ve azalmalarını önleyecek kadar” nitelendirmesiyle tanımlayan klasik liberal iktisatçıları eleştirir. Emekçinin geçimlik tüketimi fiziksel bir minimum olmayıp, gelenekler vb. etkisini kapsayan tarihsel bir miktardır. Marx bir ülkedeki yaşam düzeyinin ve toplumsal koşulların ücretleri fiziksel sınırından uzaklaştırdığını belirtir (Köstekli, 2004, s.55). Kapitalist, emek-gücünü satın alıp üretimde kullandığında, bunun kullanma-değerine, yani, emeğin tüm ürününe sahip çıkar, fakat ücret olarak, mübadele değerini öder. Emek gücünün mübadele değeriyle kullanma-değeri arasında, ikinci lehine olan fark, “artı-değer”i oluşturur. Emek gücüne mübadele-değerini öderken, bunun yarattığı kullanma değerini elde etmesi, kapitaliste “artı-değer” sağlar (Kazgan, 2008, s.308). Rant, faiz ve sınai kar, metanın artı değerinin, yani metanın içerdiği ödenmemiş emeğin çeşitli bölümlerine verilen farklı adlardan başka bir şey değildir ve bunların hepsi de bu kaynaktan yalnızca bu kaynaktan elde edilir (Marx, 2009, s.125). İşçinin yarattığı bu fazlalık kapitalistin işçiyi

sömürmesine, yani ona emeğinin gerçek karşılığını vermeyerek, “kar geliri” elde etmesine yol açmaktadır. Kapitalistler bu gelirin küçük bir kısmını geçimleri için kullanıp geriye kalanını yeni yatırımlara ayırmakta, yani işçinin yerine makineyi ikame eden teknolojileri uygulamaktadırlar (Üstünel, 2005, s.99).

Kapitalistler, yeni üretim tekniklerini ve işbölümünü geliştirerek üretim maliyetlerini düşürseler de, aynı zamanda daha geniş pazarlarda satış yapmak zorunda kaldıklarından metaların fiyatlarını ucuzlatırlar. Zaman içinde yeni üretim teknikleri ve işbölümü yaygınlaşır, rekabetin şiddetlenmesi bu süreci daha da hızlandırır. Sonuçta, işbölümü ve yeni üretim tekniklerini uygulayan kapitalistlerin elde ettikleri avantajlar geçicidir. Bu bir kısır döngü yaratır. “Dolayısıyla, işbölümü ve makinelerin kullanılması, çok daha büyük bir ölçüde, alabildiğine gelişmeye devam edecektir” (Marx, 1867 / 2009. s.51). Bu rekabet döngüsü, işçiler arasında da bir rekabeti –hatta çok daha büyük oranda- beraberinde getirir. İşgücü tekdüzeleşir, vasıflar eski önemini yitirir. İşçinin rekabet için tek avantajı vasfıdır ve makineleşme ile bu vasıf artık elinden alınır. Yani işçilerin ortaya koydukları yaşamsal etkinlik olan emeğin piyasa değeri azalır, ücretler de azalır. Kısacası Marx, liberal iktisatçıların, üretken sermayenin artışının emeğe olan talebi ve ücretleri de artıracığı yönündeki görüşlerini, kapitalizmin işbölümü, makineleşme ve sürekli büyüme odaklı rekabete dayanan kısır döngüsü içerisinde gerçekleşmeyeceğini, çünkü artan karın bir sonraki dönemde rekabet nedeniyle eriyeceğini ve emek ücretlerinin de bu yarışta hep dezavantajlı olduğunu söyler.

Diğer yandan, ücretler yükselirse artı-değer azalır, artı-değer azalınca da, birikim ve kapital stokundaki büyüme yavaşlar. Bu yavaşlama, nüfus artışının ve teknolojik değişimin beslediği işsizler ordusunun azalmasını önler. Diğer bir deyişle Marx, kapitalist üretim şartlarında, birikim yavaşlarsa da, süratlese de, toplumun devresel bir dalgalanma ve işsizlik arasında bocalamaktan kurtulamayacağını göstermek amacındadır (Kazgan, 2008, s.331).

İşçilerin sendikalarla örgütlenmesi ve ücretler konusunda kapitalistlerin karşısında bir “güç” olarak çıkabilmeleri, yalnızca kısmen bir ücret artışı sağlayacak ve hatta kapitalizmin kusurlarını kısmen örtmeye çalışmaktan öteye geçemeyecektir. Tek çözüm, emekçinin üretim araçlarına sahip olabilmesidir (Engels, 2008, s. 148).

Marx kapitalist sistemde ortaya çıkan gelir dağılımı eşitsizliği ve adaletsizliğini eleştirse de sosyalist ve komünist aşamalarda da gelirlerin eşit bir düzeyde getirilmesini ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasını öngörmez. Toplumu meydana getiren sınıflar, etnik gruplar sonucunda oluşan veya siyasi ve sosyal güç ve yetkilerin kullanılması neticesinde ortaya çıkan eşitsizlikler ile piyasa ekonomisinin faaliyette bulunması sonucu ortaya çıkan eşitsizlikler ortadan kaldırılmalıdır (Aktan, 2002, s.6). Öte yandan, kişiler arasında doğuştan gelen fiziki (daha güçlü olma veya daha fazla çalışabilme) veya entelektüel farklılıklar da gelir dağılımında eşitsizliğe yol açabilir. Bu nedenle, sosyalist eşitlik, kişilerin sahip oldukları gelirlerin eşit olmasını değil; gelir elde etme fırsat ve koşullarında eşit olmayı içerir (Aktan, 2002, s.5).

2.1.3.3. Neoklasik İktisat

İşçi sendikalarının kurumsallaşması, sosyalist fikirlerin yaygınlaşması ve kapitalist sistem karşısında bir alternatif olarak görülmesi, liberal iktisadi yaklaşımı, analizlerini daha farklı bir çerçeveye oturtma arayışına götürdü. Adam Smith ve Ricardo'nun emek-değer teorisi temelinde gelişen üretim ve bölüşüm ilişkileri açıklamasını temel alan Marx, emekçi sınıf (proleterya) ile onun yarattığı gelire el koyan kapitalistler (burjuvazi) arasındaki çelişkinin uzlaşmaz olduğunu ve yıkılmaya mahkum olduğunu söylüyordu. Emek-değer teorisini temel alan ve kapitalizmin “kendisinin” kusurlu ve düzeltilemeyecek bir sistem olduğu yönündeki görüşlerini ortaya koyan

Marksist teori, liberal iktisatçıları, iktisadın temel sorunlarını ele alma biçimlerini değiştirme arayışına itti.

Bu olgu, Neo-klasikleri, değeri yeni bir açıdan izah etmeye götürdü; nesnel reel maliyet, 1870'lerden itibaren yerini, kişisel olarak belirlenen değer anlamında öznel reel maliyete bıraktı. Yeni teori, psikolojik etkenlere dayandırılıyor; "fayda" ön plana alınıyor; değerin belirleyicisi olarak emek, emek-zaman, yerini öznel zahmete bırakıyordu (Kazgan, 2008, s.117).

19. yy'ın son yarısındaki iktisatçılarda, Ricardo'nun rant teorisinde yatan, marjinal prensibin dahiyane potansiyelini kavrayan bir sezgi vardı. Onlar, bu uygulamanın daha da genişletilmesini - genelleştirilmesini tasarladılar. 19. yy. sonlarında hazırlanan bu ekonomi teorileri kümesi, marjinal prensibin genelleştirilmiş uygulamasına odaklanan marjinal bir devrime işaret etti. Bu -teori kümesi- önce tüketici davranışlarını açıklamasıyla (marjinal fayda teorisi) tanındı; daha sonra üretim ve dağılımın (yalnızca toprak ve ranta) tüm teorisine eklenerek uygulandı (Pasinetti, 2000, s.388-389).

"Marjinalist düşünce" adı verilen bu yeni akım, Klasik düşüncenin ekonomi ilminde öne aldığı üretim, arz ve maliyet konularını geriye iterek, önemli olanın tüketim, talep ve fayda olduğu tezini geliştirmiştir. Böylece, yepyeni bir "değer teorisi" ortaya atan marjinalistler bir malın değerinin onun üretimi için harcanan emekle ilişkisi bulunmadığını, bir malı değerli yapan şeyin onun tüketici tarafından aranması, yani "faydalı" olması olduğunu söylemekle hem Klasikleri, hem Sosyalist düşünceyi temelinden sarsmaya yönelmiş oluyorlardı (Üstünel, 2005, s.84).

Buna göre, kısaca, tüketim, üretim ve birikim gibi ekonomik olgular, bireysel karar ve seçimlerin uygulanması sonucunda ortaya çıkarlar ve fiyat mekanizması bu karar ve seçimler arasında uyum ve denge sağlar (Akyüz, 2009, s.79). Neoklasik iktisadın ana birimi olan bireyler iki temel ekonomik olgudan tüketim ile ilgili karar aldıkları zaman tüketici, üretim ile ilgili karar

aldıkları zaman ise üretici olarak ortaya çıkarlar. Ekonomi politiğin analiz birimi olan sınıflar ve üretim kesimlerinin yerini üretici-tüketici ayrımı ve bireysel tüketim ve üretim kararları almaktadır. Bireysel karar ve seçimler belli normlar çerçevesi içinde tanımlanan bir rasyonellik temeline otururlar. Rasyonellik normları, bireyin ekonomik davranışı tüketim olduğu zaman fayda maksimizasyonu, üretim olduğu zaman ise kar maksimizasyonudur (Akyüz, 2009, s.79).

Birinci kuşağın önde gelen temsilcileri, Marjinalizm hakkındaki görüşlerini birbirinden ayrı yer ve zamanlarda bağımsız olarak açıklayan, Stanley Jevons (1835-1882), (İngiltere), Leon Walras (1834-1910) (İsviçre) ve Carl Menger (1840-1921), (Avusturya)'dır. Bu üç iktisatçının çalışmalarını ve görüşlerini birleştiren ortak unsur değişim (mübadele) değerini belirleyen temel unsurun üretim maliyeti olmayıp malın marjinal faydası olduğunu öne sürmüş olmalarıdır. Kullanılan "marjinal" kavramı yeni bir tür statik mikro ekonominin temel yapı taşı sayılan "azalan marjinal fayda ilkesi"nin keşfine dayandırılır ve bu yüzyıla temel damgasını vurur (Candan ve Hanedar, 2005, s.3).

Birinci kuşak marjinalistler marjinal analizi çoğunlukla talep teorisini uygulamışlar ve ekonominin arz yönünü ihmal etmişlerdi. Modellerinin birçoğu arzı veri sayıyor ve kaynak dağılımı problemini sabit bir arz miktarının alternatif kullanımları arasındaki dağılıma indirgiyordu. Daha da önemlisi birinci kuşak marjinalistler, üretim faktörlerinin arzı sabit olmadığında, üretim faktörlerinin fiyatlarını ve gelir dağılımını belirleyecek güçler hakkında bir açıklama getirmemekteydiler. Firma bazında ücretler, rantlar, karlar ve faiz hakkında bir analiz geliştirmemişlerdi. Bu mantıksal bir boşluk yaratıyordu. Çünkü, değer üretim maliyetine dayanıyordu. Fakat üretim maliyetinin aynı zamanda üretim faktörlerinin gelirini oluşturduğu dikkate alınmıyordu. Bu nedenle değer ile gelir dağılımı arasındaki bu boşluğu dolduracak yeni bir gelir dağılımı teorisine ihtiyaç vardı (Gül, 2008, s.77).

Bu boşluk ikinci marjinalistler tarafından doldurulmuştur. Buna göre marjinal prodüktivite teorisi¹, aynı zamanda “gelir dağılımı teorisi” görevini de üstleniyordu (Savaş, 2008, s.181).

Clark 1899 yılında yayınladığı Gelir Dağılımı (The Distribution of Wealth) adlı kitabında, marjinal prodüktivite teorisinin, üretim faktörleri fiyatını ve dolayısıyla gelir dağılımını belirlemede nasıl kullanılacağını açıklamıştır. Clark, gelir bölüşümü teorisini, azalan verimler ilkesine dayandırmış ve bu ilkeyi, çok önceleri Ricardo’nun yaptığı gibi sadece toprak faktörüne değil, üretim faktörlerinin hepsine uygulamıştır (Savaş, 2007, s.568).

Clark, ekonomide statik şartlar altında², marjinal verim teorisini bir makro-bölüşüm teorisi olarak kullandı. Marjinal verime göre bölüşümün, aynı zamanda haklı veya adil bölüşüm olduğunu teorileştirdi. Bölüşümün tabii kanunları, her girdiye, yarattığı değere eşit pay verdiğine göre bölüşüm haklıdır, adildir (Kazgan, 2008, s. 147).

Çünkü tam rekabet koşullarında, üreticiler kendi aralarındaki rekabet nedeniyle bir taraftan ürün fiyatlarını düşürürken diğer taraftan faktör fiyatlarını yükseltecekler ve dolayısıyla kar ortadan kaybolacaktır. Böyle bir ekonomide üreticiler sadece kendi emeklerinin ücretini almakla yetinecekler ve ürünler maliyet fiyatından satılacaktır.

Wicksell, rekabet koşullarında uzun dönemde ne artan ve ne de azalan verimler halinin geçerli olacağını, çünkü firmaların optimum büyüklüğe ulaşma eğiliminde olacaklarını ve bu yüzden de uzun dönem sabit masraf koşulları altında çalışacaklarını öne sürmüştür (Savaş, 2007, s.577). Uzun

¹ Marjinal Prodüktivite Teorisi” adını taşıyan bu teori, aslında, ikinci kuşak marjinalistlerden önce Mountiford Longfield (1802-1884) ve Johann H. von Thünen (1793-1850) tarafından açıklanmış bulunuyordu. Ancak bu yazarların kitapları, yayımlandıkları dönemde dikkat çekmemişti. (Savaş, 2008, s: 181)

² Statik şartlar, “eğer emek ve kapital miktarı sabit kalırsa, üretim tarzındaki ilerleme durursa, kapital temerküzü sona ererse ve tüketici zevkleri hiç değişmezse” (Kazgan, 2008. s. 147)

dönemde, marjinal prensibe göre, kim girişimciyse (kazancını maksimize eden kişi), üretim faktörlerinin ilk donanımı ne olursa olsun, faktör fiyatlarına (örneğin ücret gelirini ve bir birim toprağın kirasını) öncülük eden tam rekabet piyasasında, üretim yalnızca maksimize olmaz fakat aynı zamanda her üretim faktörü kimseye pozitif ya da negatif bir artık bırakmaksızın kesinlikle marjinal fiziki ürünü dağıtır (Pasinetti, 2000, s.390). Ölçeğe göre getiri kanunlarından bağımsız olarak, böylece, uzun dönem dengesinde, “kar” veya “toplumsal artık” mevcut değildir; toplam ürün tükenir (Kazgan, 2008, s.149). Her ürün marjinal ürününün değerine eşit bir gelir alır (Hunt, 2002, s. 385).

2.1.3.4. Keynesyen Teori ve Gelir Dağılımı

1930'lardaki “Büyük Buhran”, klasik ekonomi akımının varsayımlarının sorgulanmasına neden olmuştur. 1929 yılından itibaren tüm dünya ülkelerinde ekonomik sistemler yeniden sorgulanmaya başlanmış ve kapitalizmin serbest piyasa düşüncesinin güvenilirliği tartışmalı hale gelmiş (Açıkgöz ve Özkan, 2009, s.1); normal piyasa güçlerinin 1930'larda dünya çapında görüldüğü türden büyük ölçekli ve kalıcı bir işsizliği engelleyeceğini öngören klasik ekonomi anlayışı derinden sarsılmıştı (Yıldırım ve diğerleri, 2008, s.9).

Keynes'e göre Büyük Buhran'ın başlıca nedeni toplam talepteki yetersizliktir. Bu talep yetersizliği eksik istihdamın ana kaynağıdır ve kapitalist sistemin, klasik ekonomistlerin iddia ettiğinin aksine tam istihdamı garanti edecek bir mekanizması yoktur. Keynes, piyasa ekonomilerinde oluşan istihdam seviyesinin genellikle eksik istihdam seviyesi olacağını belirterek, tam istihdamın ancak özel bir durum olabileceğini vurgulamıştır (Ataman, 1996, s.34).

Ayrıca klasik faiz kuramının önermeleri de hatalı olup yatırım ve tasarruflar arasında faiz oranları aracılığıyla dengeleyici bir ilişki kurulamaz.

İşçiler tüketim eğilimlerine göre tasarruf ve tüketim yapmakta, kapitalistler ise yatırım planlarına göre toplam outputu kesimler arasında dağıtmaktadırlar. İşte burada birikimin iki temel unsurunun, yatırım ve tasarrufun birbirinden bağımsızlığı söz konusudur (Yıldırım ve diğerleri, 2008, s.193).

Tasarrufları belirleyen ana etken faiz oranı olmayıp gelir düzeyidir. Faiz oranı ise daha çok tasarrufların nasıl kullanılacağı konusunda yol gösterici olma işlevine sahiptir. Öte yandan yatırım harcamaları faiz oranından önemli ölçüde etkilenmekle birlikte, yatırımları etkileyen kar beklentisi gibi başka değişkenler de vardır (Yıldırım ve diğerleri, 2008, s.143).

Kısa dönem bölüşüm sorunları Genel Teori'de arka planda kaldığı halde Para Üzerine Deneme'de Keynes, hem yöntemi hem de teoriği dinamik olan bir model içinde, talep-fiyat-ücret ilişkilerinden giderek bölüşüm sorununa yaklaşmakta; bu ilişkiler, ekonomik değişkenlerle ilgili sınıflandırma ile birlikte, yakın zamanlarda geliştirilen, Keynesçi uzun dönem, büyüme ve bölüşüm teorilerinin hareket noktasını oluşturmaktadır (Akyüz, 2009, s.191) Keynes, yalnız zenginlerin tasarruf yaptığı varsayımıyla gelir bölüşümü eşitsizliğini gelişme için gerekli gören gelenekçi teorinin iddiasını çürütmüştür: Eğer toplumdaki gelir bölüşümü eşitliğe yönelirse, düşük gelir düzeyindeki toplum katlarında marjinal tüketim meyli daha yüksek olduğu için, tüketim fonksiyonu yukarı kayar; istihdam ile gelir yükselir (Kazgan, 2008, s.221).

Neoklasik teoriye göre, gelirin sermaye lehinde yeniden dağıtımı ve dolayısıyla ücretlerin gelirden aldığı paydaki bir azalma sermaye birikim oranını artırır. Bu yaklaşımda ücretlerin maliyet etkisi vurgulanırken, efektif talebin esas bileşeninin ücret gelirleri olduğu gerçeği ihmal edilmektedir. Keynesgil makroiktisat ücretlerin hem maliyet hem de toplam talebi belirleyen bir faktör olarak ikili işlevine işaret ederek, neoklasik yaklaşımın önemli bir boşluğuna işaret eder (Yentürk, 2005, s.226).

2.1.3.5. Neokeynesyen Teoride Gelir Dağılımı

Neokeyneseci görüş bölüşüm sorununu işçi ve kapitalist olmak üzere iki sınıflı bir toplum içinde incelemektedir. Bu görüşe göre tasarrufu kapitalist sınıf yapmaktadır. İşçi sınıfı ise ücretinin tamamını veya tamamına yakın bir kısmını harcamaktadır, dolayısıyla dikkate alınacak bir tasarrufu yoktur. Bu bakımdan ücretliler aleyhine değişen bir gelir dağılımı sonucunda ortaya çıkan yatırım-tasarruf dengesinin sağlanmasında kapitalist sınıfın tasarrufu rol oynamaktadır. Fiyat uyumu sürecinde, gelir dağılımını değiştiren anahtar değişken mal piyasasında belirlenen fiyatlardır. Ücretlerin parasal olarak belirleniyor olması ve sabit olması varsayımı gerçek ücretin hangi yönde değişeceğine göre gelir dağılımını ücretliler lehine veya aleyhine değiştirecektir. Fakat, bilindiği gibi Keynes'te fiyatlar düşme yönünde katıdır. Dolayısıyla, gerçek ücret, düşme eğiliminde olacaktır. Sonuç olarak; gelir dağılımı da ücretliler aleyhine değişmeye daha yatkındır (Ataman, 1996, s.55).

Kalecki, Kaldor, Pasinetti ve Robinson gibi Neo Keynesci iktisatçılar Keynesci bölüşüm teorisinin genel çerçevesini temel varsayımlarıyla aynen kabul ederek Neo Keynesci bölüşüm teorisine bir takım katkılar getirmişlerdir (Ataman, 1996, s.56).

Neo-Keynes'çi dağılım teorisinde Kalecki'nin monopol derecesi Neo-klasik ekonomideki tam rekabet varsayımının yerini almakta ve doğrudan doğruya gelir dağılımını etkilemektedir. Monopol derecesindeki nispi bir artış milli gelirin kâra giden payı ücretlerin aleyhinde olmak üzere artıracaktır. Kalecki'nin fiyat teorisinin temelinde yer alan "monopol derecesi" yaklaşımının, tam rekabet koşullarının varsayıldığı neoklasik fiyat teorisine dayanmadığı, eksik rekabet koşullarının geçerli olduğu bir durumda fiyatların oluşum sürecini ele aldığı görülmektedir (Özel, 2002, s.7). Kalecki'ye göre rekabet azaldıkça firmanın kendi fiyatlarını empoze edebilme kabiliyeti

artmaktadır. Böylece rekabet azaldıkça nispi olarak kar payı yükselmekte ve rekabet arttıkça nispi olarak ücret payı büyümektedir (Akalın, 1981, s. 245). Kalecki'nin bu model dolayısıyla vurguladığı nokta, eklentinin (mark-up); sanayinin temerküzüne, rekabetin zayıflığına, pazarın yapısına, özgürlük derecesine ve sınırlarına, gelir dağılımına göre değiştiğidir. Eklenti oranının kararlaştırılması ise gelir dağılımına ve harcama eğilimleri ile kaynak kullanımına etki eder (Akalın, 1981, s. 245). Kapitalizmde karın varlığı sorunu bütünüyle, bunun düzeyinin ne olduğu sorunu da büyük ölçüde sınıflar arasındaki gelir çekişmesine bağlıdır (Akyüz, 2009, s. 207).

Kaldor'a göre, tam rekabet varsayımı ve toplam çıktı ya da toplam gelir veri iken, gelir; ücret (W: wage) ve kar (P: profit) olmak üzere iki temel kategoriye ayrılır ve aralarındaki en önemli fark marjinal tüketim ve tasarruf eğilimleridir. Ücretlilerin marjinal tasarruf eğilimleri, kapitalistlerinkinden daha küçüktür. Ücretlilerin ve kapitalistlerin marjinal tasarruf eğilimleri veri iken gelirdeki kar payı yatırımların çıktıya oranına bağlıdır (I: yatırım, Y: Gelir, I/Y). Model ücretliler ve kapitalistlerin tasarruf eğilimleri arasındaki farka bağlıdır. "Gelir dağılımı duyarlılık katsayısı" ($1/(s_p - s_w)$) ücretlilerin ve kapitalistlerin marjinal tasarruf eğilimlerinin gelir dağılımını nasıl etkilediğini belirler. Marjinal tasarruf oranları arasındaki fark büyürse gelir dağılımı duyarlılık katsayısı azalır ve yatırım/çıktı oranındaki küçük değişmeler gelir dağılımını daha büyük oranda değişmesine neden olur (Kaldor, 1955-1956, ss:95-96).

Pasinetti'nin modelinin hareket noktası, Kaldor modelinin mantıksal bir tutarsızlığıdır. Kaldor modelinde hem işçiler, hem de kapitalistler tasarruf yapmakta; kapitalistler biriktirdikleri ve yatırdıkları tasarruflar karşılığında bir kar elde ettikleri halde işçi sınıfı, tasarrufları karşılığında ne bir faiz ne de bir kar elde etmektedirler. Pasinetti bunun, işçi sınıfının tasarruflarının kapitalistlere karşılıksız olarak aktarılması anlamına geldiğini; oysa tasarrufların, üretim araçlarının mülkiyetini sağladığını belirterek tutarsızlığı düzeltmektedir. Kapitalistler yatırım yapan tek sınıf olmakta devam etmekte ve sadece kar geliri sağlamaktadırlar. İşçi sınıfının tasarrufları ise onları, üretim araçlarının mülkiyetine ortak etmektedir. İşçilerin eline, tasarruflarını

kullanmaları sonucunda fiziksel üretim araçları değil, tahvil, senet gibi parasal varlıklar, yani menkul kıymetler geçmektedir (Akyüz, 2009, s.486).

Kaldor ve Pasinetti analizini temel alarak yola çıkan Joan Robinson bir yandan sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeyi; diğer yandan da sermaye ve bölüşüm teorilerini dinamik bir çerçevede ele alarak bütünlüğü olan bir model ortaya çıkarmıştır (Ataman, 1996, s.57).

Üretim araçlarının niteliğinin ve miktarının, kar oranının ve görelî fiyatların değişmediği bir kısa dönem sınırları dışında çıkıldığı zaman, sermaye stokunun ölçülmesi, ciddi bir sorun olarak belirmektedir. Bu sorun gerçekte, gelir dağılımından ve fiyat değişmelerinden etkilenmeyen bir ölçü bulmak sorunudur. Robinson'un çabaları, böyle bir birimin genellikle mevcut olmadığını, sermaye stokunun ölçülmesinin ancak bazı özel koşullarda mümkün olabileceğini ve ancak bu koşullar altında bir anlam taşıyabileceğini göstermeye yöneliktir (Akyüz, 2009, s. 564).

Neoklasik gelir bölüşümü teorisinde hem ürün ve hem de faktör fiyatının, o faktörün marjinal parasal prodüktivitesine eşit olacağı öne sürülmüştü. Robinson tam rekabet koşullarının varlığını red ederek, ürün piyasasında monopol koşullarının, emek piyasasında ise eksik rekabet koşullarının olabileceğini öne sürerek birinci durumda emeğin "monopol sömürüsü" (monopoly exploitation) ne, ikinci durumda da "tek alıcı sömürüsü" (monopsony exploitation) ne tabi olacağını iddia etmiştir. Robinson, emeğin monopol sömürüsünü "emeğin marjinal net prodüktivitesinden az bir ücretle çalıştırılması" olarak tanımlarken, bir diğer sömürü türü olan "monopsonit sömürü"nü firmaya yönelik emek arzının, tam rekabet koşullarının aksine, sonsuz esnekliğe sahip olmamasından doğacağını, yani firmanın istihdamı artırmak istediğinde yeni (marjinal) işçiye daha yüksek ücret ödemek zorunda kalması olarak tanımlamıştır (Savaş, 2007, s.683-684).

2.1.3.6. Kurumcu Okul

Kurumsal İktisat iki kısma ayrılarak incelenmektedir. Eski Kurumsal İktisat birbirinden bağımsız pek çok fikir adamının Neo-Klasik iktisada getirdiği eleştirileri konu edinmektedir. Eski Kurumsal İktisat, iktisadi olayların dinamik bir yapı sergilediğini, bu yüzden de iktisadi kural ve kurumların zaman içerisinde değişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Eski Kurumsal İktisat'ın en önemli temsilcileri, Thorstein B. Veblen, John Roger Commons ve Wesley Clair Mitchell. Kurucusu Veblen (1857-1929) olarak kabul edilir.

Eski Kurumsal İktisat akımına göre; (Savaş, 2007, s. 646-647-648)

- i. Ekonomi bir bütün olarak ele alınmalı, küçük parçaların birbirinden bağımsızmış gibi ele alınması yöntemi terk edilmelidir.
- ii. Kurum bir “düşünce alışkanlığı” ve organize olmuş ve bir kültürün belli bir parçası olarak benimsenmiş bir grupsal davranış biçimidir. Bu nedenle ekonomik yaşam iktisadi kurallar tarafından değil, kurumlar tarafından yönlendirilir.
- iii. İktisatta Darwinci bir “gelişim yaklaşımı” kullanılmalıdır; çünkü toplum ve toplumun kurumları devamlı bir değişme içindedir. Bu nedenle mevcut teorinin evrensel yasalar bulmaya çalışması doğru değildir.
- iv. Değişime önem verdikleri için “denge” kavramını reddedip “devresel nedensellik” ya da “kümülatif değişim ilkesi”nin benimsenmesini önermişlerdir. Böylece, devletin ekonomik yaşama ne zaman ve ne şekilde müdahale etmesi gerektiği anlaşılacak ve müdahale zamanında yapılabilecektir.
- v. Ekonomik yaşamda, geleneksel teoride kabul edildiği gibi bir “uyum” değil, “çıkarlar çatışması” vardır. İşverenle işçi, üretici ile tüketici, ithalatçı ile sanayici, çiftçi ile konut yapımcısı arasında

uyum değil çıkar çatışması vardır. Bu nedenle demokratik ilkelere göre oluşturulan ve çıkar grupları arasında yansız davranacak bir siyasi iktidarın düzenleyici rolüne gereksinim vardır.

- vi. Kurumcular servet ve gelir dağılımındaki eşitsizliği giderecek demokratik reformları savunmuşlardır. Piyasa fiyatlarının bireysel ve toplumsal refahı yansıtan göstergeler olduğu ve kaynakların etkin dağılımını sağladığı yolundaki görüşü benimsemişlerdir. Toplumsal maliyet ve toplumsal yarar gibi kavramlara önem vermişlerdir.

Toplum üretim sorununu çöze de bölüşüm sorununu çözemez. Bu sebepten toplumsal dengenin sağlanabilmesi için kamu hizmetlerinin artırılması gerekir. Ücret-fiyat kontrollerine ihtiyaç vardır. Bunun için kamu müdahalesi ve bu müdahalenin devamına ihtiyaç vardır (Güngör, 2005, s.34).

Yeni Kurumsal İktisat ekonomik düzenin sağlanması için kural ve kurumların önemine işaret eden çeşitli iktisat okullarının ortak adıdır. Bu bağlamda ekonomik yaşamda düzenin sağlanması için kural ve kurumların önemine işaret eden muhtelif iktisat okulları Yeni Kurumsal İktisat içerisinde incelenmektedir. Buchanan'ın öncülüğünü yaptığı "Kamu Tercihi Teorisi" ve "Anayasal İktisat" ise Yeni Kurumsal İktisat Okuluna dahildir. Bu teorinin gelişimi İkinci Dünya Savaşından sonra kamu kesiminin hızlı bir şekilde büyümesi ile birlikte olmuştur. Bu büyüme hem kamu harcamalarında hem de kamu gelirlerinde kendini göstermiştir (Savaş, 1997, s.109).

Kamu tercihi, politik süreç içerisinde alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin kullandığı araç, metot ve varsayımlara göre açıklayan bir disiplindir (Aktan, 2000). Kamu tercihi teorisyenleri, hem bireylerin hem de devletin hak, yetki, güç ve sorumluluklarının mümkün olduğu kadar kesin çizgilerle belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve bu çerçevede Anayasal İktisat Teorisini geliştirmişlerdir (Kayabaşı, 2005. s.45).

Anayasal iktisat düşüncesini oluşturan temel eleştiri konusu, içinde bulunulan dönemde kamu harcamalarındaki artış ve bütçe açıkları olmuştur. Anayasal iktisat akımına göre, bu açıklar Keynesyen harcama politikalarından ve hükümetlerin bir daha seçilmek için popülist bir harcama politikası uygulama eğiliminden kaynaklanmıştır (Güngör, 2005.,s.21). Bu teori, ülkelerin temel iktisat politikalarının anayasada yer almasını öngörmektedir. Bu sayede bir taraftan bireylerin ekonomik hak ve özgürlükleri güvence altına alınacak, diğer taraftan da ülkenin iktisat politikaları popülizmden korunmuş olacaktır (Kayabaşı, 2005, s.69). Anayasal iktisat, gelir dağılımında adaleti, belli anayasal kurallara göre inceler ve alternatif kuralları bu yönde değerlendirir. Dolayısıyla, adalet ilkelerine uygun bir gelir dağılımını sağlayacak kural ve kurumların tespiti, anayasal düzeyde büyük bir öneme sahiptir (Savaş, 1997, s.168-169). Zira siyasi iktidarın takdiri müdahaleleri ile gelirin yeniden dağılımı halinde bireyler, kaynakların ve zamanlarının büyük bir kısmını politik mücadeleye ayıracaklardır (Vural, 1997, s. 169-170).

2.1.3.7. Monetarizm

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesgil teorinin etkisinde, bir ülke değerini izleyerek ucuz para politikası uygulamıştır; efektif talep yetersizliğini gidermek için yatırımları artırmayı amaçlamıştır. Sonuç ise, miktar teorisinin öngördüğü gibi, enflasyon olmuştur (Kazgan, 2008, s.255). Monetarist okul Keynesyen okulun 1970'li yıllarda meydana gelen stagflasyonu öngörememesini maliye politikalarına olan aşırı güvenin sonucu olarak değerlendirmiştir.

Monetarizmin kurucusu ve en güçlü temsilcisi olan Milton Friedman'a (1912- 2006) göre, Keynesyen teorinin, devlete ekonomiye müdahale görevi ve yetkisi vermesi, kabul edilemezdi. Çünkü, devletin ekonomiye karışması ve özellikle maliye politikası araçlarını kullanması, ekonomide istikrarsızlığı

artıracağı gibi, piyasa mekanizmasının işleyişini bozacak ve bireylerin özgürlüğünü sınırlayacaktı (Savaş, 2008, s. 234).

Friedman'a göre gelir farklılıklarının temel nedenlerinden biri, kişinin yaşam biçimidir. Örneğin bireylerin tutumlu veya savurgan bir yaşam sürdürmesi, eğitimlerine önem verip vermemeleri ve risk konusunda farklı tutumlar takınması, gelir dağılımının da farklı olmasına neden olmaktadır (Savaş, 2008, s.233). Friedman'a göre devlet, sadece piyasa mekanizmasının korunmasında ve düzenlenmesinde rol almalıdır. Friedman, Kapitalizm ve Özgürlük adlı eserinde, sendikaların işgücü tekeli yaratarak piyasanın etkinliğini ve istihdamı azalttığını ve genel olarak çalışanların gelirlerin daha da eşitsiz hale getirdiğini iddia etmektedir (Çelik, 2004, s.58). Friedman, negatif gelir vergisi ve kupon sistemi gibi yöntemlerle yoksul kesime eğitim ve sağlık harcamalarında ve geçim standartlarında piyasa mekanizmasını bozmadan müdahale etme yollarını önermiştir.

Friedman, eğitimin finansman yöntemi olarak önerdiği kupon sistemi ile, eğitim hizmetlerine olan özel talebin öğrenciler tarafından, sosyal talebin ise devlet tarafından karşılanmasını önermektedir. Bununla beraber, düşük gelirli ailelerin çocuklarının özel talebi ise, gelir dağılımında adaletin sağlanması amacı ile, devlet tarafından sübvansiyon ile karşılanacaktır. Sistem, devletin öğrenciler için kupon vermesi ile öğrencilerin aldıkları bu kuponlar ile kendi seçtikleri kurumdan bu hizmeti talep etmesi şeklinde işlemektedir (Baykal, 2006, s.48).

2.1.4. Gelir Eşitsizliğine Neden Olan Faktörler

2.1.4.1 Servet dağılımı

Servet dağılımı, tüketici karar birimleri arasındaki gelir dağılımını da etkileyebilir. Zira, sahip olunan servet ve bu servetlerden elde edilen gelirlerin

mevcut dağılımı farklı kişi ve grupların elde edecekleri gelirler arasında önemli farklılıkların oluşmasına yol açmaktadır. Üstelik servet dağılımı vasıflı emek dağılımına kıyasla daha eşitsiz bir dağılımdır. Az sayıdaki tüketici birimi özel servetlerin çok büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri emeğin vasıflarının artırılabilmesi olanağı sınırlı iken servet edinmenin sınırsız olmasıdır (Aktan ve Vural, 2002, s.6).

Düşük gelirli grupların ortalama ve marjinal tüketim eğilimlerinin yüksek olması, tasarruf ve dolayısıyla, servet birikiminin oluşmasını engellemektedir. Bu nedenle, servet dağılımı yüksek gelirli grupların lehine bozulmaktadır. Böylece düşük gelir – düşük servet- yeniden düşük gelir kısır döngüsü sürekli olarak yaşanmaktadır (DPT, 2001, s. 68).

2.1.4.2. Sosyal yapı ve Sosyal Statü Farklılıkları

Toplumun sosyal yapısı, gelenekler ve statülerin kuşaklar arası devamlılığı, toplumdaki farklı sınıfsal yapılar arasındaki geçişkenliği olumsuz yönde etkileyebilir. Toplumda ekonomik ve sosyal statü açısından daha avantajlı olarak dünyaya gelen kişilerin meslek ve gelir sahibi olurken katlanmaları gereken maliyetler bütçe ve sosyal olanaklar açısından daha dezavantajlı olan kesimlere göre daha kolay katlanılabilir düzeydedir. Bu tür ekonomik ve sosyal avantajlara sahip olmayan kesimler mevcut gelir seviyelerini artırma konusunda daha çok engelle karşılaşabilir ve bu da mevcut gelir eşitsizliklerinin kalıcılılaşmasına ya da artışına zemin hazırlayabilir.

Pek çok toplumda mirasçılar sadece gerçek varlıkların değil, toplumda da özel pozisyonların da mirasçısı olurlar. Yani gerçek varlıklarla birlikte “sosyal sermaye”yi de miras alırlar. Bu sosyal sermaye aile ismi ve bu ismin prestiji, aile ilişkilerinin yanı sıra, ailenin belirli pozisyonlara ulaşmada sahip olduğu haklardan oluşur. Bu pozisyonlar sadece politik değildir, bazı

demokratik ülkelerde bile bu pozisyonlar babadan veya anadan oğula veya kıza geçme eğilimindedir. Bunlar pek çok alana uzanmaktadır. Örneğin bazı ülkelerde eczacıların, noterlerin, muhasebecilerin veya diğer bazı profesyoneller mesleklerini ailelerine miras bırakabilirler. Çünkü bu meslekler, mesleğe girişteki kısıtlar nedeniyle, aslında yüksek piyasa değerine sahip küçük monopollerdir. Böylece yüksek yaşam standartları bunu miras alan kişiler tarafından sürdürülebilir (Tanzi, 1998, s.9).

Pek çok toplumda, toplumsal cinsiyet kalıpları açısından kadına bakış açısı, kadının eğitim ve iş yaşamından direkt ya da dolaylı nedenlerle uzaklaşmasına neden olmaktadır. Gelenekler ya da dini yaklaşımlar yanında, çocuk bakım hizmetlerinin ve desteklerinin altyapısının kurulmamış ya da eksik oluşu, erkeklerin çocuk bakımı konusunda yasal olanaklarla desteklenmemiş ve bilinçlendirilmemiş oluşu gibi nedenler, kadınların işgücü piyasasında aktif rol oynamalarını engellemekte ve bu da gelir eşitsizliğini kadın – erkek nüfus bağlamında derinleştirmektedir. Annelerin eğitim ve mesleki kazanç ve konumlarının çocukların eğitim ve mesleki donanımlarına olan etkisini ortaya koyan pek çok araştırma da göz önüne alındığında, bu eşitsizliğin yalnızca içinde bulunulan dönemde değil, sonraki kuşaklara etkisi yönüyle de gelecekteki gelir eşitsizliğine etkisinin olduğu düşünülebilir.

2.1.4.3. Nüfus Yapısı

Düşük gelirlilerin artan gelirden daha fazla pay alamamalarının nedenlerinden birisi nüfus artış hızının yüksek seviyelerde olmasıdır (DPT, 200, s. 57).

Gelişmekte olan ülkelerde artan nüfusa, bir yandan yeterli eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanamaması, diğer yandan ise bu kitlenin gerekli vasıflarla donatılmamış olarak işgücüne katılması önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu ülkelerde düşük vasıf düzeyine sahip işgücü

artarken, yeterli yatırımların yapılmaması nedeniyle artan işgücü arzını karşılayacak bir talep yaratılamamaktadır (Arabacı, 2007, s.13).

Türkiye nüfusunun yaş yapısının değişimine geniş yaş grupları temelinde bakıldığında üç önemli dönüşüm göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye nüfusunun doğurganlık seviyesindeki azalmanın ve ölümlülük koşullarındaki iyileşmenin bir sonucu olarak zaman içinde *genç nüfus yapısına* sahip olmaktan çıkarak gittikçe *yaşlı nüfus yapısına* dönüşmesidir. İkincisi, 15 yaşından küçük olan nüfusun payının, yine özellikle doğurganlık seviyesindeki azalmanın bir sonucu olarak, zaman içinde azalmasıdır. Türkiye’de 1935 yılında nüfusun yüzde 41’ini oluşturan bu nüfus grubu, 2008 yılında yüzde 26 seviyesine gerilemiştir. Bu nüfus grubunun payı 2023 yılında yüzde 22 seviyesine inecektir. Bu gelişme Türkiye’nin *genç nüfus* özelliğini kaybetmekte olduğunu bir kez daha göstermektedir. Üçüncü gelişme ise, çalışma çağındaki nüfusu oluşturan 15-64 yaş nüfusunun zaman içindeki artışıdır. Bu artışta erken dönem ölüm hızlarının azalmasının etkisinden daha çok yüksek doğurganlık koşullarının hüküm sürdüğü yıllarda doğan nüfus gruplarının çalışma çağına girmeleri, yani nüfus momentumu rol oynamaktadır. Çalışma çağı nüfusunun hızlı bir şekilde artması ekonomik gelişme için fırsat yarattığı kadar oluşturacağı istihdam baskısı nedeniyle aynı zamanda risk de yaratmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü, 2008, s.10-11).

2.1.4.4. Kayıt dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen/geçirilemeyen ve bu sebeple denetlenemeyen faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıktığımızda, bazı kayıt dışı ekonomik faaliyetler yasadışı faaliyetler olduğu halde, bazıları ise yasaklanmamış bir faaliyetin bilinçli olarak kayıtlara geçirilmemesi, dolayısıyla vergilendirilmemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede,

yasaklanmamış faaliyetlerden olup bilinçli olarak kayıt dışı kalan işlemler ve bu işlemler dolayısıyla ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçığı önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2009, s.3).

Kayıt dışı ekonomi ile bağlantılı olan kayıt dışı istihdam, günümüzde tüm ülkelerin en önemli ekonomik ve sosyal sorunlarından birisidir. Son dönemde, küresel rekabetin artması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber kayıt dışılığı da içinde barındıran üretimde esnekliğin artması ve buna bağlı olarak resmi olmayan işgücü piyasasının toplam işgücü içinde önemli oranlara ulaşması, kayıt dışı istihdam sorununun büyümesini tetiklemektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2009, s.7).

Kayıt dışı ekonomi, sosyal güvenlik kurumlarının finansal durumlarını da bozmaktadır. Kayıt dışı ekonominin büyük bir hacme sahip olması nedeniyle sosyal güvenlik kurumlarında yeterli fon toplanamadığı takdirde bu kurumlar finansman zorluklarıyla karşı karşıya kalırlar. Sosyal güvenlik kurumlarında yeterli miktarda fon birikmediği durumlarda ise, devlet tarafından düzenlenmesi gereken düşük gelir gruplarının hayat koşulları daha da zorlaşır, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve sosyal adalet olumsuz yönde etkilenir (Aslanoğlu ve Yıldız, s.134, s.8).

2.1.4.5. Enflasyon

Sağlıksız ve istikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyon gelir dağılımında bozukluk yaratan temel unsurlardan biridir (DPT, 2001, s. 62).

Makroekonomik faktörler arasında enflasyon en önemli unsurdur. Enflasyon, gelir dağılımı üzerinde doğrusal olmayan bir etkiye sahiptir: yüksek enflasyon gelir dağılımındaki eşitsizliği önemli ölçüde artırır; ancak, enflasyon oranının aşağı çekilmesi gelir dağılımında doğrudan doğruya bir iyileşmeye yol açmaz. Öte yandan, enflasyon gelir dağılımı üzerinde tersine

artan oranlı bir vergi ile benzer etkilere sahiptir. Yüksek gelire sahip kesimler enflasyon karşısında genellikle kendilerini iyi koruyacak imkanlara sahiplerken enflasyon sabit geliri kişiler üzerinde son derece kötü etkilere sahiptir (Büyükdere, 2007).

2.2. İlgili Araştırmalar

2.2.1. Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi

Bu bölümde ilk olarak eğitimin evrensel bir hak olması bağlamında taşıdığı öneme değinilmiş, daha sonra eğitim harcamalarının dışsallıkları ele alınmıştır. Üçüncü alt bölümde eğitim-gelir dağılımı ilişkisi, UNESCO (Education for All/2009)'nun küresel ölçekteki eğitim-gelir eşitsizliği ilişkisine dönük araştırma ve verileriyle incelenmiştir. Son alt bölümde ise, uluslar arası literatürde konuyla ilgili ampirik araştırma ve bulgulara değinilmiştir.

2.2.1.1. Evrensel Bir Hak Olarak Eğitim Kavramı

Eğitim, seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin (özellikle okulun) etkisi altında sosyal yeterlilik ve optimum bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreçtir. Eğitim, önceden saptanmış esaslara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgesizdir. Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme sürecidir.

Tarih boyunca üretim ve bölüşüm ilişkilerinin değişen doğası ve düzeni de eğitim sistemini etkilemiştir. Diğer yandan eğitim, var olan iktidar ilişkilerinin toplumda benimsenmesi ve devamlılığının sağlanması açısından önemli bir işleve sahipken, aynı zamanda toplumsal değişimlere öncülük eden bilgi ve düşünce birikiminin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu

yönüyle eğitim, temel bir hak olmasının yanında, taşıdığı ideolojik içerik, temalar ve karakteri açısından önemsenmiştir.

Eğitim olgusu, bir bütün olarak içinde yaşanan toplumsal gerçekliği yansıtır. Burada sadece ekonomik düzey değil, sosyalizasyon süreçleri, ideolojik yapılanmalar, güç ilişkileri ve dolayısıyla devlet-birey, birey-toplum gibi oldukça karışık bir dizi ilişkinin dikkate alınması gerekir (Ercan, 2006).

Eğitime verilen önem, kapitalizmin gelişim aşamasında, liberalizmin doğal haklar söylemi zemininde gelişmiştir. Sermaye birikim sürecinde, eğitim ulus devletlerin oluşmasında, üretim sürecinde gerekli olan vasıfların kazandırılmasında ve yurttaşlık kültürünün geliştirilmesinde temel bir işleve sahip olduğundan toplumun geniş kesimlerine ulaştırılması amaçlanmış ve önemsenmiştir.

Sermaye birikiminin artması ve üretimin “toplumsallaşması”, ulus devletlerin büyüme ve kalkınma stratejileri, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin kamusal görev olarak yürütülmesini zorunlu kılmıştır (Gök, 2004). Doğuştan getirilen, önceden verili bütün niteliklerin bireyin toplum içindeki konumunu ve statüsünü belirlediği bir toplumsal yapılanmadan bütün insanların eşitliği üzerine temellenen politik üyeliğe geçişle beraber eğitim hakkı da bütün kesimlere yaygınlaştırılmıştır (Yıldız, 2007, s.22).

Eğitimin herkes için bir temel bir hak ve ihtiyaç olduğu gerçeği günümüzde artık hem ulusal hem de uluslar arası hukuku temsil eden temel metinlerde kabul edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. Maddesine göre her birey parasız eğitim hakkına sahiptir ve ilköğretim zorunludur. Ülkemizde ise Anayasa'nın Sosyal ve Ekonomik Haklar Bölümünde yer alan 42. Madde'sine göre ilköğretim tüm devlet okullarında parasızdır, kız ve erkek vatandaşlar için zorunludur.

Eğitim sadece siyasi katılımın değil aynı zamanda toplumsal katılımın da temelinde yatan faktördür. Toplumun onurlu, özgür, bireysel ve kültürel farklılıkları içinde tanınan bir üyesi olabilme konumu eğitim ile iç içedir. Eğitim

bireyin ekonomik, sosyal, kültürel ve sosyal sermayesini oluşturduğu ve geliştirdiği bir süreçtir. Bu sürecin dışında kalmak söz konusu alanlarda yoksun ve yoksul olmakla eş anlamlıdır. Böyle bir durumun oluşması bireyin toplumdan dışlanması ve ayrımcılığa uğramasının işaretidir. Bu bağlamda eğitim hakkının aynı zamanda bireyin dışlanmasını ve ayrımcılığa uğramasını engelleyecek bir işleve sahip olduğu ileri sürülebilir (Yıldız, 2007, s.29).

Birleşmiş Milletler (BM) Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşmesi'nin (14 Aralık 1960, Paris) birinci maddesi eğitimde ayrımcılık tanımlarını şu şekilde yapmaktadır (United Nations [UN], 1960, s.2).

1. Bu Sözleşmenin amacı bakımından ayrımcılık terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, ekonomik güç ya da doğuş temeli üzerinde, eğitimde davranış eşitliğini kaldırmak ya da bozmak amacı ya da sonucuyla ve özellikle,

a) Herhangi bir kişi ya da grubu herhangi bir tür ya da düzeyde eğitim görmekten yoksun bırakmak

b) Herhangi bir kişi ya da grubu, düşük düzeyli bir eğitimle sınırlamak;

c) Kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri ya da kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da,

d) Herhangi bir kişi ya da gruba, insan onuruyla bağdaşmaz koşullar uygulamak üzere yapılan herhangi bir ayırım, dışlama, sınırlama ya da üstün tutmayı içerir.

2.2.1.2. Eğitim Harcamalarının Dışsallıkları ve Kamusal Niteliği

Eğitimin, işgücünün niteliğinin ve verimliliğinin artışı sağlama gibi etkilerinin yanında, toplumsal ve kültürel yaşama getirdiği zenginlikler ve

birikimler de söz konusudur. Örneğin daha sağlıklı, daha bilinçli, çevreye duyarlı bir neslin yetişmesi açısından eğitim çok önemlidir.

Eğitimin yarattığı sosyal ve kültürel birikim, nesiller arasında aktarılabilir. Eğitim ile edinilen nitelikler bireyin hem ekonomik anlamda hem de sosyal ve kültürel yaşamında gelişmesi ve zenginleşmesini sağlayacak olanaklar taşır. Eğitim sahibi ebeveynlerin yetiştirdiği çocuklar da, bu birikim ve kültürden yararlanabilir. Dolayısıyla eğitim yalnızca bir kuşağın değil gelecek kuşakların yaşamını olumlu yönde belirleme gücüne sahip bir olgudur.

Eğitim yalnızca bilgi aktarım süreci değil, bilgi edinmeyi ve araştırmayı öğrenme ve sosyalleşme sürecidir. Eğitim yalnızca mesleki ya da akademik içeriklerin anlaşılması ve yorumlanması süreci değil, kolektif bir süreçte bireylerin kendi kimliklerini tanımalarını ve gerçekleştirebilmelerini sağlar.

Eğitim, vatandaşlık ve demokrasi kültürünü edinme sürecidir. Bu anlamda toplumsal barış ve kültürel zenginliğin gerçekleşmesini ve gelişmesini sağlar. Eğitim süreci, bireye yaşamda karşılaştığı sorunları rasyonel ve çok yönlü bir bakışla ele alabilmesi açısından nitelik kazandırır. Eğitim süreci, toplumda sosyal uçurumların oluşmasını önler.

Kalkınma, kurumlardaki değişikliğin ekonomik doğurganlığını sergilemek olduğuna göre, çağdaş anlamda ekonomik büyüme ve gelişme salt eğitimle mümkün olacaktır. Bu yüzden eğitim, hem ülkelerin – özellikle azgelişmiş ülkelerin ortak çaba ve umutları olan- kalkınmalarının gerçekleşmesinde ve hem de alt gelir gruplarındaki sosyal katmanları üst gelir düzeylerine yükseltmek suretiyle ulusal gelirin dağılımında dengeleyici bir rol oynar (Palamut ve Yüce, 2001, s.17).

Eğitim bireylerin rasyonalitesini arttıran, seçimlerinde doğruya yönlendiren en önemli etkidir. Bilinçli ve rasyonel tüketici eğitilmiş demektir. Gelişmiş ve sağlıklı ekonominin faktörlerinden biri de eğitilmiş tüketicidir.

Şener'e göre eğitim hizmetleri; prodüktivitede artış, siyasal istikrar, sosyal ve kültürel kalkınma, sanayileşme çabasında olumlu etkiler, suç oranında düşme şeklinde dışsal faydalar üretir. Ancak bu tür dışsal faydaların yaygınlaştırılması doğrudan doğruya eğitim hizmetlerinin kalitesiyle ilişkilidir (Şener; 1996, s.68).

Eğitimin yalnızca bu hizmette yararlanan kişiyi değil tüm toplumu etkilemesi ve bu etkinin kuşaklar ve toplumlar arasında aktarımı söz konusudur. Bu yönüyle eğitim harcamaları yoğun dışsallıklar taşımaktadır ve sosyal faydası sosyal maliyetinden yüksektir.

Bireylerin ihtiyaçlarını giderici bütün mallar, bölünebilirlik kriterine ve hizmetten yararlananların sayısına bağlı olarak sıralandığında; bir uçta tam özel mallar ve diğer uçta ise, tam kamusal mallar yer alır (Şener, 1996, s.53).

Yarı kamusal mallar (quasi public goods), tüketimleri sonucu topluma yoğun dışsal faydalar sağlarken, kişilere de ayrıca özel fayda sağlayan mal ve hizmetlerdir. Özel ve kamusal mal ve hizmetlerin özelliklerini birlikte göstermesi nedeniyle, bu tür mal ve hizmetlere karma mallar da (mixed goods) denilmektedir. Gerçekten, bu tür kamusal mal ve hizmetler bölünebilir ya da pazarlanabilir özellikleri nedeniyle özel mala benzerken; birlikte tüketim olanağı vermesi ve yoğun dışsal ekonomiler yayması nedeniyle, tam kamusal mal niteliği de taşır (Şener, 1996, s.57).

Bu mal ve hizmetlerin faydalarından yararlanmada bir bedelin alınıp alınmayacağı, alınacaksa seviyesinin ne olacağı, toplumların sosyal ve iktisadi gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Eğitim ve gelir seviyesinin düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde eğitim hizmetleri ücretsiz olarak sunulabilmektedir. Ücret alınmaması veya bedelin marjinal maliyetin altında tutulması halinde finansman vergilerle sağlanacaktır. Ancak vergi ile finansmanda toplum tarafından katlanılan maliyet, her zaman, eğitim hizmetlerinden ücret karşılığı yararlanılması nedeniyle ortaya çıkacak olan toplumsal maliyetten düşük olacaktır (Ortaç, 2003, s.240).

Sosyal faydasının sosyal maliyetinden yüksek olması ve beşeri sermayeyi geliştirerek ekonomide verimliliği artırması kamu harcamaları içinde eğitim harcamalarını diğer sektör harcamalarından ayırmaktadır. Eğitim harcamalarının önemli bir kısmının fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik sosyal adalet niteliğindeki harcamalar içinde görülmesi, pozitif dışsallığının yüksek olması ve özellikle ilköğretimin erdemli hizmetler arasında sayılması nedenleriyle kamu bu sektöre müdahale etmektedir (Yılmaz ve Hakan, 2006, s.15).

Sosyal harcamalar nitelikleri itibariyle doğrudan beşeri sermayenin gelişmesine ve işgücü verimliliğinin artmasına olanak sağlayan harcamalardır. Sosyal harcamalar ayrıca gelir dağılımındaki bozuklukları telafi ederek bir ülkenin yurttaşları arasında fırsat eşitliğinin tesis edilmesine de imkan tanır (Doğan, 2007. s. 72).

2.2.1.3. Küresel Ölçekte Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi

Gelir eşitsizliği, eğitim eşitsizliğini, eğitim eşitsizliği gelir eşitsizliğini artırır (Gregorio ve Lee, 2002). Eğitim olanaklarına ulaşımında eşitlik ya da eğitimde fırsat eşitliği, gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında en temel koşullardan biridir. Bu bağlamda eğitime erişim olanakları arasında yaşanan dengesizlik ya da eşitsizlikler, bireylerin eğitimle kazanacakları niteliklerini artırma şanslarının da toplumda eşitsiz bir dağılımı anlamına gelmektedir.

Genç insanların yoğun olarak eğitilmeleri ve bu açıdan eşit şansa sahip olmaları, fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için temel bir koşuldur. Eğitim sisteminin böyle bir rol oynayabilmesi için üç şartı sağlaması gereklidir. Birincisi, eğitim sisteminde hızlı bir genişleme olmalıdır. İkincisi, eğitimin genişlemesi süreci aynı zamanda eğitim olanaklarının da kendi içinde eşit şekilde dağıtılmasını sağlamalıdır. Üçüncü olarak da farklı eğitim düzeylerine

sahip bireyler arasındaki ücret uçurumları en kısa sürede azaltılmalıdır (Sundrum, 1990, akt. Ersezer, 2006, s. 262).

Eğitim olanaklarının dağılımı insani yaşam beklentilerinin oluşmasında anahtar rol oynar. Ülkeler, hükümetler ve insanlar, eğitim olanakları eşitsizliğinin gelir, sağlık ve yaşam olanakları ile bağlantısının giderek daha çok farkına varmaktadır. Ve ülkeler için geçerli olan bu gerçek, ülkeler arasında da geçerlidir. Eğitimdeki büyük küresel eşitsizlikler, zengin ve fakir ulusların gelir, sağlık ve diğer insani gelişme beklentileri arasındaki büyük uçurumları güçlendirir (UNESCO, 2009, s.26).

Eğitim evrensel bir insan hakkıdır. Ancak buna karşın, eğitim olanakları, nerede doğdukları, aile geliri, cinsiyet ve etnisite gibi çocukların kontrol etmelerinin mümkün olmadığı diğer faktörlerden aşırı derecede etkilenir (UNESCO, 2009, s.26).

Global perspektiften bakıldığında, gelişmekte olan bir ülkede doğmak, eğitim olanaklarının azaldığını gösteren güçlü bir göstergedir. Okula erişim, ortalama eğitim yılının veya ulaşılan eğitim aşamasının ölçülmesi, (kuşkusuz sınırlı) küresel eşitsizlik ölçütlerindedir. OECD ülkelerinin neredeyse tamamının ulaştıkları küresel okula erişim oranları 9. Sınıf iken, pek çok gelişmekte olan ülke bu durumdan çok uzaktır (UNESCO, 2009, s.26).

OECD ülkelerinde 7 yaş grubunun hemen hepsi ilköğrenim okullarında iken, Güney Sahra Afrika ülkeleri için bu oran % 40 düzeyindedir. OECD ülkelerinde 16 yaş grubunun % 80'i ortaöğrenimde iken, Güney Sahra Afrika ülkelerinde bu yaş grubunun neredeyse yarısının halen ilköğrenim sürecinde oldukları görülmektedir. Ortaöğrenim sonrası eğitim olanaklarında da Güney Sahra Afrika ülkelerindeki yaş gruplarının dezavantajlı durumu görülmektedir. Bu durum, küresel anlamda eğitime erişim olanaklarının eşitsiz dağılımını oldukça açık şekilde ortaya koymaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde gelir bölüşümünün gelişmiş ülkelere göre adil paylaşımdan uzak olduğu bilinen bir gerçektir. Bu eşitsizliği doğuran en temel

etmen nüfusun büyük kısmının eğitim düzeyinin düşük olması nitelikli işgücünün ise son derece az olmasıdır. Kısa süreli bir girişimle mali bir takım önlemlerle gelirin daha adil paylaşımı sağlanabilir ama kişisel ve bölgesel gelir dağılımı bakımından uzun süreli adil bir paylaşımı sağlamanın yolu eğitim olanaklarını artırmaktan geçmektedir (Öztürk, 2005, s.10).

Ülkelerin farklı gelir dilimlerinin eğitime erişime etkileri açısından karşılaştırılması, gelir dağılımı ile eğitim olanaklarının dağılımı arasındaki ilişkinin global ölçekte görülmesi açısından önemlidir. UNESCO tarafından hazırlanan Education for All (EFA) Global Monitoring Report 2009, hanehalkı harcama anketleri verilerini kullanarak, gelir grupları arasında eğitime erişim olanaklarının, eğitim derecelerine göre dağılımının bölgeler arasında karşılaştırmasını yapmıştır.

Güney Sahra Afrika ülkeleri ve, Güney ve Doğu Asya ülkeleri, gelir gruplarına göre eğitim basamaklarına erişimin dağılımında en yüksek uçurumu taşımaktadır. Güney Afrika ülkelerinin en yoksul birinci gelir diliminde (Q1) 1. sınıf eğitimini alma oranının % 60 iken gelirden en yüksek pay alan birinci grup için (Q5) bu oran tahminen % 93'tür. Güney ve Doğu Asya ülkelerinde de aynı oranlar birinci gelir grubu için yaklaşık % 70 ve % 95 civarındadır. Gelir eşitsizliğinin eğitime erişim olanaklarına hem global ölçekte hem de ulusal ölçekte etki ettiği görülmektedir. Eğitime erişim olanaklarının eşitsiz dağılımı, mevcut gelir eşitsizliklerinin neden olduğu sosyal ve ekonomik sorunları daha da pekiştirmektedir.

2.2.1.4. Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi Üzerine Literatür

Eğitimin gelir farklılıklarını açıklaması açısından ne derece belirleyici bir rol üstlendiği, eğitim harcamalarına ayrılacak payın ve eğitim politikasının temel özelliklerinin oluşması sürecinde önemlidir. Eğitimin gelir dağılımını etkileme şekilleri çeşitlidir (Psacharopoulos and Woodhall, 1985, s.265, akt. Tilak, 1989, abstract).

- Eğitim genel gelir düzeyini artırabilir ve böylece mutlak yoksulluk oranını azaltır.
- Eğitim, gelir dağılımını değiştirebilir.
- Bu fakir çocuklar için yeni fırsatlar yaratabilir ve sosyal mobilite aracı olarak rol oynayabilir.
- Eğitime katılım yalnızca zengin çocuklarıyla sınırlı olursa, eğitim, sadece kuşaklararası gelir eşitsizliğini geçirir.
- Bazı gruplar (erkekler, kent sakinleri veya bazı etnik gruplar) diğerlerine göre (kadınlar, kırsal bölgede yaşayanlar, etnik azınlıklar) eğitimden daha yüksek finansal getiri elde ederse, eğitim, gelir eşitsizliğini artırabilir.
- Finansman modeline göre, özellikle kamu desteğinin boyutuna göre, vergi verenlerin gelirini bu desteklerden fayda sağlayanlara doğru dağıtabilir.
- Eğitim, doğurganlık, ölüm oranları, sağlık ve diğer gelişmelerle gelir dağılımı ile etkileşime girebilir.

Geleneksel toplumlarda gelir dağılımını büyük ölçüde reel servet tayin ederken, gelişmiş toplumlarda beşeri sermaye daha önemli olmaktadır. Reel servet ve bunun toplumdaki bir azınlığın elinde birikmesi gelir eşitsizliklerini artırırken, beşeri sermaye daha adil bir gelir dağılımı sağlayarak toplumdaki eşitsizlikleri azaltmaktadır (Arabacı, 2007, s.9).

Eğitim ile gelir farklılıkları arasındaki ilişkiyi açıklamaya dönük çalışmalarda eğitim beşeri sermaye yatırımı olma yönüyle ele alınmış ve eğitim farklılıklarının gelir dağılımına etkisi araştırılmıştır. Beşeri sermaye kavramının iskeletini oluşturan, hem mesleki tecrübe ile hem de eğitim kurumlarından edinilen eğitimidir.

Eğitim, girişimciliği ve becerileri etkilemektedir. Diğer yandan eğitim, özellikle okulda alınan eğitim –okullaşma- kolayca yönlendirilebilecek politik bir araç olabilir. Bu yönüyle okul aracılığı ile yapılan beşeri sermaye yatırımları sadece eğitimsel eşitsizliğin düşürülmesini değil, aynı zamanda

sosyal ve ekonomik eşitsizliğin azaltılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle beşeri sermaye teorisinden bahsederken, genellikle eğitim ön plana çıkmaktadır (Tepecik, 2000, s.7).

1950'lerden itibaren eğitim ile ekonomi arasındaki ilişkilerin bilimsel olarak incelenmeye başlandığı görülmektedir. (Tural, 2002, s.5). 1950'lerin ortalarında eğitim harcamaları fiziksel üretim artışının bir nedeni olarak üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Bunun nedeni, uzun vadeli büyüme dönemlerinde, toplam ekonomik büyümenin yarısından fazlasını açıklayan ve işgücü ile sermayenin türdeş olarak tanımlandığı gelişme modellerinin başarısızlığıdır (Carnoy, 1989, s:1). Emek, eğitim sayesinde niteliği artırılabilen ve yalnızca nicel özelliklerle ölçülemeyen bir girdi olarak algılanmaya başlanır. Bu yönüyle eğitim harcamaları üretimdeki artışı ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak yatırımlar olarak görülür.

1960'lı yıllarla birlikte eğitimin ekonomi ile olan ilişkisinde yeni bir kavram geliştirilir. Beşeri sermaye kavramı bireylerdeki bilgi, beceri, vasıf ve eğitimsel nitelikleri kapsayan bir üretim faktörü olarak tanımlanır. Eğitim yatırımları ise, bireylerin beşeri sermayelerini artıran ve geliştiren bir yatırımdır. Eğitim, sağlık ve mesleki göç faaliyetlerini içine alan beşeri sermaye konusunda etkilerinin ölçülmesindeki kolaylık ve önemi sebebiyle daha ziyade eğitim yatırımları üzerinde durulmaktadır (Yumuşak ve Bilen, 2000, s.85).

Beşeri sermaye kuramı, eğitimin ekonomik rolünü açıklayan en eski yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ekonomik kalkınmada beşeri sermaye yatırımlarının önemine ilk dikkat çekenler S. Kuznets ve M. Friedman olmuş, bu girişimin kuram haline dönüştürülmesi T.W. Schultz tarafından gerçekleştirilmiştir (Akalin, 1981, s.224). Beşeri sermaye bireye mal olmuş bilgi, beceri ve kazanılmış diğer niteliklerin değeri olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2005, s.5). Schultz (1993), beşeri sermayenin fiziksel sermayeye göre farklılıklarını özetle şu şekilde belirtir: Beşeri sermaye kölelik dışında alınıp satılamaz. Doğuştan gelen ve sonradan kazanılan yeteneklerden

oluşur. Sonradan kazanılan yetenekler, eğitim, tecrübe, işbaşı yetiştirmeleri, sağlık durumu gibi olanaklarla kazanılır. Gelişmiş olan ülkelerdeki beşeri sermaye daha çok sonradan kazanılan yeteneklerden oluşmaktadır. Beşeri sermaye gözle görülemez ancak etkileri gözlemlenebilir. Beşeri sermaye insan ömrü boyunca varlığını sürdürmez, bu nedenle gençken kazanılmalı ve geliştirilmelidir. Beşeri sermayenin tam etkilerini gözlemek zordur. Kendisine yatırım yapılan bireyin verimliliğinin artması şeklinde ortaya çıkan içsel etkilere ek olarak, dışsal etkiler de ekonomik büyüme üzerinde büyük etkiye sahiptir. Dışsal etkilere örnek olarak yeni bir bilginin veya fiziksel sermayenin yeni formlarının yaratılması örnek verilebilir.

Beşeri Sermaye Kuramına göre insan sermayesi ekonomik büyümenin ve kişi başına gelir farklılıklarının en önemli belirleyicisi olarak görülmüştür (Üçdoğruk, 1997, giriş). Ücret geliri açısından bakıldığında, kişilerin insan sermayelerini artırmak için yaptıkları yatırım, onların işteki verimliliklerini doğrudan doğruya etkilediği için ücretlerinde de farklılaşma yaratır. İnsan sermayesine yapılan yatırımlar içinde eğitim harcamaları (ki en önemlisi olarak görülebilir) da bu nedenle doğrudan doğruya kişinin ücret gelirini belirler. Böylece herhangi bir anda gözlenen kişiler arası gelir farklılıkları eğitim farklılıklarının bir sonucu olmaktadır (Ünal, 1992, s.3).

Schultz (1963)'a göre, beşeri sermayenin artışı gelir eşitsizliğini azaltır. Kamu eğitim harcamaları ile daha düşük bir gelir eşitsizliği sağlanabilir. Mincer (1958), yaş kazanç profilleri ile kişisel kazançlar üzerinde, eğitim ve tecrübenin etkisini belirler. Yaş kazanç profilleri, yatay ekseninde yaşın, dikey ekseninde kazançların gösterildiği bir durumda, farklı eğitim düzeyleri için ayrı ayrı olmak üzere, toplumdaki çeşitli eğitim düzeylerinden mezun olmuş kişilerin yaşam boyu kazanç ortalamalarının gösterildiği grafiklerdir. Mincer (1958)'in ABD verilerini kullandığı çalışmada, eğitim ve tecrübenin gelir farklılıklarına etkisi % 33'tür. Kişisel kazançlar arasındaki eşitsizlik, yaş, eğitim düzeyi ve mesleki düzeydeki artış ile artar. Her insan ekonomik refahını, beşeri sermaye yatırımı yaparak maksimize eder ve beşeri sermaye yatırımları ve getirileri, kazançların dağılımını belirler ve bu kazançların

dağılımı beşeri sermaye yatırımlarının dağılımına ve getiri oranlarına bağlıdır. Miras kalan gelir, eşitlik fırsatları, yeteneklerin dağılımı, eğitim destekleri ve diğer beşeri sermaye nitelikleri gibi kurumsal faktörler de teoride önemli belirleyicilerdir (Becker ve Chiswick, 1966). Becker ve Chiswick (1966)'nın Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bölgeler arasında karşılaştırmalı çalışmalarına göre, eğitim farklılıkları, bölgeler arasındaki gelir farklılıklarını önemli şekilde açıklar.

Saint-Paul and Verdier (1992)'de, kamu eğitimi büyümeyi destekler çünkü beşeri sermaye seviyesini artırır ve aynı zamanda daha az bir gelir eşitsizliği yaratır.

Viane ve Zilcha (2001)'ya göre,

- i. Beşeri sermaye yatırımlarına yüksek düzeyde başlayan bir ülkenin, gelecekte daha düşük seviyede bir gelir eşitsizliğini sağlama şansı daha yüksektir. Bu nedenle okuma yazma ve yaşamı öğrenme kültürü yaratan toplumların düşük gelir eşitsizliği ile karşılaşmaları daha muhtemeldir.
- ii. Kamu eğitiminin önemli bir rolü vardır. Eğitimi finanse eden vergi oranının pozitif ve her gelir seviyesi için benzer olduğu durumda, kamu eğitim harcamalarını destekleyen bir artış, gelir eşitsizliğini azaltır.
- iii. Toplam üretim fonksiyonundaki teknolojik bir değişim, gelir dağılımında bir etkiye sahip değildir ve teknolojik değişim beşeri sermaye süreci içinde kabul edilir.

Beşeri sermaye artışının gelir eşitsizliğini düşürücü etkisini, "eğitim-gelir dağılımı" ilişkisi ekseninde değerlendirirken, ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Her ne kadar, eğitim, "beşeri sermaye" olgusunun temel taşlarından olsa da, "beşeri sermaye eşitsizliği" ile "eğitim eşitsizliği" kavramlarının gelir eşitsizliğine olan etkilerinin ayrıştırılması gerekir. Lim ve Tang (2006)'ın, 1960-2000 yılları arası için 99 ülke verileriyle yaptıkları

çalışmada, eğitim eşitsizliğinin beşeri sermaye eşitsizliği ölçütü olarak yaygın şekilde kullanılmasının yanı sıra eğitimin getirilerinin her bir eğitim seviyesi için hesaplanmasında, "okul terki" olgusunun ihmal edilmesi de eleştirilir. Bu nedenle Lim ve Tang (2006), ortalama eğitim yılını, ilköğrenimi bitiren ve bitirmeyen öğrencilerin eğitim aldıkları çeşitli yılların ağırlıklı ortalaması olarak tanımlar. Çalışmada, her ülkenin eğitim döngüsünün (hangi eğitim basamağının kaç yıl sürdüğü) ve kalite niteliklerinin farklılığının, bu tip çalışmaların sonuçlarında önemli sapmalara neden olabileceğine dikkat çekilir.

- i. Ortalama eğitim ve ortalama beşeri sermaye arasında güçlü bir pozitif ilişki olmasına karşın, ortalama eğitimin beşeri sermayenin bir değişkeni olarak kullanılması büyük bir hata marjına neden olur.
- ii. Eğitim eşitsizliği ve beşeri sermaye eşitsizliği arasındaki ilişki konkav (içbükey)dir. Yani eğitim eşitsizliğini beşeri sermaye eşitsizliğinin değişkeni olarak kullanmak tamamen yanıltıcı bulgulara götürebilir.
- iii. Eğitim için Gini katsayısı düştüğünde iki Gini katsayısının pozitif ilişkili olduğu görülür. Diğer taraftan, eğitim Gini katsayısı yükseldiğinde iki Gini katsayısı arasındaki ilişki negatif olur. Örneğin 1960'da Nepal'in eğitim Gini katsayısı 0,99'a yakınken, beşeri sermaye Gini katsayısı 0.16'nın altındadır. Eğitim Gini'sinin yüksekliği, nüfusun % 98.3'ünün eğitime hiç katılmamış olmasına bağlıyken, kalan eğitime katılmış olan % 1.7'lik kısım, ortalamada, 1.9 yıllık eğitime katılmıştır.

Gregorio ve Lee (2002), 1960 – 1990 dönemi için Asya, Afrika, Latin Amerika ve OECD ülke verileriyle yaptığı araştırmada özetle şu sonuçlara varmıştır;

- i. Gelir eşitsizliği eğitim eşitsizliğini; eğitim eşitsizliği gelir eşitsizliğini artırır.

- ii. Eğitim artışı, gelir dağılımını daha eşit hale getirir.
- iii. Eğitim harcamaları yeterince yaygın değilse gelir dağılımını daha da eşitsiz hale getirebilir. Eğitimin genişlemesinin gelir dağılımı üzerindeki küçük niceliksel etkileri, kısmen; nüfusun eğitime katılım oranına bağlıdır. Bu nedenle, eğer amaç gelir eşitsizliğini azaltmaksa, eğitim harcamalarını genişletici politikalar, eğitim eşitsizliğine yakından odaklanmak zorundadır.
- iv. Gelir dağılımı eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkelerde, eğitim faktörleri ve sosyal harcamalar, eşitsizliğin büyük kısmını açıklar.
- v. Yoksullara direkt transferler; gelirlerini artırmak ve geliri zenginden yoksula kaydırmak şeklinde ve yoksulun eğitime ve diğer beşeri sermayeyi artıran aktivitelere erişimine teşvik (sağlık gibi) şeklinde olmak üzere iki mekanizma ile sosyal harcamalar, gelir eşitsizliğini azaltır.

Her ne kadar gelir eşitsizliği, yoksulluk dışında kamu eğitim seçenekleri, çocuk işçiliğine dair önlemler ve işgücü piyasasındaki genel fırsatlara da bağlıysa da, eğitime erişim ile kesinlikle ilişkilidir. Eğitimin maliyeti aile için çoksa eğitime katılımı engelleyebilir, gelir dağılımını daha çarpık hale getirebilir ve daha çarpık bir gelir dağılımı eğitim başarısındaki eşitsizlikleri artırabilir (Checchi, 2001).

Gundlach, Pablo ve Weisert (2001), 111 ülke için 40 yıllık bir periyodu kapsayan ve eğitim kalitesini de değişken olarak kullandıkları analiz bulgularına göre, eğitimin gelir dağılımının iyileşmesine direkt etkisi vardır ve böylece yoksul kesimin ekonomik büyümeden daha çok yarar sağlamasına izin verir. Ancak yalnızca eğitime erişimi genişletmekten çok eğitimin kalitesini yükseltmek, gelişim stratejilerinde çok önemli bir rol oynar (Gundlach, Pablo ve Weisert, 2001).

İlköğrenim, ortaöğrenim ve yükseköğrenim basamaklarının her biri için yapılan eğitim yatırımlarının gelir dağılımı üzerindeki etkisini, gelişmiş ve

gelişmekte olan ülkeler ayrımıyla inceleyen Keller (2010)'a göre öğrenci başına ilköğretim harcamaları özellikle az gelişmiş ülkelerdeki gelir eşitsizliğini azaltır. Ortaöğrenim harcamaları gelişmiş ülkelerde eşitleyici özelliğe sahiptir. Üniversiteleşme oranlarındaki artış global gelir eşitsizliğini artırmıştır. Her üç öğrenim basamağındaki okullaşma oranları ve öğrenci başına ilköğretim harcamasının dolaylı etkileri ise, doğurganlık oranını düşürerek gelir eşitsizliğini azaltmasıdır.

Gloom ve Ravikumar (1992)'ye göre kamu eğitim harcamaları, gelir eşitsizliğini özel eğitim harcamalarına göre daha hızlı azaltmaktadır. Tanaka (2004), ABD için, üç farklı eğitim sisteminde (karma, özel ve kamu eğitim sistemleri- rejimleri) eğitim harcamalarının GINI katsayısı üzerindeki etkilerini karşılaştırmıştır. Buna göre kamu rejiminin gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisi diğer iki rejime göre daha yüksektir. Karma rejim ise gelir eşitsizliğini özel rejime göre daha yüksek oranda azaltır.

Jun, Xiao ve Xiaoyu (2009)'un Çin'de eğitim eşitsizliği ile gelir eşitsizliği ilişkisini araştırdığı çalışmalarına göre;

- i. Eğitim eşitsizliğinde azalma, gelir eşitsizliğinin azalmasına katkı sağlamazken ve aralarında basit bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, gelir eşitsizliği ise eğitim eşitsizliğine yol açar.³
- ii. Eğitim ile gelir eşitsizliği, beşeri sermaye transfer mekanizması ile bağlıdır, ancak bu mekanizma eğitim eşitliği ile gelir eşitliği şeklinde otomatik ve açık değildir.
- iii. Uzun dönemde eğitim eşitsizliği gelir eşitsizliğini azaltmaz ancak gelir eşitsizliğinin eğitim eşitsizliği üzerinde anında görülen negatif bir etkisi vardır.

³ Çalışmada, eğitim eşitsizliğinin gelir eşitsizliğini etkileme mekanizmasındaki bu durum, Çin işgücü piyasasının, Çin eğitim sisteminin yapısal etkilerinin ve arzı aşan talebin, eğitim eşitsizliği ile gelir eşitsizliği arasındaki nedensellik bağına zayıflatması ile açıklanır. Bu ilişkinin yeniden kurulabilmesinin ancak beşeri sermaye birikimini merkeze alan nitelikli bir ekonomik büyüme yeniden kurulacağı görüşü belirtilir.

Hükümetin eğitim desteklerinin toplam üretim ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin, negatif gelir vergisi ve düşük gelirli işçilere ücret desteği olarak belirlenen alternatif yeniden dağıtıcı transfer mekanizmalarıyla karşılaştırıldığı bir çalışmaya göre, hükümetin eğitim desteğinin gerek GDP artışında gerekse daha eşit bir gelir dağılımı yaratmada net bir rolü vardır (Hanushek, Leung ve Yılmaz, 2001).

Eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkisi, harcamaların hedeflenen kitle üzerinde hemen etkili olmayabileceği gibi mevcut dağılımı daha da bozabilir. Gelir dağılımı politikalarının hedefe dönük stratejilerinin oldukça dikkatli şekilde planlaması gerekir. Kamu eğitim harcamalarının artışı kadar, harcamaların farklı gelir gruplarına nasıl ve ne ölçüde ulaşabildiği de önemlidir. Harcamalardan en çok faydayı orta ve üst gelir grupları sağlıyorsa, bu durum mevcut gelir dağılımı problemlerini daha da çok körükleyebilir. En düşük birinci gelir grubunun geliri, eğitimin tamamen kamu tarafından finanse edildiği durumda bile, eğitime katılmanın fırsat maliyeti olan gelir getirici faaliyetlerde bulunmak yerine bu zamanı eğitime ayıramayacakları kadar düşük ise, kamu harcamalarının gelir eşitsizliği üzerine olumlu etkileri kısıtlanır. Nitekim, okula devam edemeyecek kadar yoksul olan kesimler için eğitim harcamalarının getirisinin sanılandan düşük olacağı ve gelir eşitsizliğine beklenen etkinin de tersi yönde olacağı yönünde kanıt ve görüşler de vardır.

Kamu eğitim sistemi yoksul kesim tarafından desteklenmeyebilir. Çünkü, (i) Çocuklarını okula göndererek mevcut gelirlerinin önemli bir kısmını kaybedebilirler (ii) Kamu eğitiminin maliyeti haneye bir vergi yükü getirmektedir (Tanaka, 2004). Gelir dağılımı, çocuk işgücü miktarının çok önemli bir belirleyicisidir (Tanaka, 2004). Eğitime katılım, yoksul kesimdeki kişilerin gelirlerinden vazgeçmelerinin fırsat maliyetini yaratır. Yoksul bireyler, yüksek gelirlilere göre eğitime daha az zaman ayırırlar ve beşeri sermayelerini daha az artırabilirler (Slywester, 2000). Jimenez (1986)'ya göre, çalışan çocuklar özellikle Güney Afrika'da beyaz yakalılara göre eğitim

desteklerinden daha az yararlanır ve pek çok kamu eğitim harcaması yoksullar için yararlı değildir, bu nedenle, gelir eşitsizliğini azaltmaz.

Dollar ve Kraay (2000)'ın, 92 ülke için yaptığı karşılaştırmalı analize göre, ilköğrenime katılımın, sağlık ve eğitim için kamu harcamalarının en yoksul beşinci dilimin gelirlerini artırıcı bir etkisi yoktur. Yoksul kesimin gelirleri ile genel kamu harcamalarının negatif yönlü bir ilişkisi vardır. Sosyal harcamalar pek çok gelişmekte olan ülkede genellikle orta ve üst sınıfa daha çok yarar sağlar.

Fields (1980) da kaynaklarından eğitim harcamalarına daha çok pay ayıran pek çok ülkede bile gelir eşitsizliğinin derecesinin azalmadığını iddia eder. Ram (1989), önceki teorik ve deneysel çalışmaları inceler ve eğitim harcamalarındaki artışın nüfusun gelir eşitsizliğini azaltıcı güçlü bir desteğinin olmadığı sonucuna varır; buna göre kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliği seviyesini her zaman gerçekten azaltıp azalmadığı çok açık değildir.

Farklı eğitim basamaklarının gelir eşitsizliği ile olan ilişkisinin incelenmesi, eğitime ayrılan kaynakların doğru planlanması açısından önemlidir.

Rodriquez-Pose A. ve Tselios V. (2008)'e göre;

- i. Eğitim eşitsizliği ile gelir eşitsizliği arasında pozitif ve güçlü bir ilişki vardır.
- ii. İlköğrenim, ortaöğrenim ve yükseköğrenim basamaklarının Avrupa işgücü piyasasındaki gelir eşitsizliğine etkisi karşılaştırıldığında, orta ve yükseköğrenimin özellikle de yükseköğrenimin etkisi pozitifdir.
- iii. İşgücü piyasasındaki yüksek eğitimli işgücündeki artış, gelir eşitsizliğini artırmaktadır.

Budria ve Pereira (2005), yükseköğretimin getirilerinin düşük gelir diliminden yüksek gelir dilimlerine doğru yüksek oranda arttığına, dolayısıyla, yükseköğretim harcamalarının Avrupa'da gruplar-içinde gelir eşitsizliğini artırıcı etkisine işaret eder.

İngiltere için 1968-2007 yılları arasındaki gelir eşitsizliği değişikliklerinde rol oynayan faktörlerin araştırıldığı çalışmada (Brewer, Muriel ve Wren-Lewis, 2009), eğitim durumuna göre oluşturulan nüfus alt grupları, grup içi ve gruplar arası eşitsizlik açısından incelemiştir. Eğitim grupları, eğitimden ayrılan yaş gruplarına göre kategorize edilmiştir. Buna göre, 1978'de (eğitim için zaman serisinin başlangıcı olan yıl) grup içi bileşen etkisi, gruplar arası bileşen etkisinden daha fazladır. Ancak gruplar arası eşitsizliğin toplam eşitsizliğe katkısı 1980'ler boyunca, özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında sürekli artış gösterir. Bu artış, bilgi temelli teknolojilerin gelişmesi ve yaygınlaşması sürecinin etkisiyle açıklanır.

Bir başka çalışmada Brezilya için yaş, eğitim, cinsiyet, etnisite, aile tipi, ulus ve kent/kır ayrımına göre yapılan ayrıştırma analizi sonuçlarına göre 1980, 1981 ve 1995 yılları bulguları karşılaştırılmıştır. Buna göre Brezilya'da toplam gelir eşitsizliğinin en önemli belirleyicisi – ve yapısal nedeni- hane halkının eğitim düzeyidir. (Ferreira, Litchfield, 2001)

Hindistan'daki gelir eşitsizliğini etkileyen faktörlerin 1993 ve 2004 yılları için incelendiği araştırma bulgularına göre, kentsel nüfusun eğitim eşitsizliğinin gelir eşitsizliği (Gini katsayısı) üzerindeki etkisi, diğer tüm hanehalkı özelliklerinin toplam etkisinden yüksektir. (Cain, Hasan, Magsombol ve Tandon, 2008)

Dayıoğlu ve Kasnakoğlu (1997)'nin Devlet İstatistik Enstitüsü Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi verilerine dayanarak yaptığı çalışmaya göre eğitim, gelirin önemli bir belirleyicisidir. Aynı zamanda eğitimin getirisi kadınlar için erkeklere kıyasla daha çoktur. Tansel (1994)'e göre, eğitim seviyesindeki artış gelir seviyesini artırır. Ayrıca ilkökul ve ortaokul mezunu erkekler için eğitimin getirisi kadınlara göre daha düşüktür. Özcan, Özcan ve

Üçdoğruk (2003)'ün İstanbul için yaptığı çalışmaya göre eğitimin getirileri, kendi adına çalışanlarda ücretlilere göre daha yüksektir.

Akçomak ve Kasnakoğlu (2002), Ankara ve İstanbul için kişisel kazanç farklılıklarının belirleyicilerini araştırmıştır. Bulgulara göre, eğitim ve tecrübe hem Ankara, hem de İstanbul'da kişisel kazançlar üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Öksüzler (2007, 2008), Mincerian kazanç denkleminde hareketle, Türkiye için eğitimin bireylerin kazançlarına etkisini araştırır. Çalışmasının sonucuna göre eğitimin gelir üzerinde oldukça önemli ve pozitif etkisi vardır ve bu etki kadınlar için daha fazladır. Kiren ve Üçdoğruk (2004), gelir farklılıklarını Devlet İstatistik Enstitüsü 2002 verileri ile Türkiye genelinde, cinsiyet faktörünü merkeze alarak incelemiştir. Buna göre üniversite mezunu olmanın lise mezunu olma durumuna göre geliri artırıcı etkisi kadınlarda % 77,6 oranında iken bu oran kadınlarda % 29,5'dir. Ayrıca piyasadaki ücret farklılıklarının önemli bir oranı piyasadaki ayrımcılıktan (kadın-erkek bağlamında) kaynaklanmaktadır.

Sarı (2004), Bolu ve Düzce için hazırlanan Hanehalkı Gelir Dağılımı verilerini kullanarak eğitim ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi genelleştirilmiş entropi ayrıştırma yöntemi ile incelemiştir. Nüfusun eğitim alt gruplarına ayrıştırılması ile elde edilen bulgular ile her bir eğitim basamağının gelir eşitsizliğindeki rolü araştırılmıştır. Buna göre, Düzce ilinde ilkokul mezunları, Bolu ilinde ise lise mezunları gelir eşitsizliğinde en büyük rolü oynamaktadır. Genel olarak üniversite mezunları gelir dağılımını eşitleyici bir özelliğe sahipken, meslek edindirme okullarından mezun olanlar gelir dağılımını bozucu etkiye sahiptir.

2.2.2. Türkiye’de Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi

2.2.2.1. Gelir Dağılımı Araştırmalarının Değerlendirilmesi

Ülkemizdeki gelir dağılımına temel oluşturan ve anket yoluyla derlenen verilere ilişkin bazı olumsuz noktalar bulunmaktadır. Uygulanan anketlerde yöntem, kapsam, tanımlama ve yaklaşım farklılıklarının olması ve bunların sık sık değiştirilmesi, gelir dağılımı sonuçlarının kesin olarak araştırılmasını engellemektedir (Işığıçok, 1998).

TÜİK örneklemesinin uygulandığı anketlerden elde edilen gelirler, Türkiye toplumunun tümü için genelleştirildiğinde, gelirler yoluyla hesaplanan “kullanılabilir milli gelir” toplamının çok altında çıkmaktadır. Bu uyumsuzluğu doğuran en büyük etken, “kar, faiz, rant” öğelerinin eksik beyan edilmesidir (Boratav, 2006).

Çizelge 1. Gelir Dağılımı ve Eksik Beyan

Yıllar	Gelir Dağılımı	Gelire Göre GSMH	Fark	Eksik Beyan (%)
2003	180	274	94	34,4
2004	218	327	109	33,3
2005	255	368	113	30,7

Kaynak: Sönmez, M. (2006), **Web:** http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=9082

Eksik beyan oranının % 30’un üzerinde oluşu, kayıtdışı ekonominin varlığının gelir dağılımı bulgularının istatistiki güvenilirliğini ciddi ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin Lorenz eğrileri ve Gini katsayısı yardımıyla belirlenmesi ve hesaplanması mümkün olmakla birlikte her iki ölçüm yolu da gelir dağılımındaki adaletsizlikleri bütünüyle yansıtmayabilir. Ampirik veriler olmamakla birlikte toplumu oluşturan bireylerin tatil için seçtikleri yerler, kaldıkları oteller, giyim ihtiyaçlarını karşıladıkları malların markaları ve benzeri farklılıklar gelir dağılımındaki eşitsizlikleri yansıtabilir. Ya

da Gini katsayısının sıfıra yakın olması gelir dağılımındaki adaletsizliğin az olduğunu göstermesine rağmen, paylaşılacak gelirin yetersiz olduğu bölgede aynı katsayı yine düşük çıkacaktır (Doğan, 2007. s.18).

Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı ile ölçülen gelir eşitsizliklerine başka açılardan da eleştirel olarak yaklaşılabilir. Örneğin aynı nüfus diliminde bulunan bireylerin marjinalist bir yaklaşımla değerlendirilmeleri halinde elde ettikleri sonuncu birim gelire affettikleri önem birbirinden farklılık gösterebilir. Oysa Lorenz eğrisi ya da Gini katsayısı yöntemlerini kullanarak bu farklılığı ölçmenin olanağı bulunmamaktadır (Doğan, 2007, s.18).

2.2.2.2. Gelir Dağılımı Ölçüm Sonuçları

Türkiye’de gelir dağılımı ile ilgili ilk çalışma 1963 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılmıştır. Çalışma gelir beyanlarına dayandırılmıştır. Bu çalışmadan sonra 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü’nün çalışması gelmektedir. Bu çalışmaları, D.P.T.’nin girişimi ile 1973 yılında aynı enstitünün “*Türkiye’nin Nüfus Yapısı ve Sorunları*” konusunda Türkiye genelinde örnekleme niteliğindeki çalışma izlemiştir. Bir sonraki çalışma, 1987 yılında D.İ.E. tarafından “*Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi*” esas alınarak yapılmıştır. 1994 yılında “*Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri*” kullanılarak bir çalışma daha yapılmıştır. 2002-2005 yılları arasında da gelir dağılımı istatistikleri hanehalkı bütçe araştırmasından üretilmiştir.

Tüm bu çalışmalar gerek kapsam gerekse yöntem açısından farklılıklar içermektedir. 2006 yılından itibaren Avrupa Birliği ile uyum çerçevesinde, gelir dağılımı yanında yaşam koşulları, gelire dayalı göreceli yoksulluk ve sosyal dışlanma konularında bilgi derlemek üzere “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” isimli yeni bir çalışma başlatılmıştır.

Bu araştırma ile birlikte TÜİK ilk kez, “eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelir dağılımı”na ilişkin istatistikler üretmeye başlamıştır. Eşdeğer kullanılabilir gelir dağılımında bireysel refah ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla,

hesaplamalarda hanehalkının toplam geliri kadar hane içindeki fert sayısı da önem taşımakta, hanehalkının toplam kullanılabilir geliri, hanedeki fert sayısı dikkate alınarak bireysel gelire dönüştürülmektedir. Doğru karşılaştırma yapabilmek için de eşdeğerlik ölçeği kullanılarak, her bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetişkine eşdeğer olduğu tespit edilmektedir (TÜİK, 2009).

Bu hesaplamada, hanelerin yetişkin çocuk bileşimlerindeki farklılıkları dikkate almak gerekmektedir. Çünkü, bilimsel olarak çocuklar yetişkinlere göre daha az tüketmektedirler. Buna göre, eşdeğerlik ölçeği olarak adlandırılan katsayılar kullanılarak her bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetişkine (eşdeğer fert sayısına) denk olduğu hesaplanmaktadır. Hanehalkı toplam yıllık kullanılabilir geliri hanehalkının eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünerek, o hanehalkı için eşdeğer fert başına düşen diğer ifadeyle *eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri* hesaplanmaktadır (TÜİK, 2009).

Çizelge 2. Çeşitli Araştırmalarda Gelir Gruplarının % 20'lik Dilimlere Göre Karşılaştırılması

Gelir grupları	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994	2002	2003	2004	2005
1. % 20 En düşük	4,5	3,0	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9	5,3	6,0	6,0	6,1
2. % 20	8,5	7,0	8,0	7,4	7,0	8,4	9,6	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1
3. % 20	11,5	10,0	12,5	13,0	12,6	12,6	14,0	12,6	14,0	14,5	15,2	15,8
4. % 20	18,5	20,0	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19,0	20,8	20,9	21,9	22,6
5. % 20 En yüksek	57,0	60,0	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3	46,2	44,4
Gini	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38

Kaynak: Dokuzuncu Kalkınma Planı / Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Gelir dağılımı, Gini katsayılarına göre yorumlandığında 1963'ten (0,55) 1968'e (0,56) kısmi bir kötüleşme olmuştur. Toplam gelirden en düşük pay

alan ilk % 20'lik kesimin geliri, 1968 yılında 1963'teki % 4,5'lük orandan % 3,0'a düşmüştür. 1978 yılında ise hem en yüksek gelir grubu olan 5. % 20'lik kesimin, hem de en düşük gelir grubu olan ilk % 20'lik kesimin gelirinde bir azalma vardır ve Gini katsayısı 1973 ile aynı düzeyde (0,51) kalır. Sonraki yıllarda ise sürekli bir iyileşme göstererek 1987'de 0,43'e kadar düşmüştür. Ancak 1994 yılına gelindiğinde gelir dağılımında ciddi bir bozulma meydana gelmiştir. 1994 yılına ait gelir dağılımı verilerinin önceki ve sonraki yıllarla karşılaştırması yapılırken bu yılın ekonomik kriz yılı olduğu unutulmamalıdır. 1994 yılında 3. % 20'lik kesimin (orta gelirliilerin) gelirden aldığı payda düşüş de dikkati çekmektedir. 2002 yılında 1994 kriz yılındaki 0,49'lük Gini katsayısının 0,44'e düştüğü görülür. Her ne kadar 2002 yılının 2001 yılındaki ekonomik krizden etkilendiği ve yüksek gelir grubunu oluşturan beyaz yakalıların reel gelirlerindeki gerilemenin gelir eşitsizliğindeki düşüşü büyük ölçüde açıkladığı söylene de (Levent, 2003) benzer değişim, 2003 ve 2005 yılı gelir dağılımı ölçüm sonuçlarında da gözlemlenebilir. 2003 yılında en zengin 5. Dilimin gelirden aldığı pay 2002'deki % 50,1'lik seviyeden % 48,3'e düşmüş ayrıca, en düşük gelir diliminin aldığı % 20'lik pay ise % 6'ya çıkmıştır.

Çizelge 3. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirine (Eşdeğer Fert Başına Düşen Gelir) Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar, 2006-2007

Yüzde 20'lik fert grupları	Türkiye		Kent		Kır	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
En düşük % 20 (*)	5,1	5,8	5,5	6,2	5,6	6,4
2. % 20	9,9	10,6	10,3	11,0	10,2	11,1
3. % 20	14,8	15,2	15,0	15,3	15,3	16,0
4. % 20	21,9	21,5	21,8	21,2	22,6	22,3
En yüksek % 20	48,4	46,9	47,5	46,2	46,3	44,2
Gini katsayısı	0,43	0,41	0,42	0,39	0,41	0,38
Son % 20 / İlk % 20	9,5	8,1	8,6	7,5	8,3	6,9

(*) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "ilk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Kaynak: TÜİK 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi

2005 yılında 0,38'e inen Gini katsayısı, 2006'da 0,43'e çıkmış, önemli bir bozulma yaşamıştır. Eğilmez'e göre bunun altında yatan temel neden, 2001 krizinin gelir dağılımı üzerinde yarattığı düzeltici etkinin kaybolmaya başlamasıdır. (Eğilmez, 2009) Gini katsayısı 2007'de ise 0,41'e inmiştir.

Eşitsizliği azaltmanın tek sürdürülebilir yolu, temeldeki esas neden olan ücretler ve sermaye gelirleri arasındaki farkın açılmasını durdurmaktadır (OECD, 2008, s.3). Fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine bozulduğunda, sektörel gelir dağılımı tarım aleyhine, bölgesel gelir dağılımı tarım bölgeleri aleyhine, kişisel gelir dağılımının da alt gelir grupları aleyhine değişmesi beklenmektedir. Dolayısıyla, gelir dağılımını daha adil hale getirecek politikaların bu bağlantıları dikkate alması gerekir (DPT, s. 19).

Çizelge 4. Gelir Türlerine Göre Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirlerinin Oransal Dağılımı (%)

	1987 (1)	1994 (2)	2002 (3)	2004 (4)	2005 (5)	2006 (6)	2007 (7)
Toplam	100	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Maaş ve ücret	24,1	23,7	35,8	38,7	39,2	40,8	39,7
Yevmiye		4,6	2,9	3,5	3,3	3,7	4,0
Müteşebbis	51,5	42,4	34,5	31,8	28,8	24,2	23,2
Mülk geliri	13,6	19,3	9,3	4,9	5,6	9,2	11,1
Gayrimenkul	11,8	11,6	4,4	2,7	2,9	3,1	4,1
Menkul kıymet	1,8	7,7	4,9	2,2	2,7	6,1	7,0
Transfer	10,8	10,0	17,5	21,2	23,0	22,2	19,7

Kaynaklar: DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketi, DİE 2002 Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketi, TÜİK 2005 Gelir Dağılımı Sonuçları Haber Bülteni, 25 Aralık 2006, sayı: 207,(erişim: www.tuik.gov.tr), TÜİK 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi Sonuçları

Çizelge 4'de belirtilen, gelir türlerine göre hanehalkı kullanılabilir gelirinin toplam gelir içindeki oranlarına bakıldığında, maaş ve ücret gelirlerinin 1994'deki ufak düşüşten sonra 2002'den itibaren arttığı ancak

2007 itibariyle yine bir azalma olduğu gör÷lmektedir. Buna karşılık işveren ve kendi hesabına çalışanların gelirleri düşmektedir.

Ancak, Çizelge 5'e bakıldığında, gelire göre hesaplanan GSYH içindeki işgücü ödemeleri ile anket yöntemiyle elde edilen maaş, ücret ve yevmiye (işgücü ödemeleri) gelirlerinin birbirini tutmadığı gör÷lmektedir. Gelire göre GSYH verileri baz alındığında işgücü ödemelerinin payının 1994 yılına oranla 2006'ya gelindiğine yalnızca % 0,7 oranında bir artış gösterdiği gör÷lmektedir. Oysa anket yoluyla elde edilen işgücü ödemelerine bakıldığında % 16,3 oranında bir artış olduğu görülür. Gelire göre GSYH oranları baz alındığında, 1994'den 2006'ya dek ücretlilerin toplam istihdamdaki payının % 17,9 oranında artmasına karşın bu kesimin gelirlerinde yalnızca % 0,7'lik bir artış olduğu gör÷lmektedir. Yani ücretlilerin toplam gelirden aldıkları pay büyük oranda erimiştir. Buna karşın anket yoluyla elde edilen işgücü ödemelerinde 1994'den 2006'ya kadar olan artış (%16,3) ile ücretlilerin istihdamdaki paylarındaki artış arasında yalnızca % 1,6 oranında bir fark gör÷lmektedir. Gelirin fonksiyonel dağılımında göze çarpan en önemli eğilim, ücret geliri elde edenlerin toplam istihdam içindeki payının artmasına karşın, GSYİH içindeki payının gerilemesidir. 1990'da, toplam istihdam içinde yüzde 39 olan ücretlilerin (ücret, maaş ve yevmiye geliri elde edenler) oranı, 2003 yılında yüzde 50.6'ya ulaşmış, ancak GSYİH içindeki payları yüzde 26'ya gerilemiştir (Çelik, 2004, s.74).

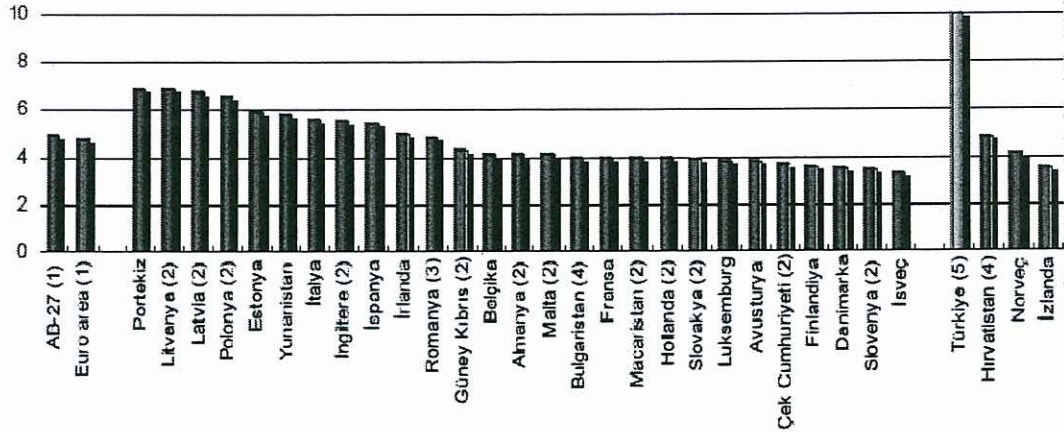
Çizelge 5. İşgücü Ödemelerinin Toplam Gelire ve İşgücünün Toplam İstihdama Oranı

Yıllar	Gelire göre GSYH içinde işgücü ödemelerinin payı (%)	Anket yoluyla elde edilen işgücü ödemelerinin payı (maaş, ücret ve yevmiye)	İşgücünün Toplam İstihdama Oranı
1994	25,5	28,2	40,9% (1)
2002	26,7	38,7	49,8% (2)
2004	26,3	42,2	50,9% (DPT)
2005	26,6	42,5	49,3 % (TÜİK)
2006	26,2	44,5	58,8 (TÜİK)

Kaynaklar: Çelik, "Çalışma ve Toplum, s.73-74, DPT 9. Kalkınma Planı, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.36, TÜİK, (2008) Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

Çizelge 4'de görüldüğü gibi, mülk gelirlerinin 1994 yılında 1987'ye göre artış gösterdiği ancak 2002'den itibaren önemli oranda azaldığı görülür. 1987'de % 1,8 oranındaki menkul kıymet geliri ise, 1994'de % 7,7'ye çıkmıştır, 2002'den itibaren azalmış ancak 2005'de yeniden artış eğilimine girmiştir. 2002'de Gayrimenkul gelirlerinde ise 2002'de görülen önemli düşüştü sonra, 2006 itibarıyla başlayan bir artış görülür. Transfer gelirlerinde 2002 yılında meydana gelen artış ise, büyük ölçüde devletten yapılan transferler şeklinde gerçekleşmiştir ve en büyük nedeni de emekli sayısındaki önemli orandaki artıştır (Uzunhasanoğulları, 2006, s.6).

Türkiye'deki gelir dağılımı eşitsizliği AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında dikkati çeken bir özellik de "Piyasa Gelir Dağılımı" olarak adlandırılan devletin müdahalesi öncesinde piyasada oluşan gelir dağılımı eşitsizliği açısından Türkiye'nin AB ülkeleri ile hemen hemen aynı seviyede olduğudur. Türkiye'deki temel problem piyasa gelir dağılımından sonra etkin bir vergi, transfer politikasının işlememesidir. Bu nedenle Türkiye'de piyasa gelir dağılımı ile nihai gelir dağılımı arasında gereken müdahale yapılamamakta ve nihai gelir dağılımı Avrupa ülkelerine oranla eşitlikten uzak kalmaktadır (DPT, 2009, s. 20).

Şekil. 2. Ükelere Göre Bireysel Eşdeğer Gelir Dağılımı Eşitsizliği (2005)

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, TÜSİAD – Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, Aralık 2008

Türkiye'nin gelir dağılımı açısından böylesi bir konumda olmasının en önemli nedenlerinden biri 1980'lerden sonra benimsenen iktisat politikalarıdır. O dönemden itibaren ihracata dayalı bir kalkınma anlayışının benimsenmesi ve 1990'ların sonuna kadar borçlanmanın olağan bir kamu geliri olarak kabul edilmesi gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ivme kazanmasına yol açmıştır. Söz konusu model çerçevesinde ihraç edilebilecek mal fazlası yaratabilmek için iç talebin, ücret ve maaşların uzunca bir süre baskılanması, aynı amaç doğrultusunda enflasyonun bir araç olarak kullanılması zamanla gelir dağılımını önemli ölçüde bozmuştur (Doğan ve Tek, 2007, s.94-95).

Türkiye'nin 1980'den sonra uyguladığı ekonomi politikaları "dört yönüyle" gelir bölüşümüne giderek daha eşitlikten uzak bir özellik kazandırmıştır. Yönlerden biri, üretim etmenlerini "fiyatlama sürecidir." 1980 sonrasında uygulandığı gibi, ücret ve faiz serbest piyasa koşullarında saptanmış ve bu durum sermaye gelirlerini görece olarak artırmıştır. İkinci nokta "kamu hizmetleri" ile ilgilidir. Uygulanan politika, devletin ekonomideki yerini olabildiğinde azaltmayı amaçlamış, devletin eğitim, sağlık toplu taşıma ve konut başta olmak üzere temel gereksinimlerin karşılanmasında ya çok yetersiz kalması ya da bu alanlardan tamamen çekilmesi, bireyler eğitim ve

sağlıksız kalınca “düşük gelir ve yoksulluk” kısırdöngüsüne girmiştir. Üçüncüsü, iç pazarın yabancı ürünlere açılması ve buna koşut olarak devletin tarımsal desteklemeden elini çekmesidir. İç pazarın açılması, ilkel teknoloji ve küçük ölçekli üretim birimlerinin yabancı ürünler karşısında rekabet etmesini önüyor, destekleme yokluğu da tarımsal geliri azaltıyor. Dördüncüsü kullanılan üretim teknolojisinin dönüştürülmesi sorunudur. Yüksek katma değer yaratmada, teknolojik yenilik büyük önem taşıırken Türkiye’de AR-GE ve teknolojik yenilik süreçlerinin yeterince geliştirilmemesi ve bunun yerine “ucuz işçiliğe” dayalı dış satım politikası izlenmesi gelir düzeyini olumsuz etkilemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007, Türkiye Ekonomisi, s.539).

1980’den sonra faiz hadlerinin serbest bırakılması faiz hadlerinin artışına neden olmuştur. Bu dönemde faizlerin yükselmesinde, kamu kesimi açıklarının iç borçlanmaya gidilerek karşılanması etkisi büyük olmuştur. Bu durum, kar-faiz-rant gelir grubu denilen kesimin milli gelirdeki payını artırdığı gibi, üretken sermaye tasarruflarının yatırımlara akması yerine rantlara yönelmiş olmasıdır. Bu nedenle sabit sermaye yatırımları düşmüş dolayısıyla yeni istihdam olanakları daralma göstermiştir. Sonuç olarak 1980 sonrası izlenen ekonomik politikaların gelir dağılımının daha da bozulması yönünde önemli ölçüde etkisi olmuştur (Güçlü ve Bilen, 1995, s.168).

2.2.2.3. Eğitim Harcamalarının Seyri

Kapitalist sistem, 1929’da doruğa ulaşan ve talep yetersizliğinden kaynaklanan krizini, 1930’lardan itibaren serbest piyasa ekonomisinden devletin sosyal harcama yaptığı ekonomik sisteme geçerek, savaş ekonomileri ve Keynesyen politikalarla 1970’lere kadar geçici olarak çözdü. Ancak, 1970’lere gelindiğinde kâr/verimlilik düşüşleri, enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi açıkları, stok maliyetlerinin artması ve rekabetten kaynaklanan yeni bir krize girdi. Krizden kurtulmak için 1980’lerde başlatılan

“yeniden yapılanma” ve “yapısal uyum politikaları”, neo-liberal ekonomi politikaları olarak ortaya çıktı. Krize karşı, sermayenin “yeniden yapılanma sürecini” hızlandıracak politikaların ana eksenini, piyasa ekonomisinin tartışılmazlığı oluşturmaktaydı. Neo-liberalizmin piyasa temelli “yeniden yapılanma” politikaları küresel ölçekte merkez kapitalist ülkeler tarafından hayata geçirilirken, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerin, yeni yapılanan dünya kapitalizmine eklenme programlarına “yapısal uyum politikaları” denildi. Yapısal uyum politikaları, ekonomik kriz içinde olan, dış krediye muhtaç bir dizi ülkede Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gözetiminde yaşama geçirilmeye başlandı (Eğitim Emekçileri Sendikası [Eğitim-Sen], 2005).

Türkiye’de sosyal harcamalara ve bunların içinde hem iktisadi ve sosyal kalkınma hem de gelir dağılımını etkileme yönüyle eğitim harcamalarına bütçeden ayrılan paylara bakıldığında ekonomik krizler ve yapısal uyum programlarının etkisini görmek mümkündür. Yapısal uyum politikalarının eğitim açısından temel yöneliminde, özellikle üniversite eğitiminin bireysel getirisinin toplumsal getirisinden daha fazla olduğu yönünde bir vurgu belirleyici olurken, bu vurguyu tamamlayan öneriler ise, üniversite eğitimi talep eden kesimin bu hizmetin karşılığını ödemesi, devletin bu alandan çekilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu vurgular sadece teorik bir çerçeve olmasının ötesinde, az gelişmiş ülkelere açılan yapısal uyum kredilerinin verilip verilmemesi için temel öneme sahip kriter olmuştur (Ercan, 2006).

IMF kısıtı altındaki bütçesel uygulamanın genel felsefesini ve bütçenin milli gelir üzerindeki etkisini şöyle yorumlamak olasıdır. Bütçe, bir yandan enflasyonun denetlenmesi, diğer yandan da borç faiz yükünün karşılanması için şiddetle baskılama aracı olarak kullanılmıştır. (Balseven ve Önder, 2009, s.101) Maliye politikasının temel hedefi, tasarruf ve mali disiplin politikasıyla

birincil fazla oluşturmak olmuştur (Karaarslan, 2009, s. 47). 4 Kamu harcamaları içinde faiz harcamalarının payı giderek yükselirken, eğitim ve sağlık harcamalarının payı giderek gerilemektedir. 1990'da eğitim harcamalarına ayrılan pay, toplam harcamaların % 18,8'i iken, 2000 başında bu oran % 11,2'ye gerilemiş durumdadır. Kamu yatırımlarının iç borç servis yükü karşısında bu şekilde gerilemesi 1990'lı yılların en vahim sonucudur (Voyvoda ve, Yeldan, 2002, s.1).

Çizelge 6. Yıllar İtibariyle Çeşitli Bütçe Büyüklüklerinin GSMH'ye Oranları

Yıllar	Bütçe Reel Harcamaları	Bütçe Gelirleri	Birincil Denge	Faiz	Faiz dahil Harcamalar	Nihai denge
1975-79	48,76	17,10	-1,6	0,49	19,25	-2,15
1980-84	16,86	15,50	-1,3	1,17	18,03	-2,53
1985-89	13,40	13,60	0,2	3,00	16,40	-2,80
1990-94	16,46	16,70	0,2	5,00	21,46	-4,76
1995-99	18,10	20,44	2,3	10,04	28,14	-7,70
2000	20,90	26,60	5,7	16,30	37,20	-10,30
2001	22,40	29,20	6,8	23,30	45,70	-16,50
2002	23,40	28,10	4,7	19,10	42,50	-14,40
2003	22,97	28,42	5,4	18,45	41,42	-13,00
2004	20,12	28,00	7,8	15,73	35,85	-7,85
2005	20,59	28,86	8,2	11,73	32,32	-6,06
2006	23,30	30,60	7,7	8,20	31,20	-0,50
2007	23,80	29,80	5,7	7,60	31,40	-1,60
2008	23,20	28,50	5,3	7,80	31,00	-2,70
2009	22,70	27,90	5,3	6,30	29,00	-1,10
2010	21,90	27,20	5,3	5,50	27,40	-0,20

Kaynak: Balseven, Önder (2009). Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm, s. 100.

2000-2010 döneminde reel harcamaların milli gelir oranında büyük bir değişim izlenmezken, aynı dönemde toplam harcamaların milli gelire oranında önce yükseliş, sonraları ise düşüş görülmektedir. Genel bir

⁴ Birincil fazla: Bütçe gelirlerinin faiz ödemeleri dışındaki bütçe giderlerinden fazla olması, diğer bir deyişle faiz dışı denge pozitif olması durumu.

yaklaşım, tüm zaman boyunca faiz dışı harcamaların milli gelire oranında fazla bir değişiklik görülmezken, faiz dahil toplam harcamalar, faiz yüküne bağlı olarak, ciddi yükseliş göstermektedir. Başka bir ifade ile toplam harcamaların seyri, faiz artışına bağlı olmuştur (Balseven ve Önder, 2009, s:100).

Sosyal harcamaların bütçe içindeki paylarının giderek azalması, artan borç yükü ve faiz ödemelerinin bir sonucudur. Bu anlamda sosyal harcamalardaki değişimler kamunun ekonomik alandaki rolünün daraltılması ve borçlanmanın sürdürülebilirliğini sağlamak için hedeflenen faiz dışı fazla verme çabalarının bir ürünüdür (Doğan, 2007, s.73). Yüksek faiz ödemeleri ve savunma harcamaları, personel giderleri gibi zorunlu harcamalar dikkate alındığında bütçe esnekliğinin kalmadığı görülmektedir. Böyle bir yapı içerisinde birincil fazla yaratmak amacıyla kamu harcamalarında tasarruf sağlanması, bütçede yer alan sosyal harcamaların kısılmasıyla sağlanmıştır. Bu uygulamayla zaten yetersiz olan eğitim ve sağlık hizmetleri durma noktasına gelmiştir (Ortaç, 2003, s.243). Kamu harcamaları içerisinde faiz yükünün artması, bir taraftan toplanan vergi gelirlerinin etkin kullanımını engellemiş, diğer taraftan da kamu kesimi borçlanma gereğinin yükselmesine yol açarak, topluma sunulan kamusal mal ve hizmetlerdeki gerilemenin en önemli nedenlerinden birini oluşturmuştur (Yüce, 2001, s.19). Bunun anlamı yine Türkiye birçok gelişmekte olan ülke ekonomisinde görüldüğü gibi, ülke ekonomisinde öncelikle sosyal harcamaların, yatırımların azaltılmasıdır. (Yentürk, 2005)

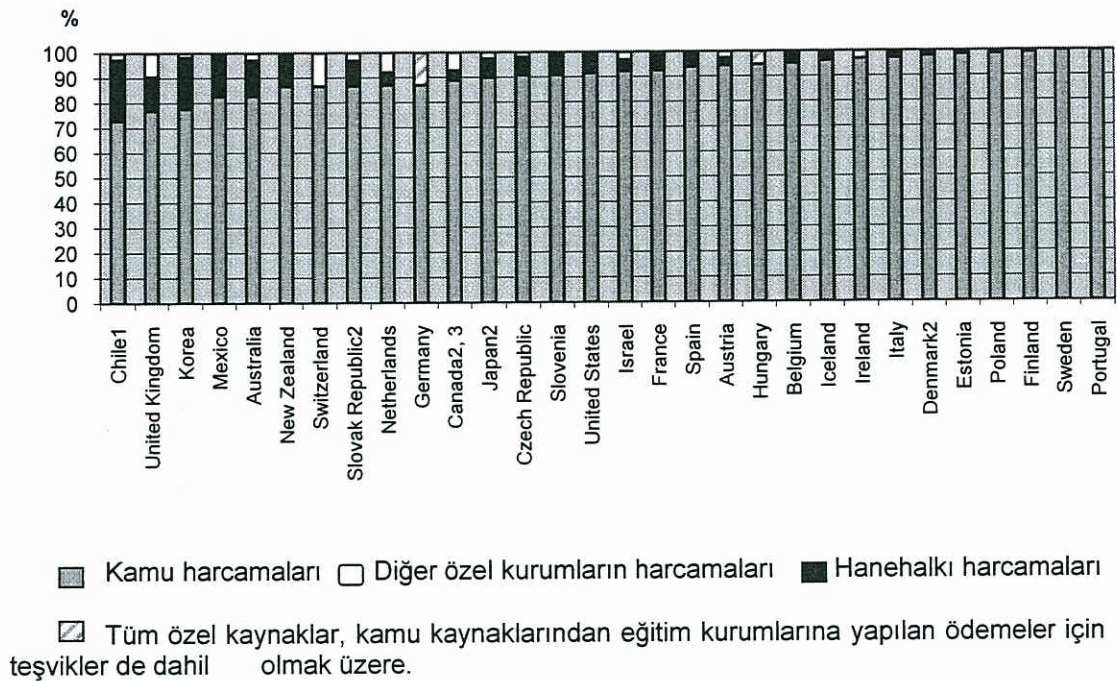
Çizelge 7. Eğitim Bütçesinin Konsolide Bütçeye ve GSYH'ye Oranı

Yıl	MEB Bütçesi	GSYH'ye Oranı (%)	Konsolide Bütçeye Oranı (%)	YÖK + Üniversite Bütçeleri	MEB+ YÖK+ ve Üniversite Bütçeleri Toplamı	GSYH'ye oranı %	Konsolide Bütçeye Oranı %
1997	510.063.600	1,74	8,02	202.352.4	706.763.450	2,4	11,2
1998	1.243.108.000	1,77	8,41	422.656.9	1.635.534.699	2,4	11,3
1999	2.131.808.500	2,04	7,82	676.899.8	2.808.708.315	2,7%	10,3
2000	3.350.330.000	2,01	7,15	1.054.610.7	4.396.874.700	2,6	9,4
2001	4.046.305.625	1,68	8,34	1.364.901.5	5.411.216.175	2,3	11,2
2002	7.460.991.000	2,13	7,60	2.495.967.7	9.956.958.700	2,8	10,1
2003	10.179.997.000	2,24	6,91	3.346.669.0	13.588.605.000	3	9,2
2004	12.854.642.000	2,30	8,53	3.689.754.7	16.748.712.670	3	11,0
2005	14.882.259.500	2,29	9,53	5.218.465.0	20.100.726.500	3,1	12,9
Yıl	MEB Bütçesi	GSYH'ye Oranı (%)	Merkezi Yönetim Bütçesinin	YÖK + Üniversite Bütçeleri	MEB+YÖK+Ün iversite Bütçeleri	GSYH'ye oranı %	Merkezi Yönetim Bütçesine
2006	16.568.145.500	2,18	9,47	5.846.822.761	22.414.968.261	3,0	12,8
2007	21.355.634.000	2,49	10,42	6.586.692.000	27.942.326.000	3,3	13,6
2008	22.915.565.000	2,41	10,30	7.318.284.650	30.233.849.650	3,0	13,6
2009	28.237.412.000	2,95	10,64	8.772.719.225	36.656.415.200	3,9	14,0
2010	28.237.412.000	2,74	9,8	9.355.457.6	37.592.869.600	3,7	13,0

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2009-2010, Bütçe; ss. 151-152'den yararlanarak hazırlanmıştır.

Eğitim, sağlık ve personel harcamalarına yansıyan bu durum, gelir dağılımını ücretliler aleyhine çevirmektedir. Eğitime ayrılan kamu kaynaklarının azlığı, eğitim finansmanının hane halkına düşen payını artırmakta, bu da gelir bölüşümünde en alt dilimdekilerin kaliteli eğitim hakkına erişememesine veya erişmek için başka harcama kalemlerini kısmalarına yol açmaktadır. Bu durum da yaşam standartlarının düşmesine ve yoksulluğun yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

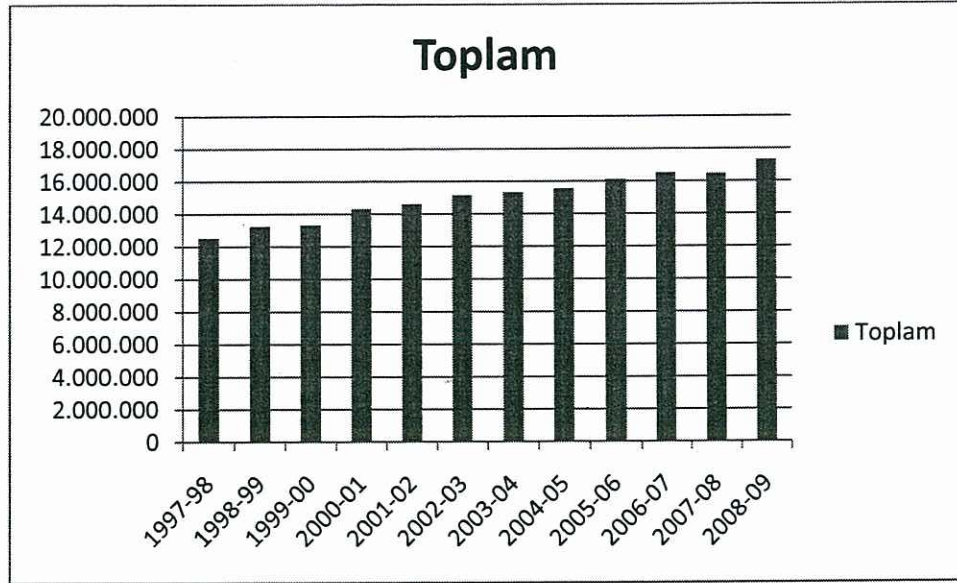
Çizelge 7’de, Eğitim harcamalarının GSYH’ye oranlarına bakıldığında 1999’da % 0,3’lük bir artış görülmektedir. 1999 yılı, zorunlu temel eğitimin 8 yıla çıkarıldığı yıldır ve eğitim döneminin uzaması ve Dünya Bankası destekli proje, bütçedeki artışa neden olmuştur. Ancak konsolide bütçe harcamaları içinde eğitim harcamalarının payı aynı dönem için artış yerine azalış göstermektedir. Bu gelişmenin nedeni GSMH içerisinde Konsolide Bütçe Harcamalarının artış göstermesidir. (Karaarslan, 2009, s. 47)

Şekil 3. İlk ve Ortaöğretimde Finansman Kaynağına Göre Eğitim Harcamaları (2006)

Kaynak: OECD Education at Glance, 2009

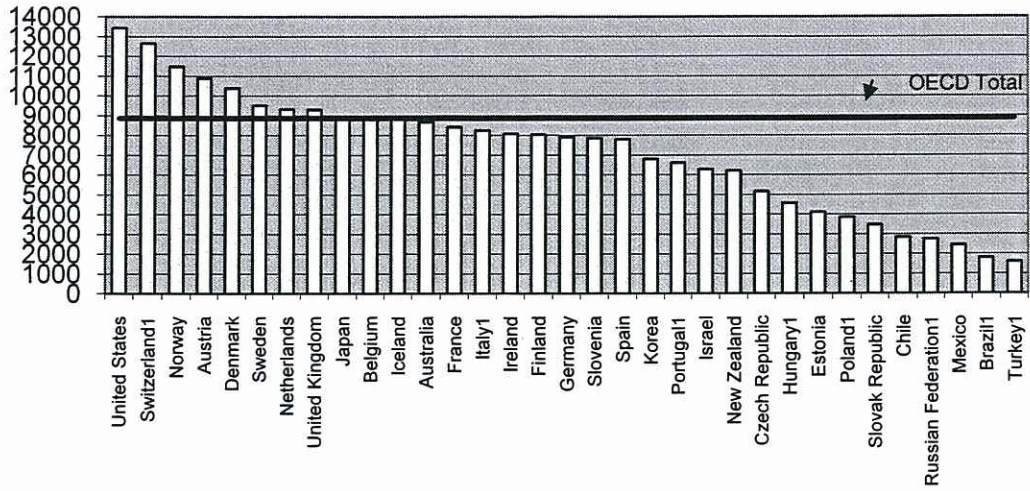
Türkiye’de eğitim sistemi ağırlıklı olarak devlet okullarına dayanmaktadır. İlk ve ortaöğretim seviyesindeki okullar içerisinde özel okulların payı % 1 civarındadır. Bu nedenle, eğitimin kalitesi için devletin eğitim için ayıracağı pay büyük önem arz etmektedir. (Günöz, 2007, s.13) Şekil 3’de görüldüğü gibi OECD ülkelerinde eğitime yapılan harcamaların çok önemli bir bölümünün kamu tarafından finanse edildiği görülmektedir.

Şekil 4. Yıllara Göre Öğrenci Sayıları (İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Toplamı)

Kaynak: TÜİK, (2009), İstatistiki Göstergeler, (1923-2007), MEB (2010) Örgün Eğitim İstatistikleri (2009-2010)'dan yararlanarak hazırlanmıştır.

Ülkemizde 1923 yılında 361.500, 1999 yılında 9.085.000; 2009 itibariyle ise 17.304.912 öğrenci öğrenim görmektedir. OECD'nin yalnızca kamu harcamalarını baz alan çalışmasında (Şekil 5) Türkiye için öğrenci başına eğitim harcamalarının OECD ortalamalarının oldukça altında kaldığı görülebilir. Gerek Türkiye'nin genç nüfusunun bu ülkelerle karşılaştırıldığında çok yüksek olması gerekse toplam gelir düzeyinin söz konusu ülkelerin çok altında olması nedeniyle dersane ve öğrenci başına mutlak harcama düzeyleri eğitimde kalite farklılaşmasına yol açacak düzeydedir (Yılmaz, 2007, s.196).

- * İlköğretimden başlayarak yükseköğretim dahil.
- * Yalnızca kamu harcamaları. Ülkeler bazında öğrenci başına eğitim kurumlarına harcama azalan düzende sıralanır.
- * Satın alma gücü paritesine göre düzeltilmiş.

Şekil 5. Öğrenci Başına Kamu Eğitim Harcamaları (2006)

Kaynak: OECD (2009) (www.oecd.org/edu/eag2009).

En genel anlamda ekonomik tasnif, kamu harcamalarının ekonomik etkilerine göre ayırma tabi tutulmasıdır (Özbaran, 2004, s.116). Eğitim harcamalarının ekonomik sınıflandırmaya göre dağılımı, harcamaların hangi alanlarda yoğunlaştığının görülmesi açısından önemlidir. Bu yönüyle MEB bütçesine bakıldığında harcamaların personel giderleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Toplam MEB bütçe kaynaklarının % 80'den fazlası personel giderlerine harcanmakta, bu da eğitim harcamalarında yatırım ve bakım onarım harcamalarının azalmasına ve eğitim kalitesinde düşüşe neden olmaktadır.

Çizelge 8. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre MEB Bütçesi (TL)

Eko Kod	Ödenek Türü	2006 (1)	2007 (2)	2008 (3)	2009 (4)	2010 (5)
01	Personel Giderleri	10.801.817.500	13.488.829.000	15.681.509	18.488.279.548	19.984.011.000
02	SGK Prim Giderleri	1.394.295.000	3.165.296.000	1.887.488	2.131.919.452	3.405.144.000
03	Mal ve Hizmet Alımları	1.462.090.000	1.198.203.000	2.818.138	2.867.398.000	2.145.023.000
04	Cari Transferler	1.564.165.000	1.907.203.000	1.974.657	772.306.000	901.107.000
05	Sermaye Giderleri	1.238.498.000	1.489.500.000	1.551.157	1.504.417.000	1.472.827.000
06	Sermaye Transferleri	107.280.000	106.100.000	271.400	266.000.000	329.300.000
07	Toplam	16.568.145.500	21.355.131.000	24.184.349	26.030.320.000	28.237.412.000

Kaynaklar:

- i) 2007 Yılı Bütçesine İlişkin Rapor, Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Bütçe ve Kesin Hesap Dairesi 2008 Yılı Bütçesine İlişkin Rapor, Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Bütçe ve Kesin Hesap Dairesi (2007 yılında "tedavi ve cenaze giderleri" "Sosyal Güvenlik Kurumuna Devlet Primi Giderleri" içerisinde yer almış, ancak 2008 yılında ise "tedavi ve cenaze giderleri" "Mal ve Hizmet Alım Giderleri" içerisinde yer almıştır.)
- ii) 2009 Kurumsal ve Mali Durum ve Beklentiler Raporu, Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Bütçe ve Kesin Hesap Dairesi
- iii) 2010 Yılı Bütçe Raporu Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Bütçe ve Kesin Hesap Dairesi (2009 yılı MEB bütçesinde yer alan "ilaç ve tedavi gider ödeneği = 980,507,000 TL ve tedavi yoluğu ödeneği = 30,047,400 TL 2010 yılı MEB bütçesinde, Mal ve Hizmet Alımları giderlerinde yer almayıp, Sosyal Güvenlik Kurumuna Devlet Primi Giderleri içerisinde yer almıştır.)
- iv) 2010 Yılı Bütçe Raporu, Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı

Eğitim harcamaları içerisinde personele yönelik harcamalar izlenen düşük ücret politikasının sonucu artmazken diğer taraftan da ğretmen sayısında artış gözlemlenmektedir. Ülkemizde 1923 yılında 12.200 ğretmen görev yapmakta iken 2004 yılında kamu kesiminde ğretmen sayısı 631.392 (Karaarslan, 2009, s.48), 2009 yılı itibariyle 800.008 olmuştur. (MEB, 2010) Bu iki gelişim birlikte değerlendirildiğinde eğitimde kişi başına personel harcamasının önemli ölçüde azaldığı gözlemlenmektedir (Karaarslan, 2009, s.48).

Çizelge 9. MEB Yatırımlarının Konsolide Bütçe Yatırımlarına Oranları

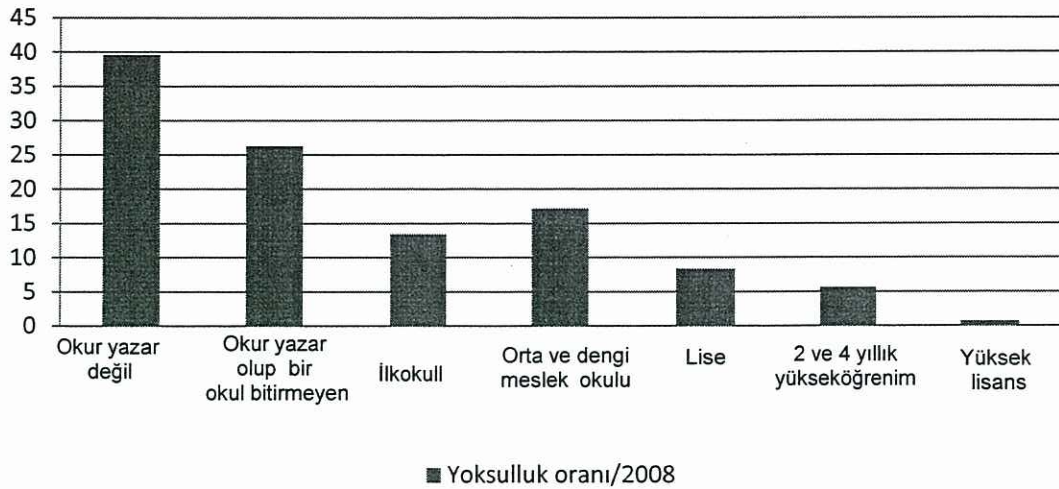
Yıl	Konsolide Bütçe Yatırım	MEB Yatırım	Konsolide Bütçe
	deneği	deneği	Yatırımlarından MEB
	(TL)	(TL)	(%)
1997	524 600 000	76 884 950	14,66
1998	999 975 000	373 262 000	37,33
1999	1 410 000 000	408 341 000	28,96
2000	2 352 000 000	666 782 000	28,35
2001	3 500 000 000	779 855 000	22,28
2002	5 736 000 000	1 281 690 000	22,34
2003	8 998 500 000	1 479 050 000	16,44
2004	7 368 361 000	1 244 150 000	16,89
2005	10 143 886 000	1 230 306 000	12,13
	Merkezi Yönetim Bütçe	MEB Yatırım	Konsolide Bütçe
	Yatırım deneği	deneği	Yatırımlarından MEB
2006	9 639 582 000	1 241 498 000	12,88
2007	9 341 637 000	1 490 000 000	15,95
2008	8 743 466 000	1 296 704 000	14,83
2009	13 226 540 740	1 506 188 195	11,38
2010	15 136 771 000	1 785 327 000	11,80

Kaynak: MEB (2010), Milli Eğitim İstatistikleri, rgn Eğitim (2009-2010), s.157

Konsolide bütçe yatırımları içinde eğitim yatırımlarının payı 1998'de en üst seviyeye çıkmış ancak 2010 yılında bu oranın üçte birinden de daha düşük bir seviyeye inmiştir. 1998'deki yükselişin nedeni söz konusu dönemde zorunlu temel eğitimin 8 yıla çıkarılması ve projenin Dünya Bankası tarafından sağlanan kredilerle gerçekleştirilen yatırımlar olmasıdır. Bu oran 1999'dan itibaren giderek genel olarak azalma eğilimi göstermiştir.

2.2.2.4. Eğitim Durumuna Göre Gelir ve Yoksulluk Oranları

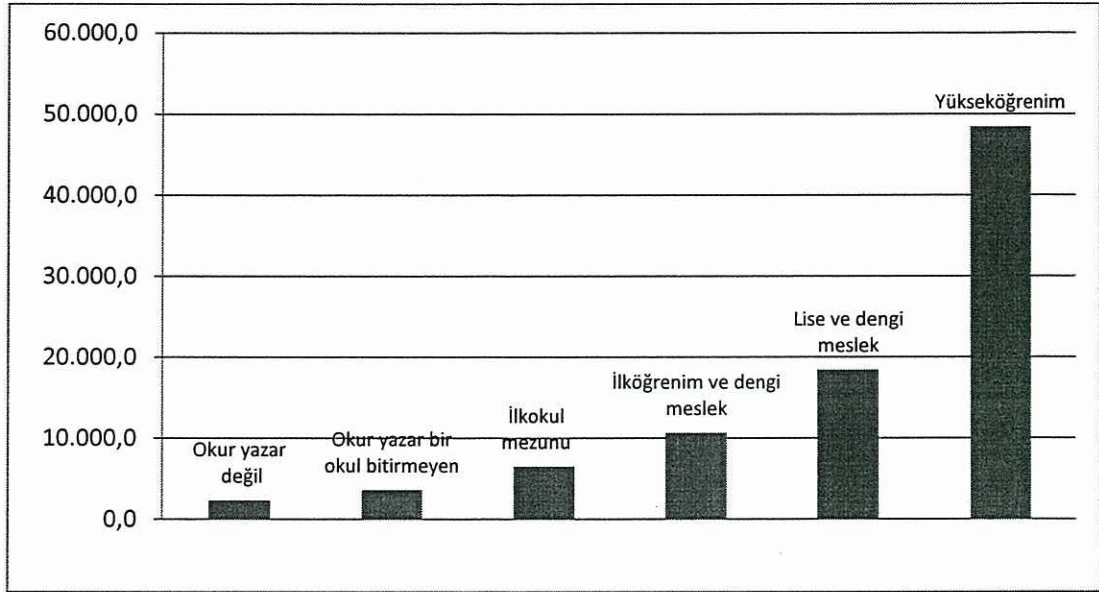
Şekil 6'de görüldüğü gibi, yoksulluk oranlarının eğitim basamaklarına göre değişimi, eğitim ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'de eğitim durumuna göre yoksulluk oranlarına bakıldığında, eğitim seviyeleri arttıkça yoksulluk oranlarındaki azalma görülmektedir.

Şekil 6. Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları (%)

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2009'dan yararlanarak hazırlanmıştır.

Şekil 7’de, eğitim basamaklarına göre yıllık kullanılabilir gelirlere bakıldığında eğitim seviyesi artışına koşut olarak kullanılabilir gelir oranlarındaki artış oldukça belirgindir. Kullanılabilir gelirden özellikle yükseköğrenim düzeyine geçişle birlikte önemli oranda artış görülür.

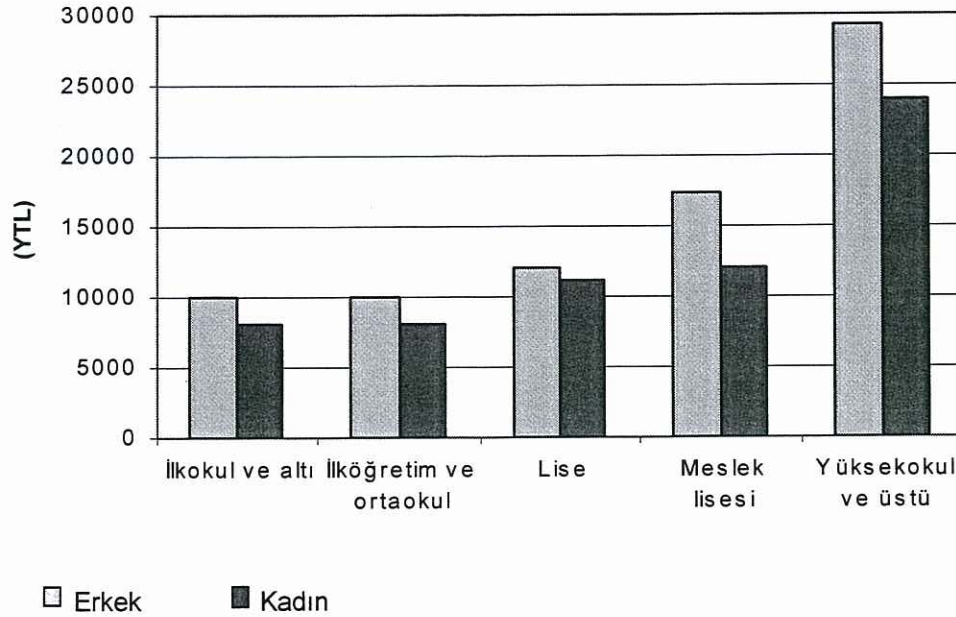

Şekil 7. Eğitim basamaklarına göre yıllık kullanılabilir gelir (2005)

Kaynak: 2008 TÜİK İstatistik Yıllığı verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 8’de görülen 2006 Kazanç Yapısı Anketi sonuçlarına göre, 2006 yılında, yıllık ortalama brüt kazanç 14 252 YTL’dir. Bu rakam, erkekler için 14 316 YTL, kadınlar için 14 036 YTL olarak tahmin edilmiştir. Anket sonuçları incelendiğinde, hem erkek, hem de kadın ücretli çalışanların kazançlarının eğitim durumu ile doğru orantılı olarak yükseldiği görülmektedir. Benzer durum, yaş grubu ve kıdem yılı için de geçerlidir. Eğitim durumuna göre en yüksek yıllık ortalama brüt kazancı erkeklerde 29 258 YTL ile, kadınlarda ise 23 899 YTL ile yükseköğrenim, üniversite ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlar elde etmektedir. Mesleki ayrıma göre brüt gelirlere bakıldığında ise nitelik gerektirmeyen işlerin en az gelir getiren işler olduğu görülür. Bu bakımdan eğitimin kazançlar üzerindeki getirisinin lise düzeyinden itibaren artış

gösterdiği ve yüksekokul ve üstü eğitim seviyesinin en önemli gelir artırıcı etkiye sahip olduğu değerlendirilebilir.

Şekil 8. Eğitime Göre Yıllık Brüt Kazançlar (2006)

Kaynak: TÜİK, Kazanç İstatistikleri (2006)

2.2.2.5. Gelir Eşitsizliğinin Eğitime Erişim Olanaklarına Etkisi

Var olan gelir eşitsizliğinin farklı gelir gruplarının eğitime erişim olanaklarına olan etkisi, eğitimin gelir eşitsizliği üzerine etkisini belirlemesi açısından önemlidir. Eğitim yatırımlarının gelir eşitsizliği üzerinde beklenen olumlu etkileri, varolan gelir eşitsizliğinin eğitime erişim olanaklarının dağılımına olan olumsuz etkileri nedeniyle kısıtlanabilir. Bu etkiler, eğitim olanaklarına erişim, eğitim kalitesi açısından okul türleri arasındaki farklılıklar ve eğitime ayrılan özel harcamaların akademik sınavlar üzerindeki etkisi açısından ele alınacaktır.

2.2.2.5.1. Okullaşma Oranları

Okullaşma oranları, eğitime erişim olanaklarının yaygınlaşmasını gösteren önemli bir ölçüttür. Türkiye’de özellikle Temel Eğitim Reformu’yla birlikte okullaşma oranlarında önemli bir ilerleme sağlanmıştır. Türkiye’de 1997-2008 arası okullaşma oranları incelendiğinde, Temel Eğitim Reformu’ndan bu yana hayata geçirilen politika ve uygulamalarla ilköğretime erişim oranının yükseltilmesinde kayda değer bir ilerleme sağlandığı gözlemlenmektedir. 1998’de ilköğretim basamağı için % 89,26 olan net okullaşma oranı 2009-10 yılında % 98,17 oranına ulaşmıştır.

Çizelge 10. Net Okullaşma Oranları

Yıllar	Toplam (%)			Erkek (%)			Kadın (%)		
	İlköğretim	Ort. Öğr.	Yük.Öğr.	İlk. Öğr.	Ort.Öğr.	Yük. Öğr.	İlköğretim	Ort. Öğr.	Yük.Öğr.
1998-99	89,26	38,87	10,76	94,48	42,34	11,81	83,79	35,22	9,67
1999-00	93,54	40,38	11,62	98,41	44,05	12,68	88,45	36,52	10,52
2000-01	95,28	43,95	12,27	99,58	48,49	13,12	90,79	39,18	11,38
2001-02	92,4	48,11	12,98	96,2	53,01	13,75	88,45	42,97	12,17
2002-03	90,98	50,57	14,65	94,49	55,72	15,73	87,34	45,16	13,53
2003-04	90,21	53,37	15,31	93,41	58,01	16,62	85,89	48,5	13,93
2004-05	89,66	54,87	16,6	92,58	59,05	18,03	86,63	50,51	15,1
2005-06	89,77	56,63	18,85	92,29	61,13	20,22	87,16	51,95	17,41
2006-07	90,13	56,61	20,14	92,25	60,71	21,56	87,93	52,16	18,66
2007-08	97,37	58,56	21,06	98,53	61,17	42,62	96,14	55,81	19,69
2008-09	96,49	58,52	27,69	96,99	60,63	22,37	95,97	56,3	25,92
2009-10	98,17	64,95	-	98,47	67,55	29,4	97,84	62,21	-

Kaynak: MEB, (2010), Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2009-2010’dan yararlanılmıştır.

* Net Okullaşma Oranları: Okullaşma oranı çağ nüfusunun okula giden kısmıdır. Brüt ve net okullaşma oranı olarak iki şekilde hesaplanır. İlgili öğretim türündeki tüm öğrencilerin çağ nüfusuna (teorik yaş grubu) bölünmesi brüt; çağ nüfusu öğrencilerinin çağ nüfusuna bölünmesi ise net okullaşma oranını gösterir.

Eğitim Reformu Girişimi'nin (ERG) "Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri" (2009) isimli alışması, Türkiye'de eğitime erişim olanaklarının dağılımlarını ve bu dağılımları belirleyen faktörleri incelemiştir. ERG'nin TÜİK tarafından düzenlenen 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi ve Hanehalkı İşgücü Anketi verilerine dayanarak yaptığı analiz sonuçlarına göre;

- Gelir düşüklüğü özellikle zorunlu eğitim sonrasında eğitime katılımdaki önemli karar değişkenlerinden biridir. Yoksulluk riski yüksek, düşük gelirlili ailelerde ebeveynlerin yanı sıra çocukların da işgücü piyasasına girmek veya aile içi bölüşümde sorumluluk almak zorunda kalması, çocukların eğitimden erken yaşta uzaklaşmasına neden olmaktadır. Yoksul hanelerin profili göz önünde tutulacak olursa bunun özellikle kızların eğitime devamları üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu görülmektedir.
- Zorunlu eğitim uygulamasının çocukların eğitim sürecine katılmasını olumlu etkilediği ve buna bağlı olarak gelir düzeyi ile ilişkisini zayıflattığı söylenebilir. Lise ağında ise gelir düşüklüğü kız çocukların eğitime katılımını negatif yönde etkileyen bir faktördür. Bu durum, yaşam kalitesi ve geleneksel değerlerin gelirden daha etkili faktörler olduklarını göstermektedir, ancak özellikle yaşam kalitesinin ve belirli bir ölçülerde geleneksel hayat tarzının gelirin bir fonksiyonu olduğunu da unutmamak gerekir.
- Aynı şartlara sahip iki çocuktan erkek olanının eğitim alma şansı daha yüksektir. Bu değişkenin açık olarak gözlemlenemeyen bir takım sosyokültürel faktör ve değer yargılarını, başka bir deyişle cinsiyet ayrımcılığını temsil ettiği düşünölmektedir.

- Eğitime erişimi etkileyen bir başka değişken hanenin sosyal statüsüdür. Diğer tüm faktörler sabitken, hanenin sosyal statüsü bakımından daha yüksek olması eğitime katılım olasılığını, özellikle kızların katılım olasılığını yükseltmektedir.

Tombul (2007), DİE 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerine göre yaptığı çalışmada, gelir düzeyinin eğitime katılım oranları üzerindeki etkisini bölgelere ve cinsiyete göre incelemiştir. Buna göre yüksek gelir düzeyine sahip aile çocuklarının eğitime katılımı da yüksektir. Gelir artışının eğitime katılım üzerindeki etkisi bölgelere ve cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Gelir artışının en fazla kadınların eğitimi üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Bölgeler açısından kadın ve erkeğin eğitime katılım oranlarına bakıldığında, gelir artışı İç Anadolu ve Ege bölgelerindeki 18-23 yaş kadın nüfusun eğitime katılımı üzerinde en fazla etkiyi göstermiştir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise kadınların eğitime katılımı üzerinde etkisi daha düşük olmuştur.

Çizelge 11. Gelire Göre Sıralı % 20'lik Gruplarda Eğitim Harcamaları Dağılımı (%)

Gelir dilimleri	2005	2006	2007 (1)	2008
1. % 20	3.2	2.1	2.0	3.3
2. % 20	4.8	9.5	5.3	6.5
3. % 20	11.6	12.9	12.4	14.0
4. % 20	23.2	21.6	17.0	19.6
5. % 20	57.1	53.9	63.4	56.6
5.%20 /1.%20 (%)	17.84	25.66	31.7	17.15

Kaynak: TÜİK 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi

*Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir

*Eğitim harcamaları: Eğitim hizmetleri (okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim, ortaöğretim sonrası ve üniversite öncesi eğitim, diğer eğitimler), düzeyi belirlenemeyen eğitim programları (bilgisayar, kursu, yabancı dil kursu, müzik ve resim kursu), sınav form ücreti ve özel ders ücreti ile ilgili harcamaları kapsamaktadır.

TÜİK 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerine göre, harcama türleri arasında eğitim harcamalarının, gelire göre yüzde 20'lik gruplara dağılımına

bakıldığında, 2005 yılından itibaren eğitim harcamalarında gruplar arasındaki eşitsizliğin arttığı ve 2007'de % 31'e ulaştığı görülür. Ancak bu oran 2008'de önemli bir düşük göstermiştir ve % 17.15'e inmiştir. Eşitsizlikte bu azalmanın en önemli nedeni, en düşük gelir grubundaki eğitim harcaması artışından çok (% 1.3), en yüksek gelir grubunun eğitim harcamalarındaki azalmadır (% 6.8).

Dikkat çeken bir başka özellik de harcama eşitsizliğinin 4. Dilimden 5. Dilime geçerken katlanarak artmasıdır. Dolayısıyla, en yüksek gelir grubundakilerin diğerlerine oranla daha iyi bir eğitim alma fırsatına sahip oldukları söylenebilir (ERG; 2008, s.8).

2.2.2.5.2. Eğitim Kalitesinde Eşitsizlik

Eğitime eşit erişim olanakları eğitim kalitesi açısından da önemlidir. Eğitim kalitesi bireylerin gelir veya servet düzeylerine ne kadar bağlı ise, gelir paylaşımında gelirden daha az pay alan kesimlerin aleyhine uçurum artmaktadır. Çünkü gelir düzeyleri düşük kesimler, hem eğitim olanaklarından yararlanma konusunda, hem de erişebildikleri eğitim olanaklarının kalitesi açısından yoksunluklar yaşayabilmektedir. Bu da eğitimin getirilerinin toplumdaki dağılımında eşitsizliklerin artmasına neden olmaktadır. Bu anlamda eğitim olanaklarına ve eğitim kalitesine erişimdeki eşitsizlik, gelir dağılımı sorununun hem nedeni hem de sonucu durumundadır.

Eğitim eşitliği konusunda istatistiksel bilgiye sahip olmak bize niceliksel boyutu gösterir. Niteliksel boyut ise daha karmaşık, kimi zaman gizli, ayrımcılığa neden olan konuları, içerikleri, öğretim yöntemlerini, öğretmen davranışlarını, okul kültürü ve okul iklimi gibi konuları kapsar ki bu konular, eğitim süreci ve okuldaki günlük yaşamla ilgili konulardır. Bu konular, aynı okulda bile kimlerin, ne tür ve ne kadar eğitim hakkından yararlandığını belirlemede etkin olabilir (Gök, 2004, s.4).

Örgün eğitimin özellikle de temel eğitimin kentsel yoksulluk alanlarında durumuna bakıldığında, eğitime erişim ve eğitimden alınan verimi düşüren temel sorunlar bir yanda yetersiz beslenme, sağlık, barınma imkanları ile düzenli aile ortamı eksikliği, diğer yanda okullarda sınıf mevcutlarının yüksekliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten ev ve aile ortamında birçok sorun yaşayan çocukların 60 kişilik sınıflarda eğitim alması oldukça zordur (Alpaydın, 2008, s.62).

Eğitim kalitesi ülke karşılaştırmalarında beşeri sermayenin ölçülmesinde önemli bir veridir. Çünkü Bangladeş'teki bir yıllık eğitimin yarattığı beşeri sermaye, İsviçre'deki bir yıllık eğitimin yarattığı beşeri sermayeden farklıdır (Lim ve Tang, 2006, s.5). Card ve Krueger (1990)'ın, eğitim kalitesini; öğrenci/öğretmen oranı, ortalama dönem uzunluğu, öğretmenlerin göreceli ücretlerini kriter alarak belirledikleri çalışmaya göre ortalama eğitim kalitesindeki artış eğitim kalitesini artırır. Yalnızca eğitime erişimi genişleterek değil, daha çok eğitimin kalitesini yükseltmek, gelişim stratejilerinde çok önemli bir rol oynar (Gundlach. Pablo ve Weisert, 2001).

Ancak eğitim kalitesi ile ilgili verilerin araştırılması ölçüm açısından sınırlılıklar ve zorluklar taşır. Eğitime katılım oranı, okul ve öğrenci sayısı gibi niceliksel verilerle eğitim kalitesinin ölçülmesi mümkün değildir. Eğitime erişim olanaklarında eşitsizlik daha kolay elde edilebilen verilerle ölçümlenebilirken, eğitim kalitesinin dağılımındaki eşitsizlik aynı şekilde ölçülememektedir. Önemli olan hangi eğitim desteğinin hangi derecede bilişsel gelişimi, beceri kazandırması ve çocukların yaşamlarını zenginleştirdiğidir (UNESCO, 2009, s.28).

Card ve Krueger (1990)'a göre eğitim kalitesi; öğrenci/öğretmen oranı, ortalama dönem uzunluğu, öğretmenlerin göreceli ücretleri kriter alınarak belirlenebilir. Eğitim kalitesi bir çok şekilde tanımlanabilir. Girdi temelli objektif ölçümler okul aktiviteleri gibi gerçek gözlemlere odaklanırken; çıktı temelli ölçümler sıklıkla standart test sonuçlarına odaklanır. Bu verilerin, hanehalkı çocuklarının özellikleriyle ilişkili olan haline nadiren ulaşılabilir. Data

erişiminin sınırlılığı, anne-babaların çocuklarının kayıtlı oldukları okullara dair algılarına dayanan yaklaşımı zorunlu kılmıştır (Mete C, 2004, s.21).

Birleşmiş Milletler 2008 Türkiye için İnsani Gelişme Raporu'na göre, "bir çok ülkede tüm çocuklara eğitim sağlayabilme çabası, eğitime ulaşma üzerinde odaklanırken, genellikle eğitimin kalitesine verilen önem göz ardı edilmektedir." Türkiye de bu ülkelerden biridir. Türkiye'de zorunlu eğitim süresinin uzamış olmasına karşın, eğitim, çağdaş temel beceriler edinme garantisini sunmamaktadır. Günümüz ekonomileri daha çok hizmet odaklıdır ve bilgisayar okuryazarlığı iş hayatında başarılı olmak için temel bir gereklilik haline gelmiştir. Bilgisayar okuryazarlığı, eleştirel düşünce ve etkin problem çözme gibi önemli becerilerle donatılmayan çocukların eğitime erişimi güvence altında değildir (Universal Nations Development Programme [UNDP], 2008).

OECD ülkelerinin 15 yaş üzerindeki gençlerin eğitim sistemlerinin niteliklerinin araştırıldığı "Programme of International Student Assessment (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) (PISA)" (2003) araştırmasında, öğrencilerin hayat sorunlarıyla ilgili problemleri çözme başarılarına göre yapılan sıralamada Türkiye, katılan 40 ülke arasında sondan 5'inci sıradadır. PISA 2006 araştırma sonuçlarına göre ise, Türkiye araştırmaya katılan 57 ülke arasında, okuma becerileri alanında 39., matematik alanında 45. ve fen bilimleri alanında ise 39. olmuştur. 5 Eğitim kalitesiyle ilgili araştırmalarda ailelerin gelir seviyelerine ya da sahip oldukları

⁵ PISA (The Programme For International Student Assesment), 15 yaş üzeri öğrencilerin bilgi ve becerilerini her üç yılda bir araştıran bir programdır. PISA projesi, zorunlu eğitimin sonunda örgün eğitime devam eden 15 yaş grubu öğrencilerin öğretim programlarında ele alınan konuları (matematik, fen bilimleri ve okuma becerileri) ne dereceye kadar öğrendikleri değil, günümüz bilgi toplumunda karşılaşılabilecekleri durumlar karşısında sahip oldukları bilgi ve becerileri kullanabilme yeteneğini ölçmeyi amaçlamaktadır. PISA projesinde Matematik okuryazarlığı, Fen Bilimleri okuryazarlığı, Okuma Becerileri konu alanları ve öğrencilerin motivasyonları, kendileri hakkındaki görüşleri, öğrenme biçimleri, okul ortamları ve aileleri ile ilgili veriler toplanmaktadır. PISA projesinde kullanılan "okuryazarlık" kavramı öğrencinin bilgi ve potansiyelini geliştirip, topluma daha etkili bir şekilde katılmasını ve katkıda bulunmasını sağlamak için yazılı kaynakları bulma, kullanma, kabul etme ve değerlendirmesi olarak tanımlanmakta ve bu doğrultuda ölçmeler yapılmaktadır. (OECD, 2007)

varlıklara göre eğitim kalitesiyle ilgili değerlendirmeleri, eğitim kalitesine erişim açısından toplumsal eşitsizlik hakkında fikir verebilir. Türkiye için Hanehalkı Bütçe Araştırması 2001 verileri baz alınarak yapılan araştırma sonuçları aşağıdadır.

Çizelge 12. Okul Problemleri (Yüzdelenmiş Raporlar)

	Servet dilimleri (hanehalkı varlığı indeksine göre)			
	Grup 1 (en yoksul)	Grup 2	Grup 3	Grup 4
Problem yok	44,51	66,41	69,41	73,81
Kitap/kaynak yokluğu	29,08	14,54	10,94	6,13
Kötü eğitim	10,39	10,68	9,19	11,79
Öğretmen eksikliği	7,42	2,83	3,01	3,06
Kötü koşullar	8,31	4,63	6,34	3,98
Diğer problemler	0,30	0,90	1,43	1,23
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00
Örnek büyüklüğü	674,00	777,00	631,00	653,00

Kaynak: Mete, C. (2004). Education Finance and Equity in Turkey. Paper Commissioned for the Turkey Education Sector Study. Washington, DC: World Bank., s.23

Çocukların kayıtlı oldukları eğitim kurumlarıyla ilgili değerlendirme raporlarının hanehalkı varlığı indeksine göre ayrıştırıldığı tabloda, okulla ilgili bir sorun olmadığını gösteren beyan oranında en zengin grupta en yoksul grup arasında yaklaşık % 30 oranında bir fark görülmektedir. Kitap ve kaynak yokluğu şikayeti en yoksul grupta en zengin gruba göre yaklaşık olarak % 13 daha fazladır.

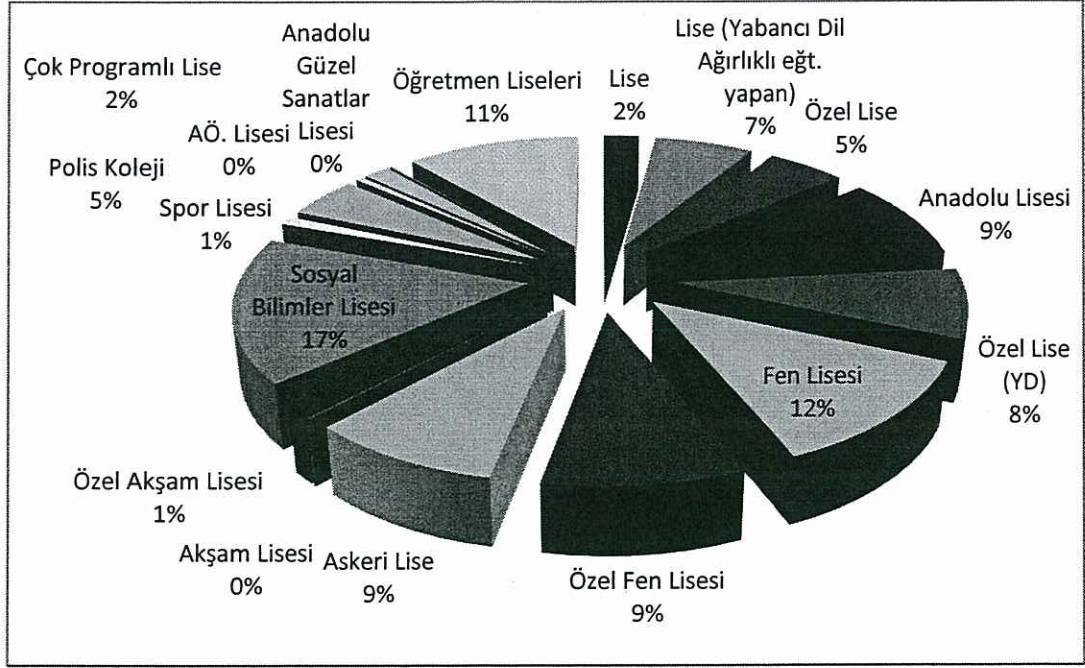
Ancak ailelerin sosyoekonomik koşullarının okullarla ve eğitimle ilgili beklentilerini de dolaylı olarak etkilediği gerçeğinin bu tür çalışmaların sonuçlarını etkilemiş olma ihtimali de göz önüne alınmalıdır.

2.2.2.5.3. Akademik Seçicilik ve Dershaneleşme

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarına başvurular 1960’dan sonra yoğun talep nedeniyle sınavla gerçekleşmeye başlamıştır. 1981’den itibaren

sınav Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) ve Öğrenci Yerleştirme Sınavı (ÖYS) olmak üzere iki basamağa çıkarılmıştır. 1999 yılında yine tek basamaklı hale getirilen sınav, 2010 yılından itibaren yine iki basamaklı hale dönmüştür. Son düzenlemeye göre, Türkiye’de yükseköğretim kurumlarına giriş için Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kurumu (ÖSYM)’nin düzenlediği Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı gerçekleştirilmektedir. Bu sistem içinde Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) ve Lisans Yerleştirme Sınavı (LYS) uygulanmaktadır (ÖSYM 2009, ÖSYM 2010).

Hatenaka (2006)’ya göre, yüksek gelirli, daha eğitilmiş ailelerden ve daha büyük şehirlerden gelen öğrencilerin yüksek öğretime yerleştirilmesi daha muhtemeldir. 2002 Türkiye Eğitim Harcamaları araştırmasına göre, eğitimin toplam finansmanının % 64,81’lik bölümü merkezi devlet, % 32,85’lik bölümü ise hanehalkı tarafından karşılanmaktadır. (DİE 2003). Tansel ve Bircan (2004)’a göre, çocukları dershaneye giden aileler ortalama aylık gelirlerinin 1-15 katı kadar harcama yapmaktadırlar. Ayrıca 1994 hanehalkı bütçe anketi verileri baz alınarak, en zengin % 25’lik dilimdeki ailelerin % 60-65’i, en yoksul % 25’lik dilimdeki ailelerin % 10,66’sının çocuklarına özel ders/dershane eğitimi aldıkları hesaplanmıştır.

Şekil 9. 2008 Yılında Lisans Programlarına Başvuran Adayların Okul Türlerine Göre Yerleştirilme Oranları (%)

Kaynak: TÜİK, Örgün Eğitim İstatistiklerinden yararlanarak hazırlanmıştır. (www.tuik.gov.tr)

Şekil 9'da görüldüğü gibi Türkiye'de üniversite giriş sınavlarındaki başarı okul türlerine göre oldukça önemli farklılıklar göstermektedir. Genel liseler ile Anadolu Liseleri, Sosyal Bilimler Liseleri, Fen Liseleri, Anadolu Öğretmen Liseleri, Askeri Liseler gibi sınavla öğrenci alan liseler arasında üniversiteye giriş oranları önemli farklılıklar göstermektedir. Bunun altında, hem okulların öğrenci alımında kullandıkları seçicilik kriteri ile daha baştan okul olarak başarı ortalamalarını yükseltmeleri, hem de eğitim kalitesi bakımından taşıdıkları üstünlükler olduğu düşünülebilir.

Türkiye'de ortaöğretimde sınavla öğrenci alan Fen lisesi, Anadolu lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi vb. okul türlerinde şube mevcutları 30 ile sınırlandırılmış olup tekli eğitim yapılmaktadır. Ayrıca bu okul türlerinde spor salonu, pansiyon, yemekhane gibi fiziki imkânlar diğer okul türlerine göre daha iyi bir durumda olup, yabancı dil eğitimine daha çok önem verilmektedir. Öğretmenler ise bu okul türlerine sınavla alınmaktadır. Genel olarak bu okul türlerinde öğrenci başına düşen harcamalar daha yüksek olduğu için eğitim imkânları da daha kaliteli olmaktadır (Polat, 2009, s.58).

Dolayısıyla gelecekteki eğitim olanakları ve bunun sonucunda elde edilecek mesleki statü ve gelir yarışı henüz ilköğrenim düzeyinde önem kazanmaktadır. Veliler, yükseköğrenim için yapılan merkezi sınava daha donanımlı hazırlanmak ve yabancı dil eğitimini daha kaliteli edinebilmek için OKS sınavına hazırlık amacıyla çocuklarını ilköğrenim aşamasından itibaren dersanelere göndermektedirler.

Daha prestijli ortaöğretim kurumlarına kayıtlar sekizinci sınıfın sonunda uygulanan Ortaöğretim Kurumları Sınavı (OKS) ile kontrol edilmektedir. Bu stresli sınav, ilköğretimde daha iyi hazırlanan ve daha iyi dersane eğitimine erişimi olan çocukların daha prestijli liselere girebilmeleri anlamına gelmektedir. Sınava girmeyen veya iyi puan alamayan öğrenciler genel devlet liselerine veya daha az prestijli meslek okullarına gitmektedir. Bu katı sistem bu yolun değiştirilmesini neredeyse imkansız kılmakta ve eğitime erişim ve eğitim sonuçları bakımından giderek artan eşitsizliklere yol açmaktadır (World Bank, 2008).

2.2.2.5.4. PISA ve ÖSS Sonuçlarına Göre Sosyoekonomik Eşitsizliklerin Öğrenci Başarısına Etkisi

Öğrencilerin akademik performanslarını, yetenek ve düzeylerini ortaya çıkarmak ve geliştirmek için gerekli sosyoekonomik koşulların toplumdaki dağılımının eşitsizliği ne derece derinse, bu hem eğitim yatırımlarının etkinliğini olumsuz etkilemekte hem de gelir eşitsizliği üzerinde eğitim harcamalarının potansiyel olumlu etkilerini kısıtlayabilmektedir. Farklı kalite ve donanımla alınan eğitim, ileriki yaşamda mesleki kazançların ve dolayısıyla sosyoekonomik koşulların olumlu yönde değişmesi ve uçurumların azalmasını sağlamayacağı gibi mevcut eşitsizliklerin derinleşmesi anlamına da gelmektedir. Bu nedenle araştırmacılar, eğitim harcamalarının etkilerini, öğrencilerin performanslarını ölçerken değerlendirmeye ve performanslarla sosyoekonomik eşitsizliklerin ilişkisini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Öğrenci başarısını ölçmeye yönelik, uluslar arası karşılaştırmaya olanak tanıyan testlerden biri OECD tarafından uygulanan PISA (Öğrenci Başarılarını Değerlendirme Programı), gerek ülke bazında temsil kuvveti olması, gerek öğrencinin ailesi ve devam etmekte olduğu okul üzerine çeşitli bilgiler içermesiyle bu tip araştırmalarda sıkça kullanılmaktadır (ERG, 2009, s.3).

PISA testleri için 4942 öğrenci iki saat süren bir sınava katılarak okuma, matematik ve fen bilimleri alanlarındaki soruları cevaplandırmış, ardından da otuz dakikalık bir anket doldurmuşlardır. Bu ankete ek olarak öğrencilerin anne ve babası aile altyapısı, okul müdürü de okul özellikleri hakkında birer ankete yanıt vermişlerdir. Bu anketler öğrencinin ve ebeveynlerinin özellikleri ve okul kaynakları hakkında sorular barındırmaktadır⁶ (ERG, 2009, s.3). PISA bu verilerden elde ettiği bulgularla öğrencilerin sosyoekonomik durumlarını temsil eden PISA indeksi ile gerek aynı okul içindeki, gerekse okullar arasındaki başarı farklılıklarına neden olabilecek sosyoekonomik faktörlerin derecesini ülkeler bazında karşılaştırmıştır. Buna göre Türkiye sosyo ekonomik eşitsizlikler nedeniyle gerçekleşen okullar arasındaki başarı farklılıklarında OECD ortalamasının üzerindedir.

Eğitim kalitesindeki eşitsizliğin öğrenci başarısına yansımaları üzerine yapılan bir araştırma (ERG, 2009b), PISA (2006) verilerini kullanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğrenci başarısı üzerinde en önemli etkiye sahip değişken, program tipidir (okul türü). Anadolu liselerindeki öğrenciler bütün alanlarda, genel liselerdeki öğrencilerden 36 ila 42 puan daha başarılıdır. Bir başka deyişle, gözlemlenebilen bütün değişkenleri aynı seviyede olan, biri Anadolu lisesinde, biri genel lisede iki öğrenciden Anadolu Lisesinde olan öğrencinin notları 36 ila 42 puan daha yüksektir. Meslek liselerindeki öğrenciler ise, bütün alanlarda genel liselerdeki öğrencilerden 35 ila 45 puan daha düşük not almışlardır. İlköğretimde olan öğrenciler ise matematik dışındaki alanlarda 60 ila 88 puan daha düşük not almışlardır.

⁶ Anketlere <http://earged.meb.gov.tr/pisa/dil/tr/pisa2006.html> adresinden ulaşılabilir.

Ailenin sosyoekonomik durumuyla ilgili diğer değişkenlere ait bulgular özetlenirse;

- Öğrenci kabul ederken akademik başarıyı ön koşul olarak uygulayan okullardaki öğrencilerin, bütün alanlarda diğer öğrencilerden çok daha başarılı olduğu görülmektedir.
- Ebeveynleri çalışan çocukların tüm testlerdeki başarıları daha yüksektir.
- Evinde bilgisayar olan öğrencilerin PISA test sonuçları 15 ila 24 puan daha yüksektir.
- Okul kaynakları (sınıf büyüklüğü, bilgisayarların okul büyüklüğüne oranı, eğitim için kullanılan bilgisayarların okul büyüklüğüne oranı ve öğrenci öğretmen oranı) arasında sadece öğrenci/öğretmen oranı anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu etki düşük test sonuçlarında daha belirgindir. (ERG, 2009b)

Gerek ÖSS sonuçları gerekse PISA sonuçları dikkate alındığında özellikle fen lisesi gibi okullardaki öğrencilerin üstün bir performans gösterdikleri, genellikle devlet destekli liselerde ve meslek liselerinde başarı düzeyinin son derece düşük olduğu görülmektedir. Okullar arası farklar dikkati çekecek kadar büyüktür (Berberoğlu ve Kalender, 2005).

Coğrafi bölgeler arasında ise, hem PISA (2003) hem de ÖSS sınavlarına göre önemli bir farklılık yoktur ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri her iki sınavda da daha düşük bir performans göstermiştir (Berberoğlu ve Kalender, 2005).

ÖSYM'nin Ortaöğretim Kurumlarına Göre ÖSS sınav sonuçlarını değerlendirdiği çalışmada (YÖK, 2007), sınavda net soru ortalamalarının okullara göre dağılımına bakıldığında Fen ve Anadolu Liseleri ile genel liseler arasında özellikle fen ve matematik alanlarındaki performans, okullar arasındaki eğitim kalitesinde çok derin bir eşitsizliğe işaret etmektedir.

Çizelge 13. 2005'de ÖSS'ye İlk Kez Girenlerin Net Doğru Sayıları

Lise Türü	Başvuran	Matematik	Fen 45	Türkçe 45	Sosyal
Genel Lise	294,000	5,72	2,25	45	11,81
Lise (Y.Dil Prog.	51,115	17,95	9,79	31,62	16,21
Anadolu Lisesi	36,017	27,86	19,39	33,9	16,89
Fen Lisesi	2,588	38,52	36,42	36,55	21,45
Çok Programlı Lise	40,407	3,13	1,12	15,24	9,05
Lise Toplamları	463,451	9,11	4,76	22,47	12,71
Endüstri Meslek	40,501	0,98	0,33	6,04	3,11
Ticaret Meslek	23,76	0,36	0,23	10,69	6,14
Anadolu Tic. Lis.	3,494	4,15	1,37	19,06	9,05
Anadolu Öğretmen	4,183	24,77	16,92	35,31	20,06
Anadolu Meslek	5,603	7,32	4,89	15,34	3,96
İmam Hatip Lisesi	8,886	1,38	0,07	17,35	12,65
Anadolu İmam	2,192	4,76	0,35	27,62	20,09
Teknik Lise	4,965	5,41	2,54	8,64	2,38
Kız Meslek Lisesi	23,077	0,4	-0,03	14,27	7,06
Anadolu Kız. Mes.	5,874	2,77	1,12	20,57	9,62
Meslek Liseleri	135,705	2,38	1,1	12,72	6,72
Genel Toplam	599,156	7,58	3,93	20,26	11,35

Kaynak: YÖK, 2007, Türkiye'nin Yükseköğrenim Stratejisi, ss: 71

Sırasıyla genel lise ve yabancı dil programı uygulayan lise ve çok programlı liseler sınava giren öğrenci popülasyonunun en büyük kısmını oluştururken, bu grupta özellikle genel lise ve çok programlı liseler olmak üzere her üç lise türü de, Fen lisesi ve Anadolu Liselerinin çok gerisinde kalmaktadır. Genel liseler 45 matematik sorusundan 5,72 net, 45 fen sorusundan ise 2,25 net çıkarırken, fen liseleri ise sırasıyla 38,52 ve 36, 42 net çıkarmıştır.

2004 yılında yapılan sınavlarda 6599 liseden 2200 lise birincisi herhangi bir programa yerleşememiştir. Bunların % 43'ü genel, % 57'si mesleki ve teknik lise birincileridir. Tabii ki bu durum, ÖSS'den çok ortaöğretim sisteminin yarattığı fırsat eşitsizliğinin bir yansıması olarak

değerlendirilmelidir (YÖK, 2007, s.80). Sosyoekonomik eşitsizlikler, eğitim yarışında daha kaliteli görülen ve akademik seçicilikle öğrenci alan kurumlar ile genel eğitim kurumları arasındaki farka önemli ölçüde kaynaklık etmektedir. Ailenin geliri, eğitim düzeyi ve mesleki durumu, eğitim kaynak ve donanımıyla ilgili özellikler (kendine ait odasının, bilgisayar ve eğitim materyallerine ulaşabilme ve edinebilme durumu), çocukların dünyaya gelirken belirleyemeyecekleri, mevcut gelir dağılımı eşitsizliklerinden beslenen özelliklerdir. Bu nedenle, ancak eğitimde fırsat eşitliğini sağlayıcı sosyal devlet uygulamalarıyla telafi edildiklerinde, eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğini ve sosyal uçurumları azaltıcı etkileri görülebilir.

Ortaöğretimin kalitesi hakkındaki nesnel ve öznel değerlendirmeler, bu öğretim sürecinin kalite bakımından önemli sorunlar taşıdığını, öğrencilere yükseköğretim için yeterli temel sağlayamadığını ortaya koymaktadır. Eğer bu değerlendirme üzerinde bir oydaşma varsa, üniversiteye girişte sadece bir sıralama sınavı yapmanın sakıncaları açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Üniversiteye giriş sınavı, öğrencileri, yeterliliklerini gözönüne almadan, sadece aralarındaki sıralamaya bakarak yükseköğretim kurumlarına yerleştirebilmektedir. Seçme sınavını kazananların yetersizlikleri, büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Yükseköğretim de ortaöğretimin yetersizliğinin sonuçlarıyla baş başa bırakılmaktadır (YÖK, 2007, s.73).

Eğitim sisteminde üniversite giriş sınavları, eğitimde “sınava hazırlık” sorununu öncelikli amaç haline getirmiştir. Kamu eğitim kurumlarında verilen eğitimin yanı sıra, sınavlara hazırlık hizmeti veren dershanelere olan talep önemli ölçüde artmıştır.

Sınava girenlerin çok büyük kısmının bir programa yerleştirelemeyişi, öğrencilerin ek bir hazırlık dönemi geçirerek ikinci, üçüncü kez sınava girmesine yol açmaktadır. Öğrencilerin kendilerini yeniden eğitime talebinin karşılanması “özel dershaneler” eliyle olmaktadır. Yükseköğretime ilişkin kapasite arzı yükseltilemedikçe yükseköğretim önündeki yığılma artmakta, buna koşut olarak da özel dersane sektörünün genişlemesi hızlanmaktadır (YÖK, 2007, s.82).

Çizelge 14. Yıllara Göre Dershane, Öğretmen, Öğrenci Sayıları

Öğretim yılı	Dershane Sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı
1975-1976	157	1384	45.582
1980-1981	174	3826	101.703
1990-1991	762	8723	188.407
1995-1996	1292	10941	334.270
2000-2001	1920	17300	556.282
2001-2002	2122	19881	608.716
2002-2003	2568	23730	668.673
2003-2004	2984	30537	784.565
2004-2005	3570	41031	925.299
2006-2007	3986	47621	1.071.861
2007-2008	4031	48855	1.122.861
2008-2009	4262	51916	1.178.943

Kaynak: ÖZ-DE-BİR Eğitim Dergisi, (2009), yıl:13, sayı.46, s.31

Çizelge 14'de görüldüğü gibi, 2000 yılında 1.920 olan dershane sayısı 2008 yılında 4.262'yi bulmuştur. Yine 2000 yılında 556.282 olan dershaneye kayıtlı öğrenci sayısı görüldüğü gibi 2008'de 1.178.943 olmuştur. 2000 yılından 2009 yılında kadar Türkiye genelinde açılan lise sayısı genel lise sayısı 1306 iken, açılan dershane sayısı 2342'dir. Yani, 2000 yılından 2008 yılına kadar dershane sayısı 2.21 kat artış gösterirken, TÜİK verilerine göre aynı dönem için genel liseler (devlet liseleri ve özel liseler dahil) 1.47 oranında artmıştır.

Diğer yandan özellikle dershane sistemine dayalı eğitimin vasıf kazandırma niteliği olmamasına bağlı olarak ciddi bir etkinlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Dershane sisteminde gerçekleşen harcamalar eğitime yapılan özel harcamaları aşırı büyütmesine rağmen getirisi olmayan harcamalardır. Vasıf edindirmek ve buna dayalı getiri yaratmak yerine "takviye ve yarışmaya" dayalı bir sistemin hakim olması, getirinin temel özelliği olan "diploma"nın olmaması bu etkinsizliğin temel nedenidir. Sadece etkili diplomaya ulaşmak için girilmesi gereken ve en fazla % 15-20'lik bir kesimin kazanacağı baştan belli olan bir yarışa katılabilmek için gerçekleştirilen

toplam eğitim harcamalarının boyutu göz önünde tutulacak olursa, iktisadi kabuller açısından dünyanın en irrasyonel eğitim sistemlerinden birine sahip olduğumuz söylenebilir (ERG, 2009a).

Öte yandan yükseköğrenime olan talep ve okullaşma oranlarının artışına karşın, ortaöğretim kalitesinin düşüklüğü yükseköğrenim eğitime de yansımaktadır. Yükseköğrenim sistemindeki hızlı genişlemenin en belirgin olumsuz etkilerinden birinin eğitim kalitesi üzerinde olduğu söylenebilir. Öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı gibi eğitim kalitesi ölçütleri açısından durum kaygı vericidir. Lisans düzeyinde Türkiye’de 29 olan bu sayı Avrupa ülkelerine kıyasla çok yüksektir (YÖK, 2007, s.96). Artan öğrenci sayıları, ikinci öğretim ve yaz okulu gibi uygulamalar birçok yükseköğretim kuruluşunda öğretim elemanlarını adeta birer ders veren makineye dönüştürmüş, öteden beri durağan özellikler taşıyan eğitim programlarının ve ders içeriklerinin zenginleştirilmesine zemin hazırlayacak bir ortamın oluşmasını daha da geri plana itmiştir. Yükseköğretim sisteminin hızlı genişlemesi sonucunda öğretim üyesi açığı da nicel ve nitel anlamda önemli boyutlara ulaşmıştır (Şenses, 2007, s.11).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada Sarı (2003)'ün Bolu ve Düzce illerinde farklı eğitim gruplarının gelir dağılımına olan etkisini araştırmak için kullandığı genelleştirilmiş entropi ayrıştırma analizi yöntemi izlenerek, TÜİK 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri ile farklı eğitim gruplarının gelir eşitsizliğine olan etkisi tahmin edilecektir. Sırasıyla araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, veri toplama araç ve teknikleri, veri toplama süreci ile toplanan verilerin analiz teknikleri sunulmaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Ayrıştırma yöntemi gelir dağılımını etkileyen faktörlerin etkilerinin bilinmesi istendiğinde, nüfusu çeşitli alt gruplara ayırmak suretiyle, her bir grubun kendi içindeki ve alt gruplar arasındaki gelir eşitsizliklerini tespit etmeyi olanaklı kılar. Böylece, genel olarak tespit edilen eşitsizliğe her bir alt grubun katkısı belirlenmiş olur (Sarı, 2003, s.187).

Ölçümlerin genelleştirilmiş entropi sınıfının öğelerinin formülü,

$$GE(\alpha) = \frac{1}{\alpha^2 - \alpha} \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\bar{y}} \right) - 1 \right] \quad (1)$$

biçimindedir. Burada n, örnekteki bireylerin sayısını; y_i , $i \in (1, 2, \dots, n)$ olmak üzere i bireyinin gelirini ve $\bar{y} = (1/n) \sum y_i$ gelirin aritmetik ortalamasını göstermektedir. GE'nin değeri 0 ile ∞ 'a değişir. Buradaki 0 değeri eşit dağılımı (tüm gelirler özdeş) ve yüksek değerler ise eşitsizliğin daha yüksek değerlerini temsil ederler. GE sınıfındaki α parametresi, gelir dağılımının farklı katmanlarındaki gelirler arasında verilen mesafelerin ağırlığını gösterir

ve her hangi bir gerçek değer alabilir. GE, α 'nın çok küçük değerleri için, dağılımın daha düşük kısımlarındaki değişimlere karşı daha duyarlıdır ve GE'nin büyük değerleri de daha yüksek kısımlara etki eden değişimlere karşı daha duyarlıdır (Litchfield, 1999; Doğanoğlu ve Gülcü, 2001). Bu parametreye sıfır değerinin verilmesi durumunda (ortalama logaritmik sapma) hesaplanan indeks değerini düşük gelir grubundaki gelir değişikliğine daha duyarlı yaparken, daha yüksek değerlerin verilmesi yüksek gelir gruplarındaki gelir değişikliklerine daha duyarlı yapar. 1 değeri ise, indeksi her gelir grubundaki gelir değişikliklerine eşit oranda duyarlı yapar.(Theil indeksi). Analizlerde subjektif yanlılığı engellemek için bu parametreye 1 değeri verilmiştir (Sarı, 2003).

$$GE(0) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \log \frac{\bar{y}}{y_i} \quad (2)$$

$$GE(1) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\bar{y}} \log \frac{y_i}{\bar{y}} \quad (3)$$

Genelleştirilmiş entropi ayrıştırması ile, toplam eşitsizliğin grup içi eşitsizlik ve gruplar arası eşitsizliklerin toplamı olarak ifade edilebilmesi mümkündür. Cowell ve Jenkins'e (1995) göre eşitsizliğin grup içi ve gruplar arası bileşimi şu şekilde ifade edilir:

$$I = I_b + I_w \quad (4)$$

I : Toplam eşitsizlik oranı

I b: (I between) Gruplar arasındaki eşitsizlik oranı

I w: (I within) Grup içindeki eşitsizlik oranı

$$I_w = \sum_j^k w_j GE(\alpha)_j \quad (5)$$

GE (α): Grubun theil indeksi ($\alpha = 1$)

$$w_j = v_j^\alpha f_j^{1-\alpha} \quad (6)$$

v_j : Her alt grubun ortalama gelirinin, tüm grubun ortalama gelirine oranı

f_j : Her bir alt grubun nüfusunun toplam nüfusa oranı

$$Ib = \frac{1}{\alpha^2 - \alpha} \left[\sum_{j=1}^k f_j \left(\frac{y_j}{\bar{y}} \right)^\alpha - 1 \right] \quad (7)$$

Cowell ve Jenkins (1995), gruplar arasındaki eşitsizliğin toplam eşitsizliğe oranını; $R_b = I_b/I$ olarak tanımlar. % X, R_b 'nin toplam eşitsizlik içindeki yüzde oranı olarak ifade edilirse, toplam eşitsizliğin hangi oranda gruplar arası eşitsizlikten kaynaklandığını gösterir. % (100-X) oranı ise, toplam eşitsizliğin gruplar içindeki eşitsizlikle açıklanan oranını ifade eder.

3.2. Evren ve Örneklem

Kapsanan kitle: Anket çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan tüm hanehalkı fertleri kapsama alınmıştır.

2008 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi için örnekleme çerçevesi iki kaynaktan elde edilmiştir. Buna göre (TÜİK, 2008);

i. Belediye teşkilatı olan yerleşim yerleri için; Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2000 yılında gerçekleştirilen Genel Bina Sayımı ile 2000 Numaralama Çalışması Form Nüfus 1 bilgileri,

ii. Belediye teşkilatı olmayan yerleşim yerleri (köyler) için; 1997 Genel Nüfus Tespiti sonuçları birinci aşama örnekleme birimi olan blokların seçiminde çerçeve olarak kullanılmıştır.

Nihai örnekleme birimi seçim çerçevesi: Nihai örnekleme birimi olan hanehalklarının seçimi için ise yukarıda verilen çerçeve kullanılarak oluşturulan bloklardan nüfus büyüklüğüne orantılı olasılık ile bloklar seçilmiş ve bu bloklarda adres güncelleme (listeleme) çalışması gerçekleştirilmiştir.

Örnek hanelerin seçimi: Adres listeleme anketleriyle, hanehalkı reisinin öğrenim durumu, istihdam durumu, yaptığı iş, konutun mülkiyet durumu ve ısıtma sistemi, hanede bulunan toplam fert sayısı, 15+ yaştaki fert sayısı ve tarımsal bilgilerine ilişkin değişkenler gruplandırılarak örnek birimler sistematik olarak seçilmiştir.

Örnekleme birimi: Nihai örnekleme birimi olarak hanehalkı tanımlanmıştır.

Örnekleme yöntemi: Tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

TÜİK'in uyguladığı 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak–31 Aralık 2008 tarihleri arasında bir yıl süre ile her ay değişen aylık toplam 720, yıllık toplam 8 640 örnek hanehalkına uygulanarak, Türkiye geneli, kentsel ve kırsal yerler ayrımında tüketim harcaması ve yoksullukla ilgili göstergeler elde edilmiştir.

Anket soru kağıdı, uluslararası standartlar ve zaman içinde hanelerin tüketim kalıplarında ve alışkanlıklarında meydana gelen değişiklikler göz önüne alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bu amaçla Avrupa Birliği İstatistik Ofisi tarafından kullanılan "Avrupa Birliği'nde Hanehalkı Bütçe Anketleri, Uyumlaştırma Sürecine Yönelik Metodoloji ve Öneriler" yayını taranarak, kıyaslanabilir nitelikte temel verileri toplamayı sağlayacak bir soru kağıdı geliştirilmiştir.

Gelir kapsamında anket ayı ve son bir yılda faaliyet ve faaliyet dışı elde edilen kullanılabilir gelir bilgileri kapsanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi Verileri kapsamındaki 15 yaş üstü fertlerin faaliyet karşılığı elde ettikleri gelirler baz alınmıştır.

15 yaş üstü fertlerin gelir seviyeleri, farklı eğitim seviyelerine göre kategorize edilmiştir. Bu şekilde toplam nüfus, 8 ayrı kategoriye ayrıştırılmıştır.

- Grup 1: Okur yazar olmayan ve bir okul bitirmeyenler,
- Grup 2: İlkokul mezunları,
- Grup 3: İlköğretim, ortaokul ve orta ve dengi meslek okulları mezunları,
- Grup 4: Lise mezunları,
- Grup 5: Lise dengi meslek okulu mezunları;
- Grup 6: 2 yıllık yüksekokul mezunları,
- Grup 7: 4 Yıllık fakülte mezunları,
- Grup 8: Yüksek lisans ve doktora mezunlarından oluşmaktadır.

3.5. Bulgular ve Yorumlar

Her bir alt grup için ayrı ayrı Theil indeksi hesaplanmıştır. Böylece grupların kendi içlerindeki eşitsizlik indeksleri elde edilmiştir.

Daha sonra genelleştirilmiş entropi ayrıştırma yöntemi kullanılarak grupların kendi içlerindeki gelir eşitsizliği oranları ile gruplar arasındaki gelir eşitsizliğinin toplam eşitsizlik içindeki oranları bulunmuştur.

Çizelge 15'de görüldüğü gibi, tüm eğitim gruplarını kapsayan toplam nüfusun Theil indeksi 0,6958'dir. Eşitsizlik eğitim düzeyleri açısından incelendiğinde ise, toplam eşitsizliğin yaklaşık % 79,51'inin eğitim grupları arasındaki eşitsizlikten, yaklaşık % 20,49'unun ise, eğitim gruplarının kendi içindeki eşitsizlikten kaynaklandığı görülmektedir.

Çizelge 15. Eşitsizlik İndeksleri

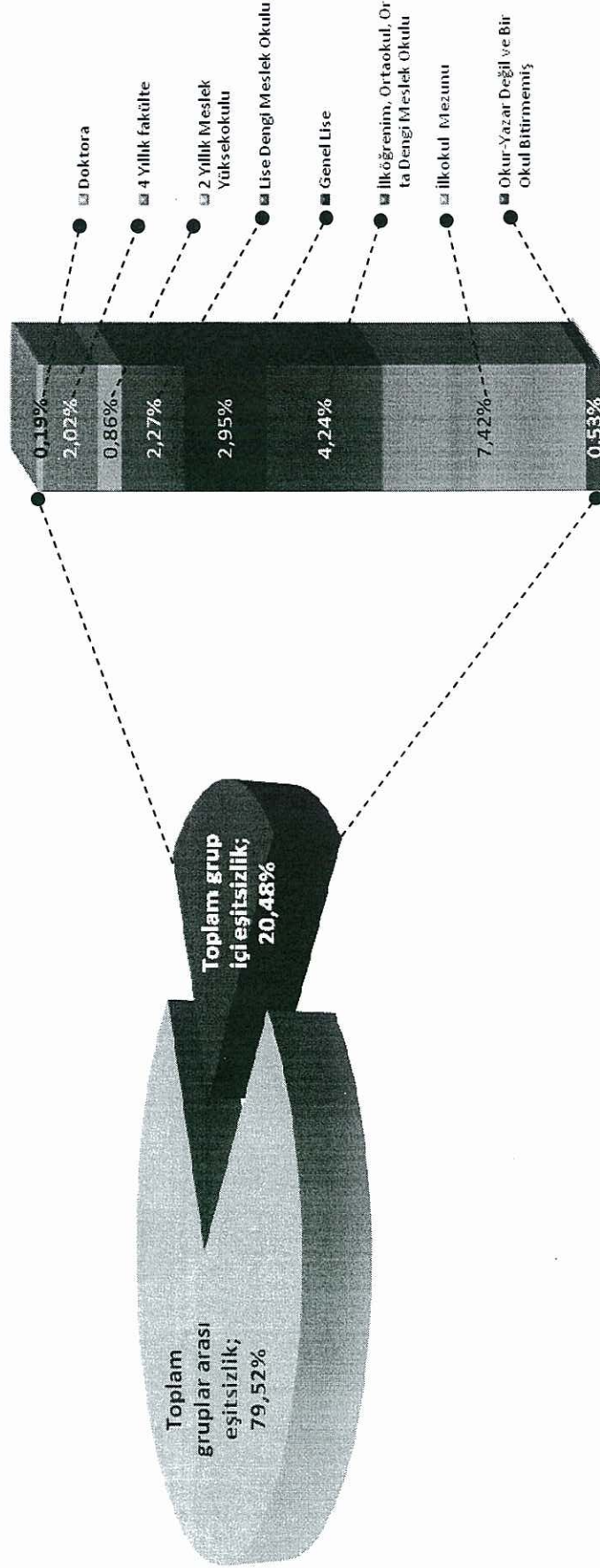
Toplam eşitsizlik indeksi	0,6958
Grup içi eşitsizlik indeksi	0,1425
Gruplar arası eşitsizlik indeksi	0,5532
Grup içi eşitsizliğin toplam eşitsizliğe katkısı	% 20,48
Gruplar arası eşitsizliğin toplam eşitsizliğe katkısı	% 79,52

Çizelge 16. Eğitim Seviyelerine Göre Gelir Alt Gruplarının Ayrıştırma Sonuçları

Eğitim Seviyelerine Göre Alt Gruplar	Theil İndeksi	Grup İçi Eşitsizliğin Toplam Eşitsizliğe Etkisi
Okur-Yazar Değil ve Bir Okul Bitirmemiş	0,1355	0,0053
İlkokul Mezunu	0,2116	0,0742
İlköğrenim, Ortaokul, Orta Dengi Meslek Okulu	0,3314	0,0424
Genel Lise	0,2789	0,0295
Lise Dengi Meslek Okulu	0,1695	0,0227
2 Yıllık Meslek Yüksekokulu	0,1270	0,0086
4 Yıllık fakülte	0,1287	0,0202
Doktora	0,1079	0,0019

Çizelge 16'da ikinci sütunda her grubun Theil indeksi, üçüncü sütunda her bir eğitim grubunun toplam gelir eşitsizliğine etki oranları verilmiştir.

Eğitim Gruplarının Grup İçi Gelir Eşitsizlikleri

Şekil 10. Eğitim Gruplarına Göre Eşitsizliğin Dağılımı

Şekil 10'da ise toplam eşitsizliğin gruplar arasında ve grup içindeki dağılımı ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre gruplar arası eşitsizlik (%79,52), grup içi eşitsizlik oranından (% 20,48) fazladır. Özellikle ilkokul mezunları gelir dağılımını bozucu etkiyi en çok gösteren gruptur. Bu grubun grup içi gelir eşitsizliği % 7,4'dür. İlkokul mezunları istihdamda eğitimden daha çok bireysel yetenek ve deneyimlere ve kalifiye olup olmadıklarına bağlı olarak yer alabilmektedir. Çeşitli zanaatlara ve kol gücüne dayalı işlerde çalışan ve mesleği "öğrenerek" edinen bu grup kendi içerisinde eşitsizliklerin en yoğun yaşandığı gruptur.

8 yıllık ilköğrenim, ortaokul ve ortaokul dengi meslek okullarından mezun olan eğitim grupta gelir dağılımını bozucu etkinin % 4 düzeyine düştüğü görülür. Bu anlamda zorunlu temel eğitimin 8 yıla çıkarılmasının gelir dağılımına olan olumlu etkisinden söz edilebilir.

Lise düzeyinde eğitim alanlar, genel lise mezunları ve meslek lisesi mezunları olmak üzere iki ayrı grupta incelenmiştir. Ayrıştırma sonuçlarına göre lise mezunlarına göre lise dengi meslek okulu mezunu grubun toplam gelir eşitsizliğini bozucu etkisi (% 2,27), hemen hemen meslek lisesi mezunları ile aynı düzeydedir (yaklaşık % 2,95). Meslek okulları mezunlarının gelir seviyeleri arasındaki farklılıklar, bu okullardan mezun olanların işgücü piyasasındaki talebe kıyasla oranına, alınan eğitimin kalitesi ve işgücü piyasasında aranan ihtiyaçlara ne ölçüde yanıt verdiğine ve örneğin işgücü piyasasında deneyimle öğrenmenin öneminin bu okullardan mezun olanlara olan talebi azaltıp azaltmadığı gibi pek çok faktöre bağlanabilir.

Eğitimsel niteliklerin artışının 4 yıllık yükseköğrenim basamağı için grup içi gelir eşitsizliğini ortaöğrenime (lise ve dengi okullar) göre önemli bir oranda azalttığı söylenemez. Bu da ortaöğrenim sonrasında edinilen eğitimin vasıf kazandırma ya da kazanılan vasıfların işgücü piyasasında talep edilme sürecinde önemli eksiklikler olduğunu göstermektedir.

Yükseköğrenim düzeyindeki eğitim üç ayrı grupta incelenmiştir. 2 yıllık meslek yüksek okulları mezunlarının gelir eşitsizliğine olumsuz etkisi yaklaşık % 0,0086 iken, 4 yıllık fakülte mezunlarında bu oranın % 0,0202 olduğu

görülmektedir. Oranların farklılığını açıklayabilmek için, meslek yüksek okulu mezunlarının işgücü piyasasına daha erken girmeleri, 4 yıllık yükseköğrenim mezunlarının fazladan katlandıkları eğitim maliyetini karşılamaya dönük kazanç ve statüyle ilgili beklentilerine işgücü piyasasının yanıt verecek bir yapıda olmaması, 4 yıllık yükseköğrenim mezunlarının aldıkları eğitimin niteliklerine dair farklılıkların kazançlarına etkisi gibi etkenler düşünülebilir. Ayrıca yükseköğrenim mezunlarının öğrenim gördükleri alanla ilgili iş bulma konusundaki zorluklar nedeniyle kalifiye olmadıkları başka iş sahalarında daha düşük ücretle çalışmayı kabul etmeleri de ücretlerdeki farklılaşmaya neden olmaktadır. Bunun yanında kamu ve özel sektör arasındaki ücret farklılıkları da bu eğitim basamağı için önemli bir belirleyen olabilir. Doktora düzeyinde eğitim alan grubun gelir eşitsizliğine olumsuz etkisinin hemen hemen kaybolduğu görülmektedir.

Diğer yandan okuma yazma bilmeyen veya ilkokul mezunu olmayan grubun gelir eşitsizliğini bozucu etkisi oldukça azdır. (% 0,0053). Bu eğitim grubu, genellikle ücretleri farklılaştırması açısından belirleyici olma gücü zayıf olan zanaatlere, beceriye veya fiziki emeğe dayalı işlerde çalışmaktadırlar ve aylık ortalama gelirleri 405 TL'dir. Paylaşılacak gelirin nüfusa oranla zaten az olması ve kazanç getirecek işlerin benzer nitelikte olması gibi etkenlerin bu grup için, grup içi eşitsizliğin düşük olmasına neden olduğu düşünülebilir.

Bununla birlikte toplam eşitsizliğin % 79,51'lik bölümünün gruplar arası eşitsizlikten kaynaklanması, Türkiye'de eğitimsel niteliklerin artışının gelir seviyesini artırıcı etkisini de göstermektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Eğitim sistemlerinin temel karakteri, özellikleri, eğitimin sunum ve topluma yansıma biçimi, her toplumun kendi ekonomik sistemindeki önceliklere, siyasi iktidarların hedeflerine, toplumsal ve kültürel yapıya göre değişmektedir. Buna karşın, eğitim “evrensel bir hak” niteliği taşır.⁷ Yani uluslar ve siyasi iktidarların tercihlerinin de ötesinde temel bir insan hakkıdır. Çünkü eğitimden yoksun kalan kişi, hangi ülkede veya toplumda yaşıyor olursa olsun, temel haklarını/ özgürlüklerini ve bunları nasıl kullanabileceğini eğitim sayesinde bilebilir.

Eğitim, gelir eşitsizliklerini körükleyen ve besleyen sosyal eşitsizlikleri, gelenek ve normları sorgulama ve değiştirme fikir ve olanaklarını sunar. Cinsiyet, etnisite, dini dogmalar vb. ayrımcılıklar, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin karakterine de yansır. Gelir eşitsizliklerinin karakterine yansıyan ve gelir eşitsizliklerinin azaltılmasına dönük ekonomik önlemlerin etkinliğini azaltan sosyal nedenlere veya kaynaklara, ancak eğitim ile müdahale edilebilir. Bu nedenle eğitim hizmetlerinden ekonomik ve sosyal yönden dezavantajlı kesimlerin faydalanması, hem sürdürülebilir kalkınma hem de gelir eşitsizliklerinin uzun erimli kalıcı önlemlerle azaltılması açısından önemlidir.

⁷ Eğitimin herkes için bir temel bir hak ve ihtiyaç olduğu gerçeği günümüzde artık hem ulusal hem de uluslar arası hukuku temsil eden temel metinlerde kabul edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. Maddesine göre her birey parasız eğitim hakkına sahiptir ve ilköğretim zorunludur. Ülkemizde ise Anayasa'nın Sosyal ve Ekonomik Haklar Bölümünde yer alan 42. Madde'sine göre ilköğretim tüm devlet okullarında parasızdır, kız ve erkek vatandaşlar için zorunludur.

Eğitim, neoliberal piyasa ekonomisinde, beşeri sermaye teorisi ile açıklanan; piyasa ekonomisi koşullarında, ekonomik yaşamda bireyin geçimini sağlaması ve yaşam standartlarını belirlemesi açısından önemli bir bireysel yatırım olarak değerlendirilmektedir. Ancak, eğitim alan birey aldığı eğitimi gelecekteki ekonomik beklentilerine göre değerlendirir. Zira alınan eğitimden beklenen getiri her zaman için işgücü piyasasında yüksek gelir ve toplumsal yaşamda da yüksek bir sosyal statü olmayabilir. Bireylerin kazançlarına ekledikleri her birim gelirden aldıkları fayda, onların kendi beklentilerine göre değişir, diğer bir deyişle subjektif ve görecelidir. Bu nedenle aynı eğitim seviyesinde olup da geliri daha az olan her kişinin eğitimden elde ettiği ya da edeceği faydanın daha az olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Eğitim ve gelir eşitsizliği arasında kurulan ilişkinin, bireylerin gelirleri arasındaki eşitsizlikleri azaltması amacından da önce, var olan gelir eşitsizliklerinin eğitim hakkına erişimi ve eğitimde fırsat eşitliğini zedelemesini önleyici ekonomik ve toplumsal politikalar daha çok önem kazanmaktadır.

Eğitim ve gelir dağılımı arasındaki ilişkinin anlaşılması ve ölçülmesini amaçlayan UNESCO istatistikleri ve bulgularına göre eğitime erişim, eğitim başarısı ve kalitesi açısından hem küresel hem de ulusal ölçekte gelir eşitsizlikleri için önemli bir belirleyicidir. Gelir dağılımında en yoksul dilimin eğitim olanaklarına erişimi ve bunları kullanım oranlarında da dezavantajlı oldukları anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili ulusal ve küresel ölçekte pek çok ampirik bulgu mevcuttur. Bulgular genel olarak kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisini doğrulamaktadır. Ancak eğitimin kamu kesimince parasız olarak sunulduğu koşullarda bile eğitime erişim ve eğitime devam oranlarında beklenen artışların gerçekleşmediğine dair bulgular da mevcuttur. Öncelikle, her ülkenin gelir eşitsizliklerinin özellikleri ve gelirin dağılımı farklı olabilir. Varolan gelir dağılımında en yoksul gelir dilimlerindeki hanelerin yaşam koşullarının çok olumsuz olduğu koşullarda, haneler yalnızca içinde buldukları zaman diliminde en temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarından, eğitim parasız dahi sunulsa eğitime ayrılan "zaman"ın maliyetini karşılayamayabilir. Yani eğitim hakkına ve olanağına sahip olan

çocuklar, informel sektörde yer almakta ve bu haklarını kullanamamaktadır. Dolayısıyla, eğitimin kamu kesimince parasız sunumu, yoksulluğu önleyici ve gelir eşitsizliğini azaltmaya dönük sistemli politikalar içerisinde amacına ulaşabilir.

Eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki beklenen olumlu etkileri, sadece harcama oranlarına bakılarak anlaşılabilir. Örneğin ekonomik sistemde cinsiyete dayalı bir gelir eşitsizliği karakterize ise ve bu eşitsizlik mevcut eğitim sisteminde; hem eğitime erişim olanaklarının cinsiyetler arasındaki dağılımı, hem de eğitimin ideolojik içeriği açısından yeniden üretiliyor veya korunuyorsa, eğitimin ve eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi de ancak bu sınırlar dahilinde gerçekleşecektir. Ancak görülmektedir ki, gelir dağılımı ile eğitim arasındaki ilişki, her zaman ve her toplumda önemli bir belirleyendir.

Bunun yanında, devlet tarafından eşit ve parasız olarak topluma sunulan eğitim hizmetlerinin, eğitim hizmetlerinden beklenen temel standartları sağlamaktan uzak oluşu bir diğer deyişle kalite sorunu da eğitim-gelir dağılımı ilişkisi açısından önemli bir belirleyicidir. Nitekim eğitim sistemlerinde kalite ölçümü ve eğitimde kalite farklılaşmasının gelir eşitsizliğini artırıcı etkisi görülmektedir.

1980'li yıllarla birlikte giderek yaygınlaşan ve 1970'lerde yaşanan ekonomik krizlere çözüm olarak geliştirilen ve sunulan neoliberal ekonomi politikaları, piyasa ekonomisini düzenlemeye dönük sosyal harcamaların ekonomiyi etkinlikten ve rekabetin getirdiği kaliteden uzaklaştırdığı söylemini yaygın olarak kullanmıştır. Buna göre gelişmekte olan ülkeler "yeniden yapılanma politikaları" ile sosyal harcamaların bütçe üzerindeki paylarını giderek azaltmalı, diğer yandan bu alanlarda özel girişim desteklenerek rekabet olgusu piyasada etkinliği sağlayabilmelidir.

Türkiye'de de uygulanan yapısal uyum programları çerçevesinde, bir yandan sosyal harcama kalemlerine ayrılan payların giderek azalması, diğer yandan reel ücretlerin baskılanması sonucunda toplumun geniş kesimlerinin eğitim, sağlık gibi harcamalardan faydalanma oranlarını olumsuz şekilde

etkilemiş, toplumların geniş kesimleri eğitime erişim olanaklarından yoksun kalmıştır.

Türkiye'de kamu eğitim hizmetlerinin, sunulduğu koşullarla ilgili, araç-gereç ve donanım açısından taşıdığı eksiklikleri ve zorunlu ihtiyaçları hane halkları özel harcamalar yolu ile karşılamaya çalışmaktadır. Bu da hem sosyal harcamaların gerçek işlevini yitirmiş olması ve zamanla bu durumun kanıksanması anlamına gelirken, eğitim harcamalarının topluma ne derece yansıdığı konusunu da tartışmalı hale getirmektedir.

Eğitim harcamalarının önemli bir bölümünün personel harcamalarına ayrıldığı, eğitimin niteliklerin standartlarının korunması ve geliştirilmesine dönük harcama oranlarının da yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu durum da kamu kesimince sunulan eğitim hizmetinin kalitesinde düşüşe neden olmaktadır. Toplumun geniş kesimlerine sunulan eğitim hizmetlerinin kalite sorunu taşınması, yine harcamaların etkinliği sorununu gündeme getirmektedir.

Eğitim olanaklarına erişim ve erişilen eğitim olanakları arasındaki kalite farklılıkları, aynı eğitim seviyesinden edinilen eğitimsel nitelikleri ve donanımları farklılaştırmaktadır. Aynı eğitim kademesi için farklı nitelikte eğitim alan bireylerin, gerek akademik seçicilik aşamasında girilen sınavlar, gerekse işgücü piyasasında aranılan vasıflar karşısında eğitimden sağladıkları faydaların farklılaştığı, bu nedenle eğitimin gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkisinin törpülediği görülmektedir.

Çalışmanın son bölümünde TÜİK 2008 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak, eğitim gruplarının kendi içindeki ve birbirleriyle olan eşitsizliklerinin ayrıştırılması amaçlanmıştır. Aynı eğitim kademesini bitiren kişilerin işgücü piyasasında elde ettiği getirilerin farklılaşmasını ölçmek, eğitimin gelir dağılımı ile olan ilişkisinde eğitim politikalarının belirlenmesi açısından önemlidir. 15 yaş üstü sürekli gelir elde eden bireylerin dahil edildiği analizde nüfus, eğitim seviyelerine göre kategorize edilmiştir. Genelleştirilmiş entropi ayrıştırma analizi sonuçlarına göre; grup içi gelir eşitsizlikleri nedeniyle toplam gelir eşitsizliğine en yüksek etkiyi gösteren

eğitim grubu ilkokul mezunlarıdır. Ortaokul, ortaokul dengi meslek okulu ve ilköğrenim mezunlarında ise bu oranın diğer eğitim basamaklarına oranla önemli ölçüde azaldığı görülür. Bu bulgu, sekiz yıllık zorunlu temel eğitimin gelir eğitsizliği üzerindeki olumlu etkileri ve önemini göstermektedir. Lise düzeyi ise genel lise ve meslek liseleri olarak ayrı kategorilerde incelenmiştir. Buna göre meslek lisesi mezunları ile genel lise mezunları arasında gelir dağılımını bozucu etkilerin farklılık göstermediği söylenebilir. Meslek okulları mezunlarının gelir seviyeleri arasındaki farklılıklar, bu okullardan mezun olanların işgücü piyasasındaki talebe kıyasla oranına, alınan eğitimin kalitesi ve işgücü piyasasında aranan ihtiyaçlara ne ölçüde yanıt verdiğine ve örneğin işgücü piyasasında deneyimle öğrenmenin öneminin bu okullardan mezun olanlara olan talebi azaltıp azaltmadığı gibi pek çok faktöre bağlanabilir.

Yükseköğrenimde 2 yıllık meslek yüksek okulları ile 4 yıllık fakülte mezunları ele alınmıştır. Buna göre 4 yıllık fakülte mezunlarının gelir dağılımını bozucu etkisi, meslek yüksek okullarına oranla daha yüksektir. Meslek yüksek okulu mezunlarının işgücü piyasasına daha erken girmeleri, 4 yıllık yükseköğrenim mezunlarının fazladan katlandıkları eğitim maliyetini karşılamaya dönük kazanç ve statüyle ilgili beklentilerine işgücü piyasasının yanıt verecek bir yapıda olmaması, 4 yıllık yükseköğrenim mezunlarının aldıkları eğitimin niteliklerine dair farklılıkların kazançlarına etkisi gibi etkenler düşünülebilir. Yüksek öğrenim mezunlarının işsizlik sorunu karşısında ücret farklılıklarını göze alarak çalışmak durumunda kalmaları, kamu ve özel sektör ücretleri arasındaki farklılıklar bu bulguyu destekleyebilir. Doktora düzeyinde ise gelir dağılımını bozucu etki yok denecek kadar azdır.

Grup içi gelir eğitsizliğinin azaldığı (%0,0053) diğer eğitim grubu okuma yazma bilmeyen ve bir okul bitirmeyen birinci gruptur. Bu eğitim grubu genellikle ücretleri farklılaştırması açısından belirleyici olma gücü zayıf olan zanaatlere, beceriye veya fiziki emeğe dayalı işlerde çalışmaktadır. Paylaşılacak gelirin nüfusa oranla zaten az olması ve kazanç getirecek işlerin benzer nitelikte olması, bu eğitim grubunun grup içi gelir eğitsizliğinin az olmasını açıklayabilecek etkenler olabilir.

Eğitim grupları arasındaki gelir eğitsizlikleri ise toplam gelir eğitsizliğinin yaklaşık % 80'lik bölümünü oluğturmaktadır. Bu bulgu, Türkiye'de eğitim seviyeleri arasındaki farklılığın gelir dağılımı üzerindeki etkisinin önemine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Ö., Özkan, B. (2009). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 136 Web: <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/04a/01.htm> adresinden 5 Haziran 2009'da alınmıştır.
- Akalın, G. (1981). *Kamu Ekonomisi*. (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Akçomak, İ.S., Kasnakoğlu, Z. (2002). The Determinants of Earnings Differentials in Ankara and Istanbul. ERC Working Papers in Economics. Ankara.
- Akın, U. (2009). Türkiye'de Eğitim Bütçesi. *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl 38 (Sayı 184), ss.8-25.
- Aktan, C.C. (2000). Kamu Tercihi Teorisi. *Kamu Tercihi ve Anayasal Politik İktisat*. Web: http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/kamu-tercihi.htm. adresinden 8 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Aktan C.C. (2002). Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C.C., Vural İ.Y. (2002). Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Coşkun Can Aktan (Editör). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Akyıldız, H. (2005). Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci. *TÜHİS. Cilt:19 (Sayı:4)*, ss:42-44.
- Akyüz, Y. (2009), *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*. Ankara: Eflatun Yayınevi
- Alpaydın, Y. (2008). Türkiye'de Yoksulluk ve Eğitim İlişkileri. *İLEM Yıllık*. Yıl:3, Sayı:3, ss: 49-64.
- Altınışik, İ., Peker H.S. (2008). Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *KMU İİBF Dergisi*, Yıl:10 (Sayı:15), s.101-118.
- Anikin, A.V. (2008). *Marx Öncesi Siyasal İktisat*. (Çev: Güler A). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Arabacı, R. (2007). *Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Aslanoğlu, S., Yıldız S. (2007). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması. *Sosyo-Ekonomi. Yıl:3 (Sayı:6)*, ss:127-146
- Ataman, B.C. (1996). Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi; Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt:51 (Sayı:1)*, ss:54-69.
- Avcı N. (1988). Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri. *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara.
- Bakırcı F. (2001). Bütçe Politikalarının Mikro Etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt:2 (Sayı:2)*, ss:43-59
- Balseven H., Önder İ. (2009). Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm. Sönmez S., Mütevellioğlu N. (Editörler). *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*. (1. Baskı). İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ss. 77-123
- Başoğlu U., Ölmezoğulları N., Parasız İ. (1999). *Gelir Bölüşümü Teori ve Politika*. Bursa: Umut Matbaacılık.
- Baykal Ö. (2006). *1980 Sonrası Türkiye’de Kamusal Eğitim Harcamalarının Analizi, -1980-2003*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Becker G.S., B.R. Chiswick. (1966). The Economics of Education and the Distribution of Earnings. *American Economic Review. Vol.56*. pp.358-369. Web: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/1821299.pdf> adresinden, 10 Mart 2010’da alınmıştır.
- Berberoğlu G., Kalender İ. (2005). Öğrenci Başarısının Yıllara, Okul Türlerine, Bölgelere Göre İncelenmesi: ÖSS ve PISA Analizi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama. 4, (7)*, (21-35).
- Boratav K. (2006). Gelir Dağılımı Üzerine Zevzeklikler, *SOL, Günlük Siyasal Gazete*. Web: <http://www.sol.org.tr/arsiv/index.php?yazino=6709> adresinden 15 Aralık 2009’da alınmıştır.
- Brewer M., Muriel A., Wren-Lewis L. (2009). Accounting for Changes in Inequality since 1968: Decomposition Analyses for Great Britain.
- Budria S. ve Telhado-Pereira P. (2005). Educational Qualifications and Wage Inequality: Evidence for Europe. *Munich Personal RePec Archive (MPRA) Paper no. 91*, Web. <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/91/> adresinden 21 Mart 2010 tarihinde alınmıştır.

- Büyükdere, K.; Türkiye’de Gelir Dağılımı. *Gümrük Dünyası Dergisi*. Sayı. 51, Web:<http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/51/2.html> adresinden 11 Şubat 2010’da alınmıştır.
- Cain J.S., Hasan R., Magsombol R., Tandon A. (2008). Accounting for Inequality in India: Evidence from Household Expenditures. *Economic ve Research Department (ERD) Working Paper Series No:117*
- Candan E., Hanedar A.,Ö. (12-14 Ekim 2005). İktisat Neden Kapalı Bir Kutudur? Hakim İktisadın Değer Yargısı-Sınama İlişkisi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi Kongreler Dizisi(IV)’nde sunuldu. Ankara
- Card, D., Krueger, A. (1990), Does School Quality Matter? Returns to Education and The Characteristics of Public Schools in the United States, *Working Paper*. No.3358, NBER Working Paper Series. Web: http://www.nber.org/papers/w3358.pdf?new_window=1 adresinden 1 Haziran 2010’da alınmıştır.
- Carnoy, M. (1989). Eğitim Ekonomi İlişkisi. (Çeviren: Tural, N). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt: 22 (Sayı: 1), s:1-20
- Checchi, D. (2001). Education, Inequality and Income Inequality, *Discussion Paper No. Distributional Analysis Research Programme (DARP) 52*. [http://eprints.lse.ac.uk/6566/1/Education, Inequality and Income Inequality.pdf](http://eprints.lse.ac.uk/6566/1/Education,_Inequality_and_Income_Inequality.pdf) adresinden 1 Haziran 2010’da alınmıştır.
- Chiswick, B.R. (2003). Jacob Mincer, Experience and the Distribution of Earnings. Institute for the Study of Labor (IZA). *Germany. Discussion Paper No.847*. Web: <ftp://ftp.iza.org/RePEc/Discussionpaper/dp847.pdf> adresinden 22 Nisan 2010’da alınmıştır.
- Copkur, M. (1996). *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Cowell, F.A., Jenkins S.P. (1995). How Much Inequality can we Explain? A Methodology and an Application to the USA. *Economic Journal*. Vol:105, pages: 421-430. Web: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2235501.pdf> adresinden 9 Mayıs 2010 tarihinde alınmıştır.
- Çelik, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği. *Çalışma ve Toplum*, 2004/3, ss.53-91.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin Tarihsel Kökenleri, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:2 (Sayı: 1), ss.79-96.

- Dayioğlu, M. (1995). *Earnings Inequality Between Genders in Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dayioğlu, M., Kasnakoğlu, Z. (1997). Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları. *METU Studies in Development*. 24/3. pp:329-361.
- Demirtaş, T. Kurumsal İktisat. <http://www.genbilim.com/content/view/8236/89/> adresinden 17 Aralık 2009'da alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Ön İzleme Komisyonu Raporu*. Ankara, DPT.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2001). *Nitelikli İnsan Gücü Mesleki Standartları Düzeni ve Sosyal Sermaye Birikimi Ön İzleme Komisyonu (ÖİK) Raporu*. Ankara, DPT.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2009). *Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, DPT.
- Dinçer A., Kolaşın G. (Eğitim Reformu Girişimi –ERG-). (2009a). *Türkiye'de Öğrenci Başarısında Eşitsizliğin Belirleyicileri*. Web: <http://su-erg.advancity.net/uploads/pdf/BETAMRapor.pdf> adresinden 18 Mart 2010'da alınmıştır.
- Doğan C. (2007). Bölüşüm İlişkilerinin Teorik Temeli. Doğan C., Uzunhasanoğulları D. (Editörler). *Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005*. Türkiye. Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, ss.10-31.
- Doğan, Ü. (2002). İstihdam, Verimlilik, Eğitim İlişkileri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Cilt:52 (Sayı:1), ss:229-234
- Doğan ve Tek. (2007). Türkiye'de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Güz 2007, Cilt:3 (Sayı:2), Yıl:3, ss.93-119
- Doğanoğlu F., Gülcü, A. (2001). Gelir Eşitsizliği Ölçümünde Kullanılan Yöntemler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2 (Sayı 1), ss:47-65.
- Dollar D., Kraay A.. (2002), Growth is Good for he Poor. *Journal of Economic Growth*. Volume:7. Pages: 195-225. Web: <http://www.springerlink.com/link.asp?id=102931> adresinden 24 Nisan 2010'da alınmıştır.
- Duman, A. (2008), Education and Income Inequality in Turkey: Does Schooling Matter? *Financial Theory and Practice*. Vol.32 (No.3),

Pages: 369-385. Web: <http://www.ijf.hr/eng/FTP/2008/3/duman.pdf> adresinden 19 Mart 2010'da alınmıştır.

Dünya Bankası (World Bank) İnsani Kalkınma Sektörü Türkiye Birimi Avrupa ve Orta Asya Bölgesi. (2008). *Türkiye'nin Gelecek Nesillere Yatırım Yapmak: Okuldan İşe Geçiş ve Türkiye'nin Kalkınması. Rapor No. 44048 – TU*, World Bank.

Eğilmez, M. (2009). Gini Çıktı Piyasaya. Web: www.sgb.gov.tr/esad/.../Mahfi%20Eğilmez%2020.12.2009.doc adresinden 8 Şubat 2010'da alınmıştır.

Eğitim Emekçileri Sendikası (Eğitim Sen). (2005). Eğitim Hakkı. Birinci Cilt. *Eğitim Sen Yayınları*. Eğitim Sen.

Eğitim Reformu Girişimi (ERG). (2009). Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler. Eğitimde Reform Girişimi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi. Web: <http://su-erg.advancity.net/uploads/pdf/EsitlikPolitikaRaporu.pdf> adresinden 3 Mayıs 2010'da alınmıştır.

Eğitimde Reform Girişimi (ERG). (2009a). *Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri*. ERG. İstanbul: Sabancı Üniversitesi. Web: <http://ipc.sabanciuniv.edu/eng/Yayinlar/documents/GSURapor.pdf> adresinden 3 Mayıs 2010'da alınmıştır.

Engels, F. (2008). Ücret Yasası. *Ücretli Emek ve Sermaye* (Sekizinci Baskı). (Çeviren: Belli S.). İstanbul: Sol Yayınları (özgün eserin tarihi 1898'dir).

Ercan, F. (2006). Neo-Liberal Eğitim Politikalarının Anatomisi İçin Alternatif Bir Çerçeve. Web: http://80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/y_lisans_3_2.htm adresinden 25 Temmuz 2010 tarihinde alınmıştır.

Ersezer, D. (2004). *Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Ferreira, F.H.G., Litchfield, J.A., (2001). The Micro and Macroeconomics of the Brazilian Income Distribution During 1981-1995. *Cuadernos de economía*. Vol:38. N.114.

Fields, G. (1980). Education and Income Distribution in Developing Countries: A Review of Literature. *Education and Income. World Bank Staff Working Paper No:402*, pp. 231-315, Washington D.C: World Bank.

Galbraith, J.K. (2004). *İktisat Tarihi*. (1. Baskı). (Çev: Günay M.). Ankara: Dost Yayınevi.

Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. (2009). *Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı, 2008-2010*. Ankara.

Yayın No: 87. Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.

- Glomm, G., Ravikumar B. (1992). Public versus Private Investment in Human Capital: Endogenous Growth and Income Inequality. *The Journal of Political Economy*, Vol. 11 (No.4), 1992, 818-834. Web: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2138689.pdf> adresinden 14 Mayıs 2010 tarihinde alınmıştır.
- Gök F. (6-9 Temmuz 2004). Eğitim Hakkı: Türkiye Gerçeği. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda sunuldu. İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Gregorio Jose De., Lee W-J. (2002). Education and Income Inequality: New Evidence from Cross-Country Data. *Review of Income and Wealth. Series 48* (Number 3), 395-415. Web: <http://www.roiw.org/2002/395.pdf> adresinden, 8 Mayıs 2010 tarihinde alınmıştır.
- Gundlach E., Pablo N., Weisert N. (2001). *Education is Good for the Poor: A Note on Dollar and Kraay (2000). Policy Research Working Paper 2587*. World Bank. Web: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/05/11/000094946_01042806383_524/Rendered/PDF/multi0page.pdf adresinden 8 Mayıs 2010'da alınmıştır.
- Güçlü, S., Bilen, M. (1995). 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Eylül-Ekim 1995, (Sayı:6), ss.160-171
- Gül, Z.B. (2008). Keynes Bir Marjinalist midir? Genel Teorinin Mikro Temelleri. *Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 19* (Sayı:66), ss: 73-94, adresinden 15 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Güngör, K. (2005). İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantalizmden Günümüze İktisadi Düşünceler. Web: http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf adresinden 5 Ocak 2010'da alınmıştır.
- Günöz, M. (2007). *Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü. (2008). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü, Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve 5 Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler, 1968 – 2008*. Ankara. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü.
- Hanushek, E.A., Leung, C.K.Y, Yılmaz, K. (2001). Redistribution Through Education and Other Transfer Mechanism. *National Bureau of*

Economic Research (NBER) Working Paper 8588. Web: <http://www.nber.org/papers/w8588.pdf> adresinden 10 Mayıs 2010 tarihinde alınmıştır.

Hatenaka, S. (2006). Higher Education in Turkey for 21st Century: Size and Compositon. World Bank. Web: http://siteresources.worldbank.org/EXTECAREGTOPEUCATION/Resources/444607-1192636551820/S_Hatakenakas_report_on_Higher_Education_in_Turkey_for_21st_Century_Nov_2006.pdf adresinden 9 Mayıs 2010'da alınmıştır.

Hunt, E., K. (2009). *İktisadi Düşünce Tarihi*. (2. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi

Işığıçok, E. (1998), "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.16 (Sayı:1).

International Labour Organization (ILO). (2010). *Çocuk İşçiliği*. Web: <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/child.htm> adresinden 2 Nisan 2010'da alınmıştır.

Jimenez, E. (1986). The Public Subsidization of Education and Health in Developing Countries: A Rewiev of Equity and Efficiency. [Abstract]. *The World Bank Research Observer*, Vol. 1, No. 1 (Jan., 1986), pp. 111-129. Web: <http://www.jstor.org/pss/3986310> adresinden 1 Mart 2010 tarihinde alınmıştır.

Kaldor, N. (1956). Alternative Theories of Distribution, *The Review of Economic Studies*, Vol. 23, No. 2 (1955 - 1956), pp. 83-100. Web: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2296292.pdf> adresinden 14 Haziran 2010'da alınmıştır.

Kaya, A. (2009). Türkiye'de Bölgesel Net Mali Yansıma. Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2009/395

Kayabaşı, Y. (2005). Politik Yozlaşmaya Çözüm Olarak Anayasal İktisat. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE Maliye Ana Bilim Dalı, Adana.

Karakayalı, H. Web: www.ekodiyalog.com/konular/pareto_gelir_dagilimi.html adresinden Mayıs 2010'da alınmıştır.

Karaman, B., Özçalık, M. (2007). Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:14 (Sayı:1), ss.26-41

Kaya, E., Şenesen, Ü.(25-29 Mayıs 2008). *Gini Decomposition by gender: Turkish Case*. 15. Dünya Uluslar arası Ekonomik İşbirliği Konferansı'nda sunuldu. İstanbul.

- Kazgan, G. (2008). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul,
- Keller, K.R.I. (2010). How Can Education Policy Improve Income Distribution?: An Empirical Analysis of Education Stages and Measures on Income Inequality. *The Journal of Developing Areas - Volume 43 (Number 2)*, Spring 2010, pp. 51-77. Web: http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_developing_areas/v043/43.2.keller.pdf adresinden 1 Haziran 2010'da alınmıştır.
- Kepenek, Y., Yentürk N. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. 20. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kiren Ö., Üçdoğruk Ş. (2004). *Türkiye'de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayrıştırma Yöntemiyle Uygulanması*, 4. İstatistik Günleri Sempozyumu 20-21 Mayıs 2004 Dokuz Eylül Üniversitesi'nde sunuldu, İzmir
- Koray, M. (2005). *Sosyal Politika*. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kurul Tural, N. (2002). *Eğitimin Finansmanı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Levent, H. (2003). Dağılım Düzeldi mi?. Web: http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=629 adresinden 1 Aralık 2009'da alınmıştır.
- Litchfield, J.A. (1999). Inequality: Methods and Tools. Web: <http://siteresources.worldbank.org/INTPGI/Resources/Inequality/litchfie.pdf> adresinden 1 Haziran 2010'da alınmıştır.
- Lim, A.S.K., K.K. Tang (2006). Human Capital Inequality and the Kuznets Curve, Macroeconomics Research Group, *The Developing Economies, Volume:46 (Issue:1)*, p:26-51. <http://www.uq.edu.au/economics/mrg/0506.pdf> adresinden 6 Mayıs 2010 tarihinde alınmıştır.
- Marx K., (2008). *Ücretli Emek ve Sermaye, Ücret Fiyat ve Kar*. 8. Basım. Ankara:Sol Yayınları. (Özgün eserler 1849 ve 1898 tarihlidir)
- Marx, K. (2009). *Kapital* (1. Cilt). (Çev: Bilgi, A.). Ankara: Sol Yayınları. (Özgün eser 1867 tarihlidir).
- Mete, C. (2004). Education Finance and Equity in Turkey. Paper Commissioned for the Turkey Education Sector Study. Washington, DC: World Bank.
- Metin, K., Üçdoğruk, Ş. (1997). *Ekonomik Yaklaşım, Cilt 8 (Sayı 27)*, ss: 284-302
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2010). *Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2009-2010*, MEB.

- Mincer, J. (1958). *The Journal of Political Economy*. Vol. 66, No. 4 pp. 281-302. Web: <http://www.jstor.org/stable/1827422> adresinden 5 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Organization for economic Co-operation and Development (OECD). (2007). *PISA 2006: Science Competencies for Tomorrow's World Executive Summary*. OECD.
- Organization for economic Co-operation and Development (OECD). (2008). *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. OECD.
- Organization for economic Co-operation and Development (OECD). (2009a). *Education at Glance 2009*. OECD.
- Organization for economic Co-operation and Development (OECD). (2009b). *Employment Outlook, 2009*. OECD.
- Ortaç, R. (2003). Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları, *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 2/2003, ss: 239-247.
- Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM). 2009. *ÖSYM Sınav Kılavuzu 2009*. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi.
- Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2010). *ÖSYM Sınav Kılavuzu 2010*. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi.
- Öksüzler, O. (2007) Eğitim ve Gelir İlişkisi, Türkiye Örneği. 16. *İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Sosyo-Ekonomik Gelişme ve İstatistik*. (TÜİK). Türkiye İstatistik Kurumu.
- Öksüzler, Oktay. (2008). Does Education Pay off in Turkey? An Ordered Logit Approach. *The Empirical Economics Letters*, 7(2), 213-221.
- Özbaran, H. (2004). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılına Harcama Türlerine Göre İncelenmesi. *Sayıştay Dergisi*, (Sayı:53), ss:115-138.
- Özcan, Y., Üçdoğruk, Ş., Kıvılcım M. Ö. (2003). Wage Differences by Gender, Wage and Self-Employment in Urban Turkey. *Journal of Economic Cooperation (JEC)*, Vol. 24(1): 1-24.
- Özel Dershaneler Birliği (ÖZ-DE-BİR). 2009. *Eğitim Dergisi*. Yıl:13, sayı.46.
- Özel, H. (2002). Bir "Zenginlik" Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizi Yöntemi, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (4) 2002
- Özel, H. (2004). Michal Kalecki ve Klasik Marksist İktisadi Analiz. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 22 (Sayı:1), ss:1-22.
- Özker, N., Esener, Ç. (2009). Türkiye'de Bir Kamu Harcaması Olgusu Olarak Eğitim Harcamaları: Örnek Ülkeler ile Yakın Dönem Karşılaştırma,

Mevzuat Dergisi, Yıl:11(Sayı:142). Web: <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/10a/02.htm> adresinden 25 Şubat 2010'da alınmıştır.

- Öztürk, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü, *Sosyo Ekonomi, Ocak – Haziran 2005-*, ss. 27-44
- Öztürk, N. (2005). Ücret Kuramında Yeni Yaklaşımlar, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2005), ss: 29-49
- Psacharopoulos, G. and Woodhall, M. (1985). *Education for Development. An Analysis of Investment Choices*. New York: Oxford University Press. 1985,
- Palamut, M.E., Yüce, M. (28 – 31 Mayıs 2001). Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar, 16. Türkiye Maliye Sempozyumu'da sunuldu, Antalya.
- Pasinetti, L.L. (1974). *Growth and Income Distribution, Essays In Economic Theory*, USA: Cambridge University Press.
- Pasinetti, Luigi L. 2000. Critique of the Neoclassical Theory of Growth and Distribution. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*. 53:215, pp. 383– 431.
- Polat, S. (2009). *Türkiye'de Eğitim Politikalarının Fırsat Eşitsizliği Üzerine Etkileri*. Uzmanlık Tezi. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ram, R. (1989). (Abstract). Can Education Expansion Reduce Income Inequality in Less-Developed Countries. *Economics of Education Review* 8(2): 185-195. Web: http://www.sciencedirect.com/science/article/B6VB9-45BC491-7K/2_18f1661103fa97de29b0962915888e81f adresinden 21 Mart 2010'da alınmıştır.
- Ricardo, D. (2008). *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*. (Çev. Zeren B.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Özgün eser 1817 tarihlidir).
- Rodriguez-Pose, A., Tselios, V. (2008). Education and Income Inequality in the Regions of the European Union, *Journal of Regional Science*. Vol:4 (Issue:3), pp.411-437. Web: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9787.2008.00602.x/pdf> adresinden 30 Nisan 2010 tarihinde alınmıştır.
- Saint-Paul, G., ve Verdier, T. (1992). Education, Democracy and Growth. *Journal of Development Economics*. Volume:2 (Issue:2), pages:399-407. Web: <http://www.cours.ecn.ulaval.ca/cours/ECN-60214/St-Paul-Verdier.pdf> adresinden 7 Mayıs 2010 tarihinde alınmıştır.
- Sarı, R. (2003). Gelir Dağılımında Eğitim Faktörü: Kentsel Bazda Bir Örnek. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Cilt 58 (Sayı:2), ss:177-189

- Savaş, V.F. (1997). *Anayasal İktisat*, İstanbul: Avcıol Basım-Yayın
- Savaş, V.F. (2008). *İktisat ve İdeoloji*. (1. Baskı). Ankara: İlke Yayınevi
- Savaş, V.F. (2007). *İktisatın Tarihi*. 5. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi,
- Schultz (1993), The economic importance of human capital in modernization, *Education Economics*, 1993, Vol. 1 Issue 1, p13, 7p
- Schultz T.W. (1963). *The Economic Value of Education*, New York: Columbia University Press.
- Şener, O. (1996). *Kamu Ekonomisi*. (5.Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Şenses, F. (2007). Uluslar arası Gelişmeler Işığında Türkiye Yükseköğrenim Sistemi: Temel Eğilimler, Sorunlar, Çelişkiler ve Öneriler. *Economic Research Center (ERC) Working Papers in Economics 07/05*.
- Slywester K, 2000, A Model of Public Education and Income Inequality with on Subsistence Constraint, *Southern Economic Journal*, Vol. 69, No.1, pp. 144-158
- Smith, A. (2009). *Milletlerin Zenginliği*. (Çev: Derin H). (3. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Özgün eser 1776 tarihlidir).
- Sönmez, M. (2006). TÜİK'in Araştırmaları Şaibeli, Yargıya Götürülmeli. Web: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=9082 adresinden 11 Ocak 2010 tarihinde alınmıştır.
- Talas, C. (1992). *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*. (Birinci Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talas, C. (1999). *Ekonomik Sistemler*. (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tanaka, R. (2004). *Essays on Education, Growth and Income Distribution. Doctoral Dissertation*. New York University. New York.
- Tansel, A., F., Bircan. (2004). Private Tutoring Expenditures in Turkey, 2004 Mart, *Turkish Association Discussion Paper*, 2004/13
- Tanzi, V. (1998). Fundamental Determinants of Inequality and the Role of Government. *IMF Working Paper No.98/178*.
- Tepecik, F. (2000). *Beşeri Sermaye Teorisi ve Eskişehir'de Bireysel Ücret Gelirleri Arasında Farklılıklar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Tilak, J. (1989). (Abstract). Rates of Return to Education and Income Distribution, *De Economist*. Volume:137, Number: 4, pp:454-465. Web: <http://www.springerlink.com/content/j0133310184135r2/> adresinden 3 Mart 2010'da alınmıştır.
- Toksöz, G. (2009). Neoliberal Piyasa ve Muhafazakar Aile Kıskaçında Türkiye'de Kadın Emeği. Mütevellioğlu N., Sönmez S. (Editörler).

Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm. (1. Baskı).
İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Tombul, E. (2007). Türkiye'de Eğitime Katılım Üzerinde Gelirin Etkisi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* (2), (22.sayı), ss:122-131.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2006). Kazanç Yapısı İstatistikleri, 2006. Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=27&ust_id=8 adresinden 17 Ocak 2010 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2008). *Gelir Dağılımı İstatistikleri/TÜSİAD – Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu.* Web: <http://www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/20122008-1.pdf> adresinden 12 Mayıs 2010 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2008). *İstatistik Yıllığı / 2008.* TÜİK
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2008). *Hanehalkı Bütçe Anketi Veri Seti (CD).* Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2009). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, 2006-2007. *Haber Bülteni.* Sayı:221. Web: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8369> adresinden 5 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2009). *Türkiye İstatistik Yıllığı / 2009.* TÜİK
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2009). *İstatistiki Göstergeler, (1923-2007).* TÜİK.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2010). Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, 2010. Türkiye İstatistik Kurumu. Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8 adresinden 15 Ocak 2010 tarihinde alınmıştır.
- Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD). (2000). *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma.* İstanbul. Yayın No. TÜSİAD-T-2000-12-295.
- The United Nations Children's Fund (UNICEF). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Birinci Kısım, Madde 1-20. Web: <http://www.unicef.org/turkey/crc/cr23c.html> adresinden 5 Mayıs 2010'da alınmıştır.
- The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). 2009. Education for All, 2009. (UNESCO).
- Uzunhasanoğulları, D. (2006). Türkiye'de Uygulanan Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi, 1980-2005. Doğan C., Uzunhasanoğulları D. (Editörler). *Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir*

Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye. Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı. ss.(1-77).

Ünal, I. (1992). Eğitim ve Gelir İlişkisi. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25 (Sayı: 1-2), ss: 113-129.

Üstünel, B. (2005). *Ekonomi Biliminin Gelişimi*. İstanbul: Dünya Yayıncılık

Viaene ve Zilcha, Human Capital Formation, Income Inequality and Growth, *Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2001-104/2*. Web: <http://www.tinbergen.nl/discussionpapers/01104.pdf> adresinden 15 Nisan 2010 tarihinde alınmıştır.

Voyvoda, E., Yeldan, E. (2002). Türkiye Ekonomisi İçin Kriz-Sonrası Alternatif Uyum Stratejileri. *İktisat, İşletme ve Finans*. Cilt:17 (Sayı:200), ss: 18-28

Yang, J., Xiao, H., Xiayu, L. (2009). Educational Inequality and Income Inequality: An empirical study China, *Frontiers of Education in China*. Vol.4, N.3., pages: 413-434.

Yentürk, N. (2005). Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisi, Neler Yapılabilir? *Voyvoda Caddesi Toplantıları / Söyleşi*. Web: http://www.obarsiv.com/guncel/vct_0405_esinulu.html adresinden 12 Mayıs 2010'da alınmıştır.

Yentürk, N. (2005). *Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım K., Karaman D., Taşdemir M., (2008), *Makroekonomi*, Eskişehir:Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, N. (2008), Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim, *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, ss:13-32.

Yılmaz, H.H. (2006). İstikrar Programlarında Kalite Sorunu: 2000 sonrası dönem Türkiye Deneyimi, *Tepav*, Ankara.

Yükseköğrenim Kurumu (YÖK). (2007). *Türkiye'nin Yükseköğrenim Stratejisi*. Ankara, YÖK.

Yumuşak, İ.G., Bilen M., (2000). Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:1 (Sayı: 1), ss.77-96

Yüce, M. (2001). Türkiye'de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi ve Harcama Politikaları İle Bağlantısı". *İş-Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Yıl: 2001/ Cilt: 3 (Sayı: 2), Sıra: 1, No.73. Web: <http://www.isguc.org/?p=article&id=73&cilt=3&sayi=2&yil=2001> adresinden 7 Temmuz 2010'da alınmıştır.